DE BRIXIANA LITERATURA

RENATARUM LITERARUM AETATE.

SPECIMEN
VARIAE LITERATURAE

QUAE

IN URBE BRIXIA EJUSQUE DITIONE

PAULO POST TYPOGRAPHIAE INCUNABULA FLOREBAT

Scilicet vergente ad finem Sæculo XV. usque ad medietatem Sæculi XVI.

Unde præter Brixiani ingenii gloriam, tam Annalium Typographicorum series, quam Historia literaria temporis illius, quo bonarum Artium renata sunt studia, illustrantur.

PARS PRIMA

POETAS LATINOS *AUREAE ET ARGENTEAE AETATIS* *Quos Brixiani Scriptores illustrarunt* *COMPLECTITUR.*

BRIXIAE

Excudebat JOANNES-MARIA RIZZARDI

CIƆ IƆ CC XXXIX.

SUPERIORUM APPROBATIONE.

AD LECTOREM.

Pere in hoc concinnando initam ab AUCTORE *rationem profecto diſparem ab ea, quam reliqui in vulgandis Scriptorum cujuſpiam ſeu Urbis, ſeu Regionis, ſeu Cœtus, notitiis, ſectari conſueverunt, paucis aperiam. Brixianorum ingeniorum gloriam, ac ſtudioſæ in ea Urbe juventutis utilitatem cordi magnopere* AUCTOR *quum habeat, minime pati poterat, inſignes Scriptores, quibus ſub ipſa præſertim Typographiæ incunabula, & renatarum literarum tempora, inclyta hæc Cenomanorum princeps abundavit, adeo male, quin indigne in* Brixiana Leonardi Cozzandi Bibliotheca *habitos fuiſſe (ſi ſcribentis ſtylum, ſi libri molem, ſi typorum formam ſpectemus) ut nihil magis ejus Urbis dignitatem, & eorum ingeniorum præſtantiam dedeceat, vimque illam imminuat, qua præclara Majorum exempla, nepotum oculis ſubjecta, horum animos ad virtutem inflammant.*

Itaque conſilium iniit, tam gravi malo mederi; & de via, cui inſiſteret, poſtquam multa verſaſſet mente ſua, demum optimum factu reputavit, Brixianorum illius ætatis Scriptorum notitias (quæ ad exhibendum literaturæ eorum ſpecimen facerent) non accurata tantum narratione de-

ſcribere; ſed præterea ex ipſorum Operibus non adeo brevia Fragmenta, ſive (ut factum eſt crebro valde in prima bujus Voluminis Parte) Præfationes, ſeu Epiſtolas Nuncupatorias ex veteribus Editionibus, magno plerumque labore, & temporis impendio utique conquirendis, deſumere, & in medium proferre: quas ſcilicet in novis Editionibus, ornatioribus quidem, & uberioribus, minime ut plurimum comparere, juſta, ac frequens Virorum Eruditorum querela eſt. Iis enim inſtrumentis, atque ſubſidiis nihil opportunius eſſe poteſt ad Scriptorum doctrinam, ingenium, ſtylum, & vitæ etiam eorum vices, aliaque omnia illuſtranda, unde & eorundem, & in univerſum literaria ejus temporis, quo ſcripſerunt, Hiſtoria perſpicuis, certiſque fundamentis nixa percipiatur.

Quo vero ejus Hiſtoriæ ſtudioſis AUCTOR *magis magiſque gratificaretur, haudquaquam piaculum cenſuit, quæ ſubinde ſe offerrent, occaſiones arripere e Brixianæ provinciæ finibus ad alias identidem excurrendi, ibique, quinam eo ipſo tempore foret rei literariæ ſtatus, luſtrandi. Qua in liberiori curſatione eo pronius genio ſuo indulſit, quo frequentius contigit, Brixianorum labores cum iis collatos, quos aliarum gentium homines ea ipſa tempeſtate, iiſdemque argumentis pertractandis impenderunt, lucem, & pretium ex ea ipſa comparatione indipiſci.*

Ut autem in anteceſſum Lector intelligat, quam lato ſe exporrigat campo Operis bujus materies,

ac

ac methodus, Plautinas Comœdias, unde ipsum Opus exordium trahit, in manus sumat. Vix eæ typorum ope lucem aspexerant opera Georgii Merulæ Alexandrini emendatæ, Venetiis nimirum anno 1472. *& Tarvisii* 1482. *iterum recognitæ; quum Pylades Buccardus Brixianus, quippe qui nec Merulæ emendationes, nec etiam Bernardi Saraceni Veneti, & Joannis Baptistæ Pii in easdem Comœdias Adnotationes (quæ pariter paulo ante prodierant) satis probaret, novam ipse Plauti Editionem, acriter in ea perstrictis trium illorum doctorum Virorum laboribus, adornavit: quam eo mortuo Joannes Britannicus, item Brixianus, Pyladisque amicissimus publici juris fecit Brixiæ an.* 1506. *Plautinum inde, ut ita dicam, exortum est bellum, cujus Merula, & Pylades fax, ac turbo fuerunt. Merulam, qui in illa sua Editione Saraceno, & Pio infesta intulerat signa, & aliis etiam, quotquot seu Nicolai V. Romani Pontificis, seu Alphonsi Neapolitani Regis jussu Plauto expurgando manus admoverant, æque infense adorti sunt, præter Pyladem, Angelus Politianus, & Cornelius Vitellius. Contra, a Merulæ partibus steterunt bini ejus discipuli, Eusebius Scutarius Vercellensis, & Thadæus Ugoletus Parmensis. Ille Plauti Comœdias novis curis recognitas jussu ipsius Merulæ publicavit an.* 1490. *Mediolani, & an.* 1495. *Venetiis; eique eximias laudes tribuit in Nuncupatoria ad ipsum Epistola. Ugoletus*

tus

tus vero novam & ipse Plauti Editionem evulgans Parmæ an. 1511. *& in ea se Merulæ vindicem palam professus, Pyladem magno impetu recta invasit, acerbe conquestus, ejus lucubrationes tantum nominis, & auctoritatis adeptas fuisse apud Grammaticos (quos tamen ipse* semitarios *vocat) ut solus hic Plautinos sales, & numeros ab inferis revocasse putaretur. Falsi etiam crimen Pyladi impingere conatus est Ugoletus ob versus quosdam in Amphitryonis Dramate pro Plautinis ab ipso, vafre nonnullis ex Nonio permixtis, recitatos. Ii versus, aliique a Codro Urceo, pariter Brixiano, Aulularia Dramati assuti, pugnæ instaurandæ nova arma ministrarunt. Eam Ugoleti Editionem, sed cum nova Plautini textus castigatione, luce donavit an.* 1518. *Venetiis Lucas Panetius, Olchinensis Canonicus, qui tamen Ugoleto Pyladem aggredienti haud succenturiatus est, nam contra, eundem æque ac cæteros Plauti Interpretes, commendavit. Pyladis, tanquam gregarii militis, in Plautum exercitationes flocci fecisse Simon Charpentarius in Parisiensi nitida, & luculenta Plauti Editione videri posset, dum Barbari, Pii, Vallæ, Saraceni, Merulæ, Politiani, & Beroaldi laboribus se profecisse testatus, Pyladis illos prorsus indictos reliquit. At Parisiensis illius Editionis, anni notatione destitutæ, ætas parum comperta Pyladem ab ea nota absolvit; cujus præterea non mediocris laus est, sua fide, &*

di-

& diligentia Plautinos versus ad certam regulam, & libram, a nullo unquam tentatam redigere studuisse. Hic tamen Pyladis conatus rursus Plauti Interpretes ad arma sollicitavit, aliis alias Comicorum numerorum leges condentibus, & sub ipsas Poetam cogentibus.

Jam Lector intelligit, tot tantæque in Plauti Comœdiarum evulgatione excitatæ una ætate turbæ, atque tragœdiæ, si diligenter, si ordinatim enarrentur, si limatum ad singula criterium adhibeatur, si ipsamet Monumenta, Epistolæ scilicet, & Præfationes ex veteribus Editionibus recitentur, nihil amplius desiderari (quod spectat ad Plautum) pro assequenda non Brixianæ dicam Eruditionis, sed literariæ in universum Historiæ notitia; idque eo majori cum voluptate, quo magis Eruditorum hujusce temporis palato ea præ cæteris sapit Historia, quæ renatarum bonarum Artium ævum, simulque Typographiæ incunabula, & adolescentiam repræsentat.

Porro priscarum Editionum tam ingentem copiam AUCTORI *a Brixianis Bibliothecis suppeditatam fuisse (cujus exemplum, ut modo vidimus, vel in ipso Operis exordio illico se obtulit) is jure miretur, cui comperta sit earundem in præcipuis quoque Italiæ Civitatibus penuria, quique Michaelis Maittaire Typographicos, secundis etiam curis editos, Annales consulens deprehenderit,* AUCTOREM *non raro ad manus habuisse eas Editiones, quas frustra in iisdem requiras.*

Ipsam

Ipſam Brixianæ Typographiæ epocham ignotam fuiſſe eorum Annalium parenti, quemadmodum & Benacenſis apud Tuſculanum, eademque ratione eundem latuiſſe Officinas ejuſce Artis in aliis etiam Brixianæ ditionis oppidis ſitas fuiſſe, ſcilicet Collibus Vallis-Trumpiæ, & apud Pratum Alboini, ſuis locis ab AUCTORE *tradita oſtendent. Profecto Benacenſis illa formarum nitore Aldinam æmulabatur; apud Pratum Alboini princeps prodiit Editio Obſervationum Marii Nizolii in Ciceronem; Collibus autem Vallis-Trumpiæ Pontificale Romanum excuſum fuit anno* 1503. *ac propterea decimo ſeptimo, antequam ex Veneta Editione, ſtudio Alberti Caſtellani curata, Opus illud Auguſtini Patricii Piccolominei mutationes aliquas admittere cœpiſſet; ex quibus dolent nonnulli, primævam ejus libri faciem, Romanis typis, ſub auſpiciis Innocentii VIII. Pontificis Maximi, repræſentatam in aliis Editionibus cito evanuiſſe. Horum itaque deſiderio in hoc Opere occurret (nimirum in poſtrema ejus Parte, quæ Sacra complectetur) vetus illa Romani Pontificalis Editio Brixiana, ab omni genere additionum (quas tamen conſuetudinis, temporiſque ratio poſtulavit) immunis, & aliarum omnium, quæ poſt Romanam laudantur, princeps, quamque vix aliquis credat, e Brixiano oppido, eoque ſito in aſperi montis faſtigio, prodire potuiſſe.*

Quod tandem ſpectat ad Poetarum in hac prima

ma Operis Parte descriptam seriem, sciat Lector, eam esse, quam præfert Bibliotheca Latina Jo. Alberti Fabricii, quod ejus immutandæ nullam sibi causam subesse, AUCTOR existimaverit. In ea autem texenda studium insuper posuit non inutile, nec injucundum, ut Lector ipse facile deprebendet, dum ad singulos illos Poetas prologum apposuit, quo cursim, qua ætate vixerint, quæ Poemata condiderint, qua in re excelluerint, explicavit; cursim inquam, ne extra chorum saltasse videretur: ita tamen ut si omnes illi prologi in unum colligantur, quoddam veluti breviarium veteris etiam Historiæ Poeticæ constituant.

An AUCTORIS diligentiæ in boc Opere digerendo felix responderit successus, aliorum judicium esto; at nemo, ut opinor, inficias ibit, initam ab ipso in Brixianorum Scriptorum notitiis exponendis rationem bujuscemodi esse, ut si eandem reliquæ Urbes, in quibus literæ floruerunt, amplectantur, literaria Historia omnibus numeris absoluta profecto baberetur. AUCTOR, cujus nomen Lectori minime proditur, is est, cui semper arrisit Ciceronis sententia de studiis, quæ nobiscum pernoctant, peregrinantur, rusticantur, *quique addere de suo urbane solet*, ET NOBISCUM EPISCOPANTUR.

PARS

NOI RIFORMATORI
DELLO STUDIO DI PADOVA.

AVendo veduto per la fede di Revisione, ed Approvazione del P. F. Tommaso-Maria de Angelis Inquisitore di Brescia, nel Libro intitolato: ***Specimen variæ Literaturæ, quæ in Urbe Brixia, ejusque Ditione &c.*** non v'esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente, per attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concedemo Licenza a Gian-Maria Rizzardi Stampatore in Brescia, che possi esser stampato; osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.
Dat. primo Maggio 1739.

[*Z. P. Pasqualigo Rif.*
[
[*Daniel Bragadin Kav. Proc. Rif.*

Regist. in Lib. a car. 4.

Agostino Gadaldini Segret.

PARS PRIMA
POETAS LATINOS
AUREAE ET ARGENTEAE AETATIS COMPLECTITUR.

M. ACCIUS PLAUTUS.

COMICORUM inter Latinos Poetarum princeps, M. Accius Plautus, suavitatis, & elegantiæ egregius magister, cujus sermone locuturas fuisse Musas, aiebat Varro ex Aelii Stilonis sententia, si Latine loqui vellent, primus ipse in hoc Specimine prodeat, ac Prologi instar Lectores edoceat, quam præclare de semetipso meritus fuerit Pylades Buccardus Brixianus, unde eisdem compertum fiat, solemne illud *Plaudite*, quod veteri more in postrema Comœdia resonabat, Brixianæ Literaturæ in ipso statim Speciminis hujus exordio magnopere deberi.

Vix Georgius Merula Alexandrinus Statielensis, Vir post medietatem Sæculi XV. inter humanarum literarum Professores magni nominis, Plauti Comœdias XX. Venetiis vulgaverat anno 1472. & iterum emendatas Tarvisii anno 1482. quæ postea ipsius jussu recognitæ fuerunt ab Eusebio Scutario Vercellensi, Merulæ discipulo, ac Mediolani anno 1490. publicatæ; vixque Viri docti Joannes Baptista Pius Bononiensis, & Bernardus Saracenus Venetus in easdem Comœdias Commentarios ediderant : quum Buccardus Pylades

A ho-

horum omnium laboribus ad trutinam revocatis, operæ pretium censuit & ipse eidem Spartæ adornandæ manum admovere. Itaque duodeviginti ex illis Comœdiis solerti diligentia correxit, at quinque tantum est interpretatus, ut testatur Joannes Britannicus, & ipse Brixianus, Virque doctissimus, a quo post Pyladis mortem curata fuit Plauti Editio, & Brixiæ impressa an. 1506. per Jacobum Britannicum.

Ut diligentia a Pylade in hoc opus collata clarius dignoscatur, eam, quam primi exhibuerunt Merula, Scutarius, Pius, & Saracenus, adversus quos Pylades censoriam virgam disttrinxit, ter mille & amplius erroribus animadversis, opus est penitius inspicere. Equidem de sua Georgius Alexandrinus satis magnifice loquitur. Scribit enim in Præfatione, Plautinas Comœdias XX. quæ solæ extabant, tot tantisque mendis fœdatas haberi, ut nonnisi herculeo labore easdem recognoscere, ac emendare valuerit, visusque propterea sibi sit cum Leone, cum Excedra, cum Cervo, cum Apro Ætolico, cum avibus Stymphalicis, ac tandem cum Anteo deluctari. *Nam* (ait ipse) *ut de octo prioribus taceam, quis duodecim Comœdias quadraginta ab hinc annis repertas, lectionisque tam confusæ, tam falsæ, duodecim Herculis ærumnis apud Poetas famigeratis jure non comparaverit ? in quibus corrigendis operam, atque studium insumere velle, monstra persequi, atque debellare quodammodo est.* Dolet veteres abesse Grammaticos, & Glossematum scriptores; dolet unum tantum fuisse librum, a quo velut archetypo omnia deducta sunt, quæ habentur, exempla, qui cum in manus suas non

per-

perveneriț, opus habuerit ad libros ex corruptis exemplaribus factos confugere; dolet tandem sibi multorum refellendas esse opiniones *qui sive mandante Nicolao V. Romano Pontifice, sive Alfonso Rege Apuliæ, qui auctores, & Di salutis bonarum literarum fuerunt, tam temere, & barbare tum Plautinos sensus invertissent, tum sales venustos, & subtiles, insipidos, & absurdos reddidissent*. Fatetur se a gravissimo onere deterritum, pene illud aliquando dimisisse; *nisi me* (inquit) *potissimum hortati fuissent Patricii duo generosa prudentia, & spectata eruditione viri Hieronymus Baduarius, & Franciscus Minius*.

Opus suum inscripsit Merula Jacobo Zeno Episcopo Patavino, quem meritis laudibus extollit tanquam Pontificii juris consultissimum, & omnium sacrarum literarum fontem, atque thesaurum, & velut oraculum, ac disciplinarum patrem; commendatque ejusdem Orationes cum summa laude, & admiratione in conspectu Romanorum Pontificum sæpius habitas, nec non decem libros, quibus Liviano exemplo in decadis formam præclara Caroli avi sui facinora immortalitati consecraverat. Si quis autem miretur, tali tantoque Ecclesiæ Præsuli ausum fuisse Georgium Alexandrinum lucubrationes suas in lepidissimum Poetam nuncupare, sciat ipse (ut hoc obiter notem) plenum esse Comicum hunc facetiis quidem, & jocis, nec tamen in illo desiderari pulchrarum sententiarum, & prudentium monitorum copiam, ex quibus celebre est illud ex Rudente Act. IV. Sc. 7.

Spectavi ego pridem Comicos ad istum modum

Sapienter dicta dicere, atque iis plaudier,
Cum illos sapienter mores monstrabant poplo:
Sed cum inde suam quisque ibant diversi domum,
Nullus erat illo pacto, ut illi jusserant.

Et illud ex Persa Act. IV. Sc. 3. pariter obvium in Plautinarum sententiarum Collectionibus:

Satin' Athenæ tibi visæ fortunatæ, atque opiparæ?
Si incolæ bene sunt morati, pulchre munitas arbitror.

Dein vitiis, quæ ex Urbe exulare deberent, enumeratis, monitum ita claudit:

Hæc nisi inde aberunt, centuplex murus rebus servandis parum est.

Hinc est quod S. Hieronymus inter libros, quos pueris ad discendum Dei timorem sibi traditis exponebat, Comicos Plautum, & Terentium frequenter usurpabat. Item Commentarios suos in Plautum Francisco Marcello Episcopo Tragurino Bernardum Saracenum Venetum dicasse, inferius videbimus.

Afferenda nunc Georgii Merulæ Præfatio ex Editione Tarvisina, quam ad manus habemus, an. 1482. f.

Reverendissimo in Christo Patri & Domino Jacobo Zeno Pontifici Patavino, Georgius Alexandrinus salutem plurimam dicit.

LIbet laboriosi mei conatus, ne dicam temerarii, difficultatem iis verbis præfari, Reverendissime Pater, quibus apud eum Poetam, quem pro virili nostra corrigendum, & emendandum sumpsimus, Toxilus servus, & pauper amorem suum gravem, molestum, atque ærumnosum conqueritur:

Qui amans egens ingressus est princeps in amoris vias,
Superavit ærumnis suis ærumnas Herculis;
Nam cum Leone, cum Excedra, cum Cervo, cum Apro Ætolico,
Cum

Cum avibus Stymphalicis, cum Anteo deluctari mavelim,
Quam cum amore; ita fio miser quaerendo argento mutuo,
Nec quicquam, nisi non est, sciunt mihi respondere, quos rogo.

Nam Plautinae viginti Comoediae, quae ad hoc aevi dumtaxat extant, Latinae scilicet linguae deliciae, rerum, atque verborum venustate, & festiva sermonis elegantia, legentium animos mira voluptate afficerent, nisi pluribus in locis dimidiatae haberentur, & tum temporum injuria, tum literatorum negligenti arrogantia, & librariorum inscitia depravatae forent; & sive gentium, sive naturae historia non indigerent, atque tam Graecorum, quam Romanorum prisca consuetudine, & jampridem desita obscurae essent. Quo fit, ut frequentem, ac curiosum Lectorem non minus sollicitum faciant, & vexent, quam si cupidinis sagitta illa aurea confixus rusticam, & in totum viros perosam virginem sequeretur. Quare qui provinciam hujusmodi duram, ac fane perdifficilem coeperit, quippiam ille non solum amantis inconcessa, sed plane herculei laboris habere videtur. Is siquidem est Plautus, quem, velut aliena lingua locutum, majores nostri, quorum temporibus literae Latinae, & florescebant, & summum conscenderant locum, vix attingere conati fuerint. Adeo ad ejus percipiendos sensus necessaria erat multiplex, varia, & exquisitissima quaedam eruditio. Quam rem tum Varro ad Ciceronem scribens, tum Donatus Terentium explanans, testantur. Quod si quispiam nostro isto saeculo, ubi pleraque veterum Scriptorum aut interierunt, aut fracta, & mendosa habentur, in tanta librorum inopia, & bonarum literarum egestate, opus, quod prisci viri macti ingenio, & omnifaria doctrina praestantes cognitu difficilimum existimaverunt, recognoscere, & corrigere, immo abdita, & pluribus ignorata aperire temptaverit, is si coepti sui aliqua ex parte compos evaserit, nimirum quid magnum effecit. Nam, ut de octo prioribus taceam, quis duodecim Comoedias quadraginta ab hinc annis repertas lectionis tum confusae, tum falsae, duodecim Herculis aerumnis apud Poetas famigeratis jure non comparaverit? in quibus corrigendis operam, atque studium insumere velle, monstra persequi, atque debellare quodammodo est. Siquidem non magis con-

confici posse videtur, rem in desperationem delapsam, & librum, qui jaceat, atque sordescat, in pristinum statum, pristinamque gratiam vel ex minima parte vindicare, quam Leonem prodigiosum, qui nec ferro, nec saxis lædi poterat, devincere. Porro cum non tantum dictiones examinandæ, sed literæ, atque syllabæ pensitandæ fuerint, atque enumerandæ, ut ex earum positu, atque figura aliquid vel verum, vel vero proximum aucuparemur, quo deprehenso undique multa erumperent, vel magis aperienda, vel plane confutanda, Excedræ hoc quippiam habere videtur. Tum autem multa, quæ a nobis longe absunt, longeque insectantes relinquunt, consequi temptasse, hoc certe fuit pernicem, & ut nobilis Poeta cecinit, æripedem Cervam delassare. Ætolicum illum Aprum vicinæ regioni formidolosum, magniloquentiam Plautinam jure dixerim, quæ amplitudine, & religiosa veterum verborum majestate, quasi fulmen quoddam, ingenia, & eruditionem legentium attonare, & concutere ita solet, ut non minus Plautinorum verborum vim, & copiam, quam ruentis in se Apri impetum exhorrescant, immo fulgurantem Plautum trepidi expavescant. Aves Stymphalicas argutulorum Grammaticulorum interpretatiunculis, qui discipulos inter vera, & falsa ducunt, comparare possumus; nam quemadmodum innumerabiles illæ Aves vicini agri fructus absumentes præ multitudine fugari non poterant, sic isti in finitimam pravitatem, multa alioquin recta, & emendatissima deducentes, mentes studiosorum juvenum, vel falsa doctrina imbuunt, vel eos halucinantes reddunt: adeo turpissimo, & manifestario errato numquam defuit assertor. Verum tamen numerosa hæc, & impudens Grammaticorum turba, non æreo tinitu, quemadmodum Stymphalices paludis olim volucres abactæ fuerunt, sed vera ratione, & multiplici veterum Auctorum testimonio absterrebitur, immo fugabitur, atque perterretur. Deluctari cum Anteo est ea cognitione, eaque eruditione, quæ per hæc tempora exigua haberi potest, velle in reconditos, & penitissimos Poetæ sensus penetrare, & priscarum, atque ignotissimarum vocum interpretamenta indagare. Quæ quo magis enarrantur, atque aperiuntur, eo acrius, & gravius quasi sumptis a vetu-

ſtate viribus contra enarratorem inſurgunt. Abſunt prætereà veteres Grammatici, & Gloſſematum ſcriptores, a quibus tanquam ab amicis, non argentum mutuo, quod ſervus ſe non invenire dolet, ſed quæſtiones poeticæ, & minus uſitatarum dictionum etymologia, atque origo requirenda erat; & ſi qui fuerunt, neſcio quid & modicum, & obſcurum nobis dederunt. His omnibus accedit, unum tantum fuiſſe librum, a quo velut archetypo omnia deducta ſunt, quæ habentur, exempla; qui ſi in manus noſtras aliqua via venire potuiſſet, Bacchides, Muſtelaria, Menœchmus, Miles, atque Mercator emendatiores ſane haberentur. Namque in his recognoſcendis libros contulimus de corruptis exemplaribus factos. At ſeptem ultimæ, ut in eas incidimus, quæ ſimplices, & intactæ a cenſoribus fuerant, quanquam mendoſæ forent, multo veriores erunt; ſed quales legebantur octo illæ priores, in quibus pro quorundam negligentia, quam pro eruditione, & docta diligentia plurima in perverſum mutata, & inter ſe oppugnantia offendimus. Hanc ego tam arduam, & tam immenſi laboris rem veritus, præſertim cum viderem multorum damnandas eſſe opiniones, & eorum in primis, qui ſive mandante Nicolao Quinto Romano Pontifice, ſive Alfonſo Rege Apuliæ, qui auctores, & Di ſalutis bonarum literarum fuerunt, tam temere, & barbare tum Plautinos ſenſus invertiſſent, tum ſales venuſtos, & ſubtiles, inſipidos, & abſurdos reddidiſſent, pene ab emendatione hujuſmodi ſum deterritus; niſi me potiſſimum hortati fuiſſent patricii duo generoſa prudentia & ſpectata eruditione veri Hieronymus Baduarius, & Franciſcus Minius, quibus cum multa perverſa, & falſa corrigi, & in veram lectionem redigi poſſe dicerem, ut hoc nomine rem Latinam juvarem, ſingularique quodam beneficio, & qui viverent, & poſteros demererer, non deſtiterunt; donec me, ut hoc graviſſimum, & formidandum onus ſuſciperem, perpulerunt, continenter inſtantes, ut quoad poſſem revolutis tam noſtris, quam Græcorum Scriptoribus viginti Comœdias emendarem, ut aliquando legentibus voluptati, non faſtidio forent. Sed neque is ſum, qui omnia me emendaſſe dicam, aut amiſſa acquiſiviſſe, aut defecta ſuppleviſſe, aut numeros ad certam regu-

regulam, & libram, ut examussim quadrarent, redegisse; immo qui vel in me ipso plurima desiderans, multa ita ut inveni, reliquerim. Illa enim tantisper a nobis vel demutata, vel emendata fuerunt, dum sic esse ex diligenti, & multa lectione comperimus, quæ, aut fallor, aut veriora veris sunt. Reliqua iis relinquimus cognoscenda & corrigenda, quibus majus eruditio, majusque supererit otium; quam modestiam si publici quondam censores servassent, haud ita multa elegantissimi Poetæ facete dicta, perversa fuissent. Quale illud est quod *pro madulsam habeo*, *probe mulsavi*, pro *manta*, *mane* posuerunt, & ignorantes quid significet in proverbio Romano *ve vectis*, *ve mihi* dixerunt, & ubi *scriblitæ* legebatur, *sub lite* factum est, & pro *sartis tectis*, *sancta* leguntur, & pro *numero*, *nunc* Grammatici sane semidocti, ne dicam derediculi, qui item *oves Tarentinas*, sic enim deprehendimus scripsisse Plautum, in *frumentum* mutaverunt. Alia item notavimus, quæ nunc consulto præterimus pro falsis scilicet redarguenda in eo Opere, quod maturamus, jamque emisissemus, nisi successivo, atque tumultuario studio Plautinas Comœdias coleremus. Tu vero interea, Patavine Pontifex, cui nominatim emendationem hanc nostram dicamus, quum sis Pontificii juris consultissimus, & omnium sacrarum Literarum fons, atque thesaurus, quod vel ex hoc apparet, ut si quando de divinis, humanisque rebus disceptatur, te omnes unicum adeant disceptatorem, & velut oraculum quoddam consulant; tuque ita prudenter, & scite de omnibus respondeas, atque judices, ut te unum nostra ætas habeat, quem vere sanctarum Legum interpretem, & disciplinarum patrem appellare possit, has Comœdias leges, revolves, & pensitabis a studiis sane tuis non abhorrentes. Quippe qui in eloquentia non minus præstes, quam in sacris Literis, & acutis Philosophorum dogmatis, sive præceptis. Quam rem gravissimæ illæ, & mira arte elaboratæ, totiens cum summa laude, & admiratione in conspectu Romanorum Pontificum habitæ Orationes declarant, tum decem illi libri, quibus Liviano exemplo in decadis formam præclara illa avi tui Caroli Zeni facinora memoriæ prodidisti, immo immortalitati consecrasti; nec fi-

nis

nis eum interire virum, quem aliquando Urbs hæc longe, lateque imperans, Europæ decus, & ornamentum, saluberrimæ Religionis propugnaculum, & quum maris sit domina, cunctarum pene gentium communis Patria, assertorem habuit. Atque ita leges, ut si quicquam te offenderit, vel eorum, quæ nos mutavimus, vel eorum, quæ infirmitatem ingenii nostri excedentia, ut inventa sunt, ita manent, notabis, & corriges; modo illud sic esse auctoritate veterum, & ratione antiquorum scriptis nixa constet. Res agitur communis. Comœdiæ Plautinæ, quæ paucæ ad nos pervenerunt, ab omnibus juvandæ sunt, quicunque musas Latinas colunt. Verum hæc exigunt acre judicium, quod plurima, multiplici, & assidua lectione habetur. Nam, & Græcis Scriptoribus, & Varrone asserente, judicium poematum est quid maximum, & difficillimum, quanto magis temporibus nostris, quibus vix bonarum litterarum principia percipi possunt. Quare si quis diligens fuerit, & sedulus vetustatis explorator, poterit & ipse opem aliquam Poetæ veteri, & eleganti ferre. Nos quoque, ut fecundius fructum nostri labores ferant, in commentarios conferemus quæcunque a nobis sive emendata, sive aperta fuerunt. Lectoremque rogamus qui Plautinas has legerit Comœdias, boni interim consulat; dum sive annotamenta, sive Quæstiones nostras Plautinas ediderimus. Vale.

In fine Voluminis.

Plautinæ viginti Comœdiæ, linguæ Latinæ deliciæ, magna ex parte iterum emendatæ per Georgium Alexandrinum, de cujus eruditione, & diligentia judicent legentes, Impressæ fuere opera, & impendio Pauli de Ferraria, atque Dionysii de Bononia. Tarvisii M.CCCCLXXXII. die XXI. Junii. Joanne Mocenigo Principe jucundissimo, & Duce felicissimo.

Georgii Alexandrini eruditionem magni utique fecit inter ceteros Angelus Politianus, nam in Miscellaneis cap. 9. eum cum Domitio Calderino Veronensi comparans, hæc habet: *Ceterum Georgius Merula, vir*

 pla-

plane doctus, ac diligens, longe quam Domitius in scribendo cautior, & nunc primi fere nominis, non remulo (quod ajunt) sed velificatione plena invectus, Commentariorum illius in Martialem permultis editis notis licentiam primus hominis, magno veluti passu gradientem, prorsusque jam ferocientem compescuit. Hinc est in Epist. I. lib. XI. eundem Politianum ad Ludovicum Sfortiam Vicecomitem scribere, se doctissimum Merulam semper dilexisse, & coluisse, ac quoties de eo incidit mentio, laudasse sic ut neminem magis, atque ejusdem postremo nomen, quam honorificentissime potuit, scriptis suis intexuisse. At postquam Politianus ex literis, & sermone multorum cognovisset, Merulam spargere maledicta adversus Miscellanea sua, imo & criminosissimum librum adversus eadem scripsisse, se eidem infensum exhibuit, ut testantur Epistolæ libri illius XI. qui totus quantus est Politiani cum Merula concertationes complectitur. Non tamen propterea Merulæ doctrinam despexit, quare in Epist. ejusdem lib. XI. ad ipsum Ludovicum Sfortiam, postquam Merulæ obitu se non levius commotum fuisse scripsisset, quam si ei discipulus, aut alioqui familiarissimus fuisset, subdit de certamine, quod ipsi cum Merula intercedebat: *Certamen hoc inter nos ejusmodi futurum videbatur, ut ego nec vinci turpiter ab homine tam docto, nec eum contra vincere nisi magna mea cum gloria potuerim. Dolendum profecto studiosis omnibus illius desiderio est, in quo publica res Latina jacturam fecit*. At nullus in Merulæ laudem effusior, ut par erat, Scutario Vercellensi ejus discipulo, quod Præfatio mox recitanda com-

comprobabit. In ea tamen haudquaquam inficiatur Scutarius, errores primæ Editionis, quos operariis dormitantibus, & mancipibus incuriosis adscribit, tot, tantosque fuisse, *ut jam omnia essent confusa, ne dicam contaminata, nec elegantissimus Poeta fabulas, verum confusaneos libros Miscellaneorum, aut Stromatum instar scripsisse videretur*. In eadem alia plura Opera a Merula composita Scutarius enumerat, ad quam propterea confugiat, qui eorum catalogum texere studebit. Mihi hoc in loco Plautinas tantum res persequenti, quæ Brixianæ censuræ materiam suppeditant, non vacat iisdem immorari, & aliqua tantum breviter dicam, post recitatam Scutarii Epistolam, de Plautinis Quæstionibus, seu Annotamentis, quæ a Merula, tam in recitata superius Epistola, quam alibi sæpius promissa, sperabat Scutarius jam ad coronidem fuisse perducta, ac Recognitioni suæ posse subnecti.

En Scutarii Epistola, qualem exhibet Editio Veneta anni 1495.

Eusebius Scutarius Vercellensis Georgio Merulæ Alexandrino omnium doctissimo. S.

Confecimus non minus sedulo, quam libenter, prudentissime Præceptor, quod nobis superioribus diebus injunxisti; Plautinas enim Comœdias Latinæ linguæ delicias (ut puto) pro doctrina nostra satis diligenter recognovimus, ut scilicet emendatiores imprimerentur: quod tu inprimis, dein alii legentes, si has in præsentiarum impressas cum aliis exemplaribus conferre voluerint, facile judicabunt. Expunximus haud paucos errores, & quasi spongia delevimus, quos operarii dormitantes, & mancipes incuriosi commiserant, qui non tantum falsas dictiones pro veris dum ponunt, prævaricati culpam commeruere, sed & paginas extra regiones

 suas,

ſuas, & chartas in alias decurias perverſe translatas inſeruerant, ut jam omnia eſſent confuſa, ne dicam contaminata, nec elegantiſſimus Poeta fabulas, verum confuſaneos libros miſcellaneorum, aut ſtromatum inſtar ſcripſiſſe videretur. Horum inſcitia quibuſdam in Comœdiis Actus internoſcere, diviſionemque, quam clariſſimi Grammatici exiſtimant ſcitu, intellectuve in hoc genere præcipuam, quæ per prologum, protheſin, epithaſin, & cataſtrophem fieri ſolet, vix percipere poteramus, diligentiam tuam, quam ſumma fide in hoc libro adhibueras, negligentia ſua plurimum obſcuraverunt. Quæ pleraque omnia curavimus, ut in ordines ſuos reponerentur, & ita effectum eſt, ut te non pœniteat, nos huic Recognitioni præfeciſſe. Cognoſcent profecto lectores, ſi modo quod verius eſt verimonia, ſine livore profiteri non recuſaverint, in laborioſiſſima hujus Operis emendatione Merulam herculeos labores exantlaſſe. Nos præter correcta impreſſorum errata addimus corollarium, quo nixi magnis Auctoribus loca nonnulla caſtigavimus, quæ niſi magis ad oſtentationem, quam ad communem utilitatem a malevolis feciſſe videremur, hic ſingillatim annotaviſſemus. Plura quidem reliquimus intacta, quæ proculdubio caſtigationis egent, ſed maluimus legentibus rem integram ſervare, quam in hoc animo noſtro indulgere. Satius quippe, & tutius eſt, habenis moderari, quam totis viribus equum in curſuram impellere. Tu enim ſæpiſſime ſoles, utpote qui animi es ingenui, ingenueque doces, diſcipulos tuos admonere, ut temperamento quodam omnibus in rebus utantur, ne audaculi, pluſquam opus ſit, caſum, & præcipitium ferant. Et quemadmodum in hoc, ita in id genus plurimis non ſolum, qui ſub te proficiunt, ſed omnes literati, literatorumque amatores tibi debent, & proinde te amant, colunt, venerantur, & obſervant. Et ut ex conſulto omittam, quod librum jampridem de Orthographia ſcripſiſti conſummatiſſimi operis Virgiliani in multis veram lectionem reſtituens, & de Homine adverſus Galeotum, commentarioloſque in Sapphus libellum; quod annotamenta in lepidiſſimum Epigrammatographum, quibus illius arguti, & docti ſales, venereſque intelligi poſſunt, ac interpretationem ſane utilem in M. T. Cic. artificioſam Orationem

tionem

tionem pro Q. Ligario, & argumentum in Epistolam ad Lentulum Spintherem; quod rei rusticæ Scriptores maxima abs te lucubratione adamussim correctos suis verbis, idest latinissimis exornasti, multaque interpres fidissimus, & nonnumquam paraphrastes e Græco in Latinum traduxisti; quod eruditissimas enarrationes in Juvenalem multijuga doctrina refertas, & item Epicedia, Epithalamia, infinitasque in omni genere dicendi Orationes edidisti; quod observationes tuæ tam Græcæ, quam Latinæ, quas fere innumerabiles observasti, jam diu volitent per ora virum, a quibusdamque, auctore dissimulato, excipiantur, & fronte perfricta, recitentur pro suis, quos utique manifestos furti tenemus, atque plagiaria lege agitare possumus. Et ut alia haud parum multa abs te elaborata scienter prætercam, elegantissimam conscripsisti, & adhuc conscribis Historiam de antiquitate Vicecomitum, orsus a primordio Urbis opulentissimæ, jussu excellentissimi, & liberalissimi Principis Ludovici Mariæ Sfortiæ Vicecomitis Barii Ducis, omnes Historicorum leges servans, lacteam quamdam cum fide maxima ubertatem, Livianamque in concionibus majestatem felicissime assecutus, proceres, vel potius heroas hujus præcipuæ gentis, non Fabiis, non Camillis, non Metellis, non Scipionibus, non Mariis, non Marcellis, non (ut semel dicam) ipsis Cæsaribus virtute, & rebus abs se gestis inferiores, a squalore, atque ab oblivionis injuria in lucem, & in memoriam asseruisti, utque vera in medium afferres, nihilque perperam diceres, diligentiam, quam olim in literis excitandis, & a situ vindicandis, eam in tua Historia præstitisti. Quamobrem Hermolaus Barbarus vir quidem summæ auctoritatis, & si quisquam hujusce seculi nostri doctus est, & disertus, doctissimus, disertissimusque subinde dicere solebat, cum hic apud illustrissimum Principem nostrum Venetæ legationis officium fungeretur: voluisti medius fidius omnes Historias, Annales, Chronica, Ephemeridas, Genealogias, Tabulas, Codicillos, & Diplomata denique omnia ad hanc rem facientia, quæ per omnes Italicas urbes fuerunt, penitus perscrutari. Cumque tota hæc Vicecomitum familia ob talia

lia in suos merita tantum tibi debeat, quantum vix nunquam persolvere possit, plus etiam atque etiam Georgio debere fatetur magnificus, & splendidissimus Eques Albertus Vicecomes, Senator illustris, liberrimi ingenii, ac rei militaris scientissimus, cujus majorum praeclara, & egregia facinora belli, domique gesta omnino vel magna ex parte oblitterata, immo obsoleta, ad perpetuam famam, atque immortalitatem revocasti. Jam ad Plautum, unde sumus digressi, revertamur, qui & ipse cum per te solum (unum neminem excipio) reviviscat, Quaestiones tuas Plautinas maximopere desiderat, quibus argutissimi sensus, jucunde urbanitates, vernilia dicta, suaves facetiae, & sales non iuvenusti, ex obscuris dilucidi, ex ambiguis plautinissimi fiant, quas ad coronida fere perductas si (ut spero) in hac proxima explanatione edere curaveris, & his codicibus connectere, ipsum ante omnes Plautum, mox festivissimi Poetę studiosos tibi in perpetuum addixeris. Carmen lusimus, in quo calamitosam nobilissimorum Comicorum deflemus jacturam, qui nobis nomine tantum sunt cogniti; quod (qualecunque est) nisi paulo longiores fuissemus, in hujus Epistolę recessu imprimi decreveramus. Vale optimarum literarum Princeps, & egregium decus. Venetiis. M.CCCCLXXXXV.

Dubitant aliqui, an lucem unquam viderint Quaestiones Plautinae, de quibus in calce modo recitatae Epistolae. At dubietatem omnem evellunt Epistolae Politiani, qui post obitum Merulae ad Jacobum Antiquarium ita scribebat lib. XI. *Ubi tandiu nobis expectatae, toties promissae Quaestiones? An eas forsitan tulit ad manes, nec dignos putavit nos, quicumque superstites eramus, indoctos prorsus homines, rerum tantarum lectione?* Ad quem Jacobus respondet: *Jam in Merulanis rebus nihil melius sentio, ut qualem se effinxit, talem relinquamus, praeter historias, & epistolas quasdam sine aliis monumentis superstitem. Plautinae Quaestiones apparent nullae.*

læ. Id ipſum Politianus in Epiſt. ad Philippum Beroaldum lib. vi. *Nec eſt, quod ulla expectemus ejus Scripta quaſi poſthuma, corvos deluſit biantes. Nam nec Centuriæ uſquam, nec Plautinæ Quæſtiones comparent. Ita lepidus homo poſteris impoſuit. Dignus omnino tamen, quem Profeſſores non contemneremus, niſi Profeſſores ipſe omnes contempſiſſet.* Cornelius Vitellius, quo nemo Merulam ea tempeſtate magis deſpexit, omnium item maxime eundem inſectatus eſt ob Plautinas Quæſtiones toties promiſſas; namque ſub initium libri De dierum, menſium, annorumque obſervatione, quem Cornelius ad Pyladem noſtrum Brixianum direxit, ſexcentos & amplius errores ipſius ex Commentariis Juvenalis, & Orationis in Ligarium, ac emendatione Plauti, Columellæ, Catonis Cenſorii, & Varronis collectos habere, ſe affirmat, *quos* (ait) *jam edidiſſem, niſi expectarem ipſius Quæſtiones Plautinas, quas jam decem annos in utero geſtat, & adhuc non modo non parit, ſed ne parturit quidem, cum ei opus ſit recantare, quæ in toto Plauto depravavit.*

Venio nunc ad binos Plauti Commentatores, quibus Pyladis cenſura haud magis, quam Georgio Alexandrino, pepercit; Bernardum, inquam, Saracenum Venetum, & Baptiſtam Pium Bononienſem. Lucubrationes ſuas Saracenus dicavit Franciſco Marcello Epiſcopo Tragurino, ut ſuperius dixi, quem non ob animum modo liberalem, & mentis magnitudinem, ac religionis cultum, ſed etiam ob eximiam, ac propemodum ſingularem doctrinam commendat. In illis quantum laboris impenderit, declarat, gloriæ ſuæ ducens, ſe

atten-

attentasse priorem, aliquocumque modo inchoasse, quod alii fortasse perficient; fatetur easdem tumultuario magis, quam accurato studio adornatas ob discessum, quem ad Orientis partes maturabat, nec se puduisse, recentiorum Auctorum sententias sectari, eorum præsertim, qui Plautinas delicias sectati sunt. Inter hos nullam mentionem facit Georgii Alexandrini, & solum memorat Georgium Vallam, quem bonarum disciplinarum omnium ærarium appellat. Hujus filius Joannes Petrus Valla in Plauti Comœdias Commentarios conscripsit, quos conjungit Saraceni, & Pii Commentariis Editio Veneta, ibique, scilicet in Præfat. ad Commentationes suas, ait ipse, patri suo Venetiis publice Comœdias Plautinas profitenti multos extitisse auditores; quorum aliqui excepta ab ipso aliis prodere conati sunt, atque ita a primæva imagine discrepantia, ut ne quæ demum patri suo incuriæ culpa inureretur, adactus ipse fuerit, a patre tradita quam celerrime colligere, atque evulgare. Miserum Georgii Vallæ obitum describit Pierius Valerianus ejus discipulus De Literator. infelicit. lib. 1. Ejusdem Elogium legitur apud Jovium.

Reverendissimo in Christo patri Francisco Marcello Pontifici Tragurino, Bernardus Saracenus Venetus S. P. D.

CAstigationes in Plautum nostras, nec non enarrationes, Præsul doctissime, nobiscum, cui potissimum dicaremus, cujus sincerum, prudens, ac doctum subiremus judicium, animo aliquandiu reputantibus, nobis occurrit nemo, quem apud nos tibi præferendum esse existimaremus, sive Marcellæ domus claritate multis anteferenda, sive sanctissimæ Religionis nostræ observantia, sive doctrinæ eximiæ acerrimo judicio, quæ omnia mentem meam prius pen-

pendulam confirmaverunt, ſtabiliverunt, ut minime dubitaverim, tibi eſſe deſtinandas has lucubratiunculas in Plautinas Comœdias longiuſculo tempore perfectas; quod domeſticis curis, multiſque anxius ſolicitudinibus, citius non potuerim, quam ipſe cupiebam, tranſigere. Quæ ſi tibi placuerint, Viro noſtra hac ætate non liberali animo modo, & mentis magnitudine, ac Religionis cultu, ſed etiam doctrina eximia, ac propemodum ſingulari, non parum me profeciſſe putavero, quamquam ſentio, in re ejuſmodi quam difficile ſit laudem promereri, Plautinas polliceri caſtigationes, ubi tot non modo inverſa verba, & præpoſtere poſita ſunt, ſed etiam tot verba deficiant. Sed quid ego verba memorem? cum non modo verſus dimidiati inveniantur, ſed etiam deſint integri; nec verſus modo, ſed etiam Scenæ integræ, atque adeo, etiam dimidiatæ Comœdiæ jam perierint. Adde porro tantam Poetæ rerum caliginem, ob incognitam vetuſtatem ut Siſenna, tantus inquam Auctor, & Varro, qui undecunque doctiſſimus eſt a doctiſſimis dictus, nedum Donatus, Servius, & plerique alii Grammatici non parum invigilaverint, ut nobis Plautum ex incognito, cognitum facerent. Quamobrem, cum hæc ipſe mecum reputarem, ex ipſa provinciæ mole merito perſtiti dubius aliquandiu, num hoc onus mihi eſſe ſubeundum cenſerem. E diverſo, cum ex hujus Auctoris cognitione perſpicerem eximiam quandam multis emanaturam utilitatem, putavi, labori minime parcens, hoc onus minime omittendum, ut ſi etiam, quæ voluerim, omnia, ipſe mihi præſtare non potuerim, probabile tamen viſum fuerit, attentaſſe me priorem, aliquodcunque modo inchoaſſe, quod alii fortaſſe perficiant. Videbunt per nos tamen eruditi plura mendoſa veræ lectioni reddita, in ſuam quemque decuriam interlocutorum coercitum, qui prius, nullo ſervato ordine, vagabatur, & denique non mediocrem præſtitam fuiſſe a nobis diligentiam, ut Plautina lectio juvaretur; ſales quoque, ac joci, ſenſuſque jucundiſſimi, lepidiſſimi Poetæ innoteſcerent. Quantum autem laboris in hoc impenſum ſit, ſtatim in fronte teſtatum volumus; nam ut quivis noſcere facilius queat quid mendoſum, quid emendatum, emen-

dandumve, pro ut cuique pro ſuo arbitratu, id integrum reliquimus. Plautinas Caſtigationes ſtatim in ipſo Operis veſtibulo locavimus, quæ (ni fallor) ſunt omni veritate veriores, pauculis dumtaxat exceptis, quæ non tam mendoſa, quam omnino cognitu difficillima ex antiquitatis majeſtate viſa ſunt. Quæ fortaſſis una cum aliis fuiſſent enodata, ſi vel in aliquem emendatum Codicem incidiſſemus, vel niſi tumultuario magis, quam accurato ſtudio, editiones noſtras modo ob noſtrum hinc propediem diſceſſum ad Orientis partes maturaremus. Percurres igitur, Pontifex Reverendiſſime, has noſtras cum Plauto lucubratiunculas (in re hac enim te hominem doctiſſimum, eloquentiæ ſtudio, ac laude eminentem, prudentia graviſſimum, reliquiſque virtutibus inſignem judicem mihi conſtituendum ratus ſum) in quibus ſi quid recte dictum videris, non id mihi ſoli tribui contendo; cum non ex mea, ſed eminentiſſimorum Auctorum ſententia cuncta ferme protulerim; in qua re ne quidem veterum, etiam recentiorum quorundam, & eorum præſertim qui Plautinas delicias ſectati ſunt, non puduit ſententias ſciſcitari. Et in primis Georgii Vallæ Viri Clariſſimi, quem noſtris temporibus bonarum diſciplinarum omnium ærarium dixerim, cujus cenſura nihil eſt gravius. Si quid autem minus ornatum, aut non omnino enucleatum compereris, aut forte incuria omiſſum (non enim poteſt Lippus quantum contendere Lynceus) vel ignoſcas, vel emendes, cæteroſque moneas, ut ſi quam habent in nos fervidam mentem, tegant. Qui ſi forte livore agitati perſtreperint, tua oratione compeſces; quamquam nihil moror, quod ſi quid boni factum fuerit bonis, invideant non boni. Hæc autem ſi tui accerrimi judicii ſtabunt incudi, nullius formidabo Rhinocerontis naſum.

Venetiis MDXI. per Lazarum Soardum.

Et in fine Voluminis ſubditur

Excuſatio Lazari.

Quiſquis ades, Lector ſtudioſe, voluminis hujus,
Non ſit judicii norma ſevera tui.
Si qua errata liber dederit minus apta legenti,
Et male compactis barbara verba notis:

Da

Da veniam, quæso, non hæc vitiosa Soardus
Lazarus emittit bibliopola tuus.
Sed (quod sæpe solet) manus impressoria aberrat,
Veloci nimium sollicitata stylo.

Joannem Baptistam Pium plures in Plautum Retractationes edidisse, constat, tum ex calce Commentariorum ejusdem in Lucretium, tum ex Thesauro Critico Gruteri Vol. I. brevesque Præfationes, quæ utrique loco a Pio præfiguntur, mox inseremus, ex quibus patebit, Pium non Pyladis censura, ut facile quis crederet, sed suo adactum judicio, Plautum retractasse. *Ego de quo tamdiu tacuit Eruditorum consensus, imitatus soricinam næniam, indicio meo perire festino. Quid, rogo, pudeat fateri, si deliqui, & errorem fassum veniam deprecari?* ait ipse Pius, affirmatque priores Commentarios a se compositos fuisse, dum quartum, & vicesimum ætatis ageret annum. Idem in Sylloge Annotationum, quæ exstat apud Gruter. citato loco in cap. cc. cujus titulus, Retractata apud Plautum quædam, perinde ac si nullum adhuc hostem expertus fuisset, omnes invitat, & adjurat, adversus se exserant vires, & ad conflictum se parent.

De Pio Paulus Jovius in Elog. ubi affirmat, eum doctissimi famam meruisse, quum obscuros Auctores interpretandos suscepisset (inter quos Plautum recenset) at eundem deridet, quod exoleta, & rancidæ vetustatis vocabula sectatus quondam fuerit, quibus sero valedixit, totumque se ad Ciceronem recepit.

Jo: Baptista Pius, Ludovico Gesilardo Bononiensi Theseo suo. S.

NEmo, Lytavice cultissime, adeo cunctis industriæ, virtutumque numeris excelluit, ut solus omnia sciret;

quare vice proverbii cecinit Plautus, Romanæ linguæ delicium: nemo ſolus ſatis ſapit, cui verbum græcum concinit, μόνος ἀνὴρ, οὔτις ἀνήρ, quo ſignificatur, unum hominem eſſe neminem. Quod quam late pateat, quamque magni Viri in paleſtra literatoria ſuccubuerint, omnibus paulo humanioribus conſtat. Ariſtoteles Sæpia nominatur, tanquam fur inceſſitur, Plato vellicatur, Virgilius in ordinem redigitur, Seneca lancinatur, Plinius turbare, & faſcicularíam facere inſimulatur, cuncta olfacere, nihil deguſtare, omnia glutire, nihil concoquere, & ſi libeat a calvo ad calvum opinatos Auctores excutere, in ſingulis Momus ſaltem ſandalia carpet, & fortaſſe recte, quando non omnia Dii uni dederunt. Ego, de quo jam diu tacuit Eruditorum conſenſus, imitatus ſoricinam næniam indicio meo perire feſtino. Quid, rogo, pudeat fateri, ſi deliqui, & errorem faſſum veniam deprecari? Gloriolas haſce ſciolorum ineptas ex ſcriptis meis non requiro, ſed frugem ſtudioſorum, quam lolio fruticanti pati, ut inficiatur, immane prorſus eſt, & inhumanum, obiterque invidulos anxie declinans, quibus fama ex alieno rubore placere ſolet. Sumpſi proximis Saturnalibus in manus Plauti Commentarios a me olim, quartum, & vigeſimum ætatis annum agente, compoſitos; multa deprehendi præpoſtere ſcripta, inverſa, adulterina, & in meram barbariem detorta; quædam olim a me parum penſitate repoſta: quæ nunc limatiora legas velim, & Academicis noſtris impertias, qui nunc plurimum floreat, idque Bononiæ. Nec ex lectione plauſum, aut laudes expecto; ſatis, ſuperque ſatis mihi bene ceſſiſſe judicabo, ſi paribus ſuffragiis utar; nec id minimum, quando ex altera Euripidis Iphigenia colligitur pares calculos adeptum in Areopagitico judicio evadere ſuperiorem. Vale.

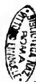
Retractata apud Plautum quædam. cap. cc.

Ecce tibi Plautus iterum excutiendus, cum quo formidoloſius bellum confero, quam cum Excedra, ſemper enim monſtris fœcundiſſimus eſt, & dum unum auſers, aliud influit. Sed ego parum prudens, qui Ægyptium candefacere ſatago, & ad vitam cadaveroſum revocare. *Sed Dii facientes adjuvant*, adagio Varroniano inolevit. Pauca repa-

ſtina-

ſtinare hic ſatius duxi, quoniam & me libentius, quam cæteros corrigo, omneſque invito, quos per genium virtutis adjuro, exerant vires, & ad conflictum ſe parent, idque primum experiantur in meis, ſi modo aliquid decoctius habent, quo poſſint poſteritati conſulere. Non enim ex his ſum, qui nævos ſuos amant, & ſe, & ſua ſine rivali complectuntur. Sed ad procinctum.

Ægre Lector ſibi perſuaſerit, poſt tot, tantoſque in Plautum labores tam a Georgio Alexandrino, quam a Pio, & Saraceno exantlatos, a Brixiano Profeſſore tentari quid novi, aut proferri in eo argumento potuiſſe. At contra adeſt ipſe, Pylades nimirum Buccardus, & in Præfat. mox queritur, innumerabilia in Plauto relicta a Georgio errata, itidem tria millia a Pio, & Saraceno in eundem invecta, *ut qui* (ait ipſe de Plauto) *ante Georgium ægrotabat, bis duobus veluti inſulſiſſimis Medicis ad extremam perniciem deductus, & pene conclamatus cenſeretur*. Damnat præterea Georgii erectiorem, atque immodeſtam oſtentationem, herculeis ærumnis ſuos in emendando Plauto labores comparantis, *cui quidem* (ita proſequitur) *ſatis fuerat, ſe pro virili Reip. Literariæ prodeſſe, & meliorem Plautum reddere voluiſſe, profiteri*. Opus ſuum Aloyſio Dardano (magnus hic fuit Venetæ Reip. Cancellarius) Pylades nuncupat ob inſignia, quibus ab eo affectus fuerat, beneficia, & ob ſummum honorem, in quo literas, literatoſque Viros Dardanus ſemper habere conſueverat. Antequam Epiſtolam ipſam nuncupatoriam afferam, recitabo verſus quoſdam ipſius Pyladis Opus ſuum Marini Becichemi Scodrenſis, qui ea tempeſtate principem in Academia Brixiana inter Profeſſores locum tenebat, ma-

gnique

gnique erat etiam apud exteros nominis, judicio submittentis. Occurrunt illi in ejusdem Professoris Prælectione in Plinium, ubi desumpta occasione causam suam agendi adversus calumniatorem quemdam, a quo assiduis dicteriis proscindebatur, inter ceteros testes ad famam suam vindicandam, his verbis Pyladem inducit: *Quis Brixiano Pylade doctior, qui præter alia sui ingenii monumenta Plautum vitio temporum penitus corruptum a situ pene vindicavit? Suas tamen castigationes pro sua comitate, ingenuoque ingenio nostræ censuræ hoc Epigrammate subjicit Pylades:*

Perlege Brixiacæ moderator docte juventæ,
Quæ dedimus virgæ scripta notanda tuæ.
Quæ quamvis pudeat sic incorrecta videre,
Qualiacumque tamen consule, quæso, boni.
Omnia quæ fuerint levibus delicta libellis
Tolle, ut in his nullum crimen inesse queat.
Verba tuis verbis, sensus quoque sensibus ipsis,
Arbitrio varies omnia dicta tuo.
Gratus erit nobis in mendis omnibus error,
Sit modo Becichemi facta litura manu.
Neve unum immensam pigeat percurrere sylvam,
Atque emendandi ferre laboris onus.
Addet se socium bonus ecce Britannicus, & te
Ut juvet, incumbet sedulitate pia.
Surge age jam Patriæ decus immortale, tuis nam
Accedet meritis gratia summa. Vale.

Damus nunc Epistolam, seu Præfationem Pyladis ex Editione Brixiana an. 1506. in qua præmittitur Supplicatio, & Privilegium hujuscemodi.

Serenissimo Principe, Excellentissima, & Illustrissima Signoria.

CUm ogni debita reverentia se expone, per nome di sui fidelissimi servitori, li heredi del q. Jacomo Britannico, olim

olim Stampador de libri in la città de Bressa; cum sit chè dapoi la morte del q. Pilades academico, olim professor de studii de humanità a Salò, fosse trovato el Commento sopra Plauto, per lui composto, & havendo el dito q. Iacomo Britannico preparato una bella littera, per stamparlo in bona, & optima forma, fosse prevenuto dala morte, & per non esser mai stampado da persona alcuna, ne soto el dominio dela Signoria vostra ne in altro loco, loro heredi l'anno stampado; ma dubitando, che poi stampado, altri a concurrentia el vegnisseno a stampar a danno, & ruina de dicti heredi; ideo supplicano la illustrissima Signoria vostra, la se degni concederli, che dapoi che l' haveranno stampato el dito Commento, niuna altra persona de che condition se voglia, non lo possa stampar, ne far stampar fino ad anni diece subsequenti in alcuna terra, ne loco de la Signoria vostra, sotto pena de ducati ducento a chi contrafarà, & de perder i volumi; da esser applicata per uno terzo a quello officio, al qual primo sarà fatta la denuntia, & haverà expedito el contrabando, uno terzo al vostro Arsenal, & laltro terzo alli ditti supplicanti; & se nel ditto termine de anni X. tal Commento fosse stampato in terre, & loci alieni, chel non se ne possa vender alcun volume in alcuna terra, ne loco della Signoria vostra, sotto pena de perder i volumi, & de ducati doi per ogni volume, da esser applicada come è ditto del altra sopraditta, la qual concession, & pena preditta, possi esser exequida per ogni Officio, Magistrato, & Rector dela Signoria vostra, & come è il consueto de quella de conceder, & per zornata concede a suoi subditi in simil casi, ala gratia dela qual i ditti supplicanti sempre si ricomanda.

Quod suprascriptis supplicationibus fiat sicut petierunt.

Consiliarii

Ser Bertolameus Minio.

Ser Andreas Minoto.

Ser Leonardus Grimani.

Ser Franciscus Foscarus Eques.

Nicolaus Gambus Notar. Curiæ majoris ex autentico fideliter exemplavit. M.DVI. die X. Decembris.

Sequi-

Sequitur mox Pyladis Buccardi Epiſtola:

Pylades Buccardus ſalutem plurimam Aloyſio Dardano Veneto.

SI Georgius Alexandrinus, Vir quidem noſtra ætate non obſcuri nominis, quippe qui & Græcæ, & Latinæ eruditionis ſatis haberet, Chalcographis Plauti Comœdias imprimere volentibus, quia in illis vel orthographiæ neſcio quid addidiſſet, vel paucas dictiones, Scriptorum ignorantia confuſas, & inculcatas ſeparaſſet, laborioſum conatum ſuum ejuſmodi, laboribus herculaneis comparandum cenſuit, profeſſus, tum demum ſe Leonem prodigioſum deviciſſe, Excedram, Cervam, Æripedem, Aprum Ætolicum, Stymphalicas aves, Anteumque debellaſſe; quid de nobis dici jure poſſit, qui non pauca quædam, ſed innumerabilia ab illo relicta errata, vel Scriptorum inſcitia, vel correctorum, aut potius perverſorum audacia ſuſtulimus? qui cum duobus Plautinis interpretibus, Joanne Baptiſta Pio Bononienſi, & Bernardo Saraceno Veneto (pace utriuſque dixerim) deluctati, vix tandem eorum ineptias, & futiles commentationes excuſſimus, quibus ad tria errorum millia debacchati, univerſum fere Plauti ipſius Codicem, fœdis maculis oblitum reddiderant, ut qui ante Georgium ægrotabat, his duobus veluti inſulſiſſimis Medicis ad extremam perniciem deductus, & pene conclamatus cenſeretur? qui demum verſus Poetæ ad certam regulam, & libram à nullo umquam tentatam, redegimus? quandoquidem ea omiſſa, nihil firmum, aut ſolidum, vel dici, vel intelligi poſſet, id quod interpretes ii, vero verius oſtenderunt, ut a nobis ſuis locis patefiet. Hæc autem non tam præfari libuit, ut tribuendum nobis plurimum arbitraremur ob hanc induſtriam, quam ut Georgii ipſius Alexandrini oſtentationem paulo erectiorem, atque immodeſtam damnaremus. Cui quidem ſatis fuerat, ſe pro virili Reip. Literariæ prodeſſe, & meliorem Plautum reddere voluiſſe profiteri. Atque utinam, ne ipſe quoque audaciuſcule in eundem Poetam manum injeciſſet, nam neque glandionica ſuilla, neque ſpathalia, neque Cantharidum rictus, neque multa alia monſtra a nobis exploſa, jam annos circiter triginta, per Italiam, & cæteras Orbis

partes

partes furuissent. Movit nos amor publicus, ut laborem hujusmodi recognoscendi Plautini Codicis desumeremus, quum plagis innumerabilibus affectum, perversum, mutilum, obrutum, ac pene exhalantem vidissemus. Verum, quum nihil propterea egisse, laboresque, & vigilias tantum desudasse, & abjecisse videremur, si perfectum jam, & absolutum corpus offuciis, & luto, sordibusque duorum ignobilissimorum pictorum illini, deturparique fineremus; Pii ineptias, vanasque commentationes, & damnabilissimas castigationes, immo verius corruptiones, pueriles praeterea, & omni levitate, & falsitate redundantes; Saraceni emendationes, & interpretamenta pati non potuimus adolescentum, & aliorum studii literarum deditorum aures penetrare, ne pestis teterrima palladium exercitum jam adorta, vel Universum protinus excuderet, vel in Gallicam tabem conversa, male illum omnino totis vitae diebus agitaret. Commentarios itaque nostros in eundem Poetam agressi, quibus potuimus viribus, sincerum illum, & emaculatum conservare, apertissimosque ipsius sensus omnibus tradere studuimus. Ingenue tamen hoc testati, nos omnia illius sensa penitus adiisse minime profiteri, quin superfuisse nonnulla, ne nobis quidem satis intellecta, tum vitio temporum, tum vero Codicum fragmentis, sed ea quidem pauca admodum. Satis autem visum est, publicae utilitati, quo ad vires nostrae effunderentur, profuisse, utque cognoscenda haec, corrigendaque nobis Georgius reliquit, sic nos quoque aliis cetera post nos memoranda relinquimus. Hanc vero lucubrationem nostram, hosque quinquenii assiduos labores, cui potissimum nomini dicaremus, quum diu mente, animoque agitavissemus, tibi uni, Aloysii Dardane, nuncupandos censuimus, ut qui literas, literatosque viros summo semper in honore habuisti. Ad hoc etiam illud accedit, quod tantum me tibi, pro tuis in me maximis beneficiis, debere scio, ut quum nullis jam fortunae bonis tibi possim ulla ex parte satisfacere, statuerim industria saltem mea tibi testatum relinquere, me, etsi magno locorum intervallo a te sejunctus sum, animo tamen tibi conjunctissimum esse, omnique studio ad tuam dignitatem ornandam deferri. Vale, meque, ut semper fecisti, ama plurimum.

Antequam Pylades Buccardus Opus ſuum perficeret, diem abſolvit extremum. Itaque Joannes Britannicus, tum amicitia, quæ inter ipſos intercedebat, tum ejus rogatu, nam morti proximus Pylades (quod antea ſæpenumero fecerat) labores ſuos in Plautum eidem magnopere commendaverat, iis evulgandis operam ſuam contulit. Rem narrat ipſe Britannicus in Epiſtola ad Aloyſium Dardanum, & in ea ſignificat, Pyladem duodeviginti Comœdias correxiſſe, & quinque tantum expoſuiſſe, nimirum Amphitryonem, Aſinariam, Aulullariam, Captivos, Moſtelariam, partemque Curculionis, in omnibus tamen aliis loca complura interpretatum fuiſſe, & ubique multa ex fide veterum Codicum aut deficientia ſubſtituiſſe, aut perverſa emendaſſe: *Neminē ſane* (inquit Britannicus) *vel mediocriter eruditum fore exiſtimo, qui quum opus tam accurate caſtigatum offenderit, non plane ſperet, omnia poſſe per ſe intelligere*. Quanti faceret Pyladis eruditionem Britannicus, ac præſertim ſuſceptam ab eo curam in Plauto emendando, atque enarrando, deprehendi etiam in brevibus quibuſdam Britannici Adnotationibus confectæ ab ipſo Juvenalis explanationi præmiſſis, ad quarum calcem corrigens Plauti locum quemdam in Captivis, & alium in Amphitryone, eas Adnotationes ita concludit: *Verum quum Pylades noſter, quem Græce, Latineque apprime doctum agnoſcimus, id oneris ſuſceperit, ut omnes ejus Comœdias ſolertiſſima diligentia recenſeat, omneſque verſus ad priſtinam pedum legem reducat, ac veluti totum Auctorem in aliam jam imaginem converſum reformet, multiſque adbibitis tum novis, tum vete-*

veteribus Exemplaribus, jam plusquam tria millia mendorum ex eo sustulerit, cum nova etiam, & mirabili commentatione, omnia mibi silentio prætereunda duxi, cum ipse omnibus cumulatissime sit satisfacturus. At non omnibus Pyladis vigilias cumulatissime satisfecisse, constabit illico post Epistolam Britannici.

Joannes Britannicus salutem plurimam Aloysio Dardano Veneto.

PYlades Buccardus, Vir non minus Græce, quam Latine apprime eruditus, qui cum maxima mihi, dum vixit, intercessit familiaritas, quum ad eum gravi morbo oppressum visendi gratia biduo, antequam diem suum obiret, accessissem, cœpit, post multos inter nos mutuos amplexus, atque oscula multa, quum mihi Nestorem filium suum, tanquam qui se vicinum morti cerneret, plurimum commendasset, commemorare id, quod antea etiam sæpe fecerat, se quum ad communem omnium studiosorum utilitatem, tum ad dignitatem linguæ Latinæ augendam, non solum corrigendarum omnium Plauti Comœdiarum curam, sed etiam earum interpretationem suscepisse, verum superventu languoris interpellatum, non potuisse, quod animo destinaverat, in totum perficere, duodeviginti dumtaxat correxisse, tanta tamen diligentia accersitis undique quamplurimis, tum veteribus, tum novis exemplaribus, observataque omnium carminum modulatione, ut in iis nihil desiderari posse putaret. Præterea autem quinque tantum interpretatum esse, Amphitryonem, Asinariam, AulularIam, Captivos, Mostellariam, partem Curculionis, atque etiam in omnibus aliis loca complura enarrata; sed a me petere, ut si quando Opus post obitum suum publicandum censerem, id omnino Aloysio Dardano Veneto dicarem, quem ob multa ejus in se merita, singularemque, ac propensam in omnes literarum studiosos benevolentiam plurimi semper fecisset. Itaque quum ab obitu ejus labores diligenter, accurateque sæpe inspexissem, utpote qui omnibus in hoc disciplinarum genere versantibus mirabiliter profuisset, non putavi Opus in astruso habendum. Nam cum in omnibus Comœdiis mul-

ta ex fide veterum Codicum, aut deficientia substituerit, aut perversa emendaverit, aliaque huc, atque illuc falso translata in ordinem retulerit suum, animadverti in Mostellaria, ut nomen habet a monstris, tot monstra ab eo perdomita, atque sublata, ut quum non modo versus, sed Scenarum ordo confusus foret, nullus omnino antea sensus percipi posset. In Persa etiam mediam paginam offendimus, quæ, ut ipse transtulit, in Stichum transferenda fuit. Sed quid ego hæc verbis prosequor? Unicuique facile ad judicandum erit, quantum Pylades de Plauto benemeritus sit, qui alia cum his exemplaria contulerit. Neminem sane vel mediocriter eruditum fore existimo, qui, quum Opus tam accurate castigatum offenderit, non plane speret omnia posse per se intelligere. Animo igitur hilari, atque benigno, Aloysi Dardane, accipias labores Pyladæ, qua tibi dicari non solum verbis mandavit, sed etiam declaravit Epistola, quam sane in ejus scriptis ita a se compositam offendimus, ut præseferret quod mente sua conceperat, feliciter posse absolvere; quam quidem Epistolam, licet ad rem in totum non faciat, non putavi tamen supprimendam, ut omni ex parte optimum ejus propositum omnibus foret perspicuum. Quæcunque igitur ab eo elucubrata fuerunt, accipies, ut suæ in te observantiæ pignus, & monumentum. Unum restat, Vir humanissime, ut Nestorem filium ejus in amicitiam, fidemque tuam ita recipias, ut intelligat lucubrationes patris tibi gratas fuisse. Hoc autem tibi confirmo, te ex gratissimis, honestissimisque moribus adolescentis summam voluptatem esse capturum; prudentem enim, officiosumque cognosces, & dignum qui a te ametur. Britannicum autem tuum, qui te, familiamque tuam nobilissimam summa prosequitur observantia, in numero tuorum fac habeas. Vale.

Et post excerpta quædam de vita, Comœdiisque Plauti ex Auctoribus gravissimis a Georgio Alexandrino, nec non subjecta Fabularum nomina, sequuntur hi versus:

Poema, Lector, candidum Plauti vides,
Ut optasti, redactum jam in suos pedes;

Lapsa-

Lapsabat dudum plantis quod trementibus,
Ac plagis male transverberatum plurimis,
Dum dextris rudium volveretur noxiis,
Errabat, quærens assertorem quempiam;
Sed jam tot annos prorsus nullum invenerat.
Breve est hinc scire quis manus porrexerit
Vindex fautrices, & Vatem hunc jam debilem
Claudis meantem gressibus receperit,
Confossum multis erigens industriis,
Ac vulnus oleo multiplex claudens suo.
Requiris nomen, non prolatum bis versibus?
Dum nulli studet hic Auctor arrogantiæ,
Utilitati sat habens conferre publicæ.
Sed si omnino cupis id scire, ingenio utere.

Et in fine Voluminis.

Lector optime, scito has Comœdias viginti Plautinas, ex quibus Pylades Buccardus duodeviginti, solerti diligentia, correxit, atque ex iis quinque elegantissime interpretatus est, a Jacobo Britannico Brixiæ impressas fuisse, omni adhibito studio, ne ab archetypo aberraret, anno salutis M.D.VI. tertio Kalendas Decembris.

Pyladis castigationes, & enarrationes, licet magnam illico adeptæ fuerint auctoritatem apud Grammaticos plerosque omnes, quorum judicio solus ipse Plautinos sales, & numeros ab inferis revocasse putaretur, non defuit tamen earundem oppugnator, ac Georgii Alexandrini vindex, Thadæus nimirum Ugoletus Parmensis, ipsius Georgii discipulus, quem Virum plane doctum, & ipso Pylade longe doctiorem pronunciare non dubitat in Epistola ad Lucinum Arnutium Alexandrinum. Ea præmittitur Venetæ, quam vidi, duodecim annos post laudatam Brixiensem evulgatæ Editioni, a Luca Olchinensi Canonico curatæ, in qua, ut titulus præsefert, Plautinæ Comœdiæ ex collatione Floren-

tinæ

tinæ fidelioris impressionis recensentur, & aliarum omnium, quæ inveniri potuerunt; collegitque in ea Lucas, præter Ugoleti Adnotationes, & præter Pyladis Commentarios, atque Scholia Grapaldi, & Epiphyllides Anselmi, quæ omnia Ugoleti Editio simul complexa fuerat, collegit, inquam, Commentarios Saraceni, Vallæ, & Pii, & de suo marginales Notas, & Indicem adjecit. Usus est autem Ugoletus præsertim Codice Basileæ exscripto, ut ipse testatur in ea Epistola, *septuagesimo septimo ab hinc anno*, aitque inde duodecim ultimas Comœdias Plautinas emanasse. Grapaldum, & Anselmum (de reliquis dictum est supra) Ugoletus commendat, priorem quidem, quod ejus Scholia eruditionis sint plena; posteriorem vero, quod ejus Epiphyllides nitidæ sint, & comptæ. Grapaldi Elogium legitur in Paulo Jovio, & ad illud Georgii Anselmi Epigramma. De Thadæo autem Ugoleto mentionem facit Valerianus de infelicit. Literat. lib. II. his verbis: *Tadius Ugoletus, patria Parmensis, Vir maxime unus, cui fortuna sit arridere visa, dum juventutem apud potentissimos Reges magno in honore peragit, eorumque favorem in se propensissimum sentit. Is tamen Mathia Pannoniæ Rege defuncto, multisque tota Italia Principibus defectis, in Patriam, re admodum tenui, reversus ad didascalicas nugas se conferre coactus est; quo ex labore vix tantulum adsequebatur, quod ad necessaria vitæ sustentanda sufficeret. In ea demum inopia defecit, neque quicquam ex magnis, & multis Operibus, quæ magno cum labore, & diligentia lecta inchoaverat, spatiis exclusus iniquis relinquere potuit absolutum.* Reliquit

liquit profecto, breves illas Adnotationes, quas licet tumultuaria opera editas, sperabat legentium utilitati, ac commoditati profuturas, ne Grammaticorum libros etiam in rebus minimis evolvere cogerentur, quibus tamen nomen suum præponi non curavit, *quia* (ait ipse) *certi eramus, nostras a Pylade enarrationibus facile discerni posse. Illæ enim, aut de syllabis, aut de metri ratione differunt, aut Pium, & Saracenum vellicant, & plerumque (ut ait Poeta) Tergora diripiunt costis, & viscera nudant. Nostræ vero nihil horum.*

En Epistola Ugoleti ex ea Editione Veneta an. 1518.

Reverendo Domino Joanni Lucino Arnutio Alexandrino, humanarum, divinarumque rerum consultissimo Thadeus Ugoletus. S.P.D.

VEteres Græcorum Grammatici, quos criticos appellabant piluti, severique judicii, ac celeberrimi doctrinarum professores, Codices temporum incuria, aut Librariorum indiligentia depravatos, aut alia quapiam causa vitiosos, vitia tollentes, curiose emendare, distinguere, & annotare consueverunt. Quare nunquam alicujus indiligentiam impunitam transire passi sunt. Nam & in Homerum Poetarum parentem, judicii sui spicula torquere non extimuerunt. Constat enim Iliadem (ut versus obelo notatos præterfluere sinam) in viginti quatuor volumina, secundum XXIIII. literarum numerum, quo Græcia utitur, totidemque Odysseam, non ab ipso Poeta, sed a Grammaticis fuisse divisam. Nostri quoque in omnibus Græcorum studia sectati, eaque ab initio tenuiter accepta, mox in effusum, ac latum eruditionis campum dilatare soliti, itidem fecerunt C. Octavius Lampadio Nævii bellum Punicum, unico volumine, expositum, propter magnitudinem, in septem divisit. Tucca, & Varrus multa in Virgilio mutasse creduntur. M. etiam Tullius Romanæ eloquentiæ unicum prope lumen, non parum laudis se adeptum putavit, si Lucretii libros, qui sunt scripti ad C. Memium de natura rerum quam emendatos poste-

posteritati traderet. Quum autem nostris temporibus omnia fere volumina, partim librariorum inscitia, partim impressorum negligentia, aut temporum vitio, magnis scateant erroribus, omnis Grammaticorum turba, non solum sordidior, sed, si diis placet, etiam lautior hanc emendandi consuetudinem ita avide fovet, observat, & amplectitur, ut nil superesse putet, nisi in emendandis Codicibus ingenii sui vires ostentaverit, malitque aliena corrigere, quam sua prodere. Ego quoque non invitus ad emendandum Plautum me adcinxeram, ut unus de grege illo essem, ac tibi Plautinarum deliciarum studiosissimo morem gererem; sed Pyladæ Brixiani lucubrationes me hoc onere levarunt, tantum nominis, ac auctoritatis adeptæ apud Grammaticos semitarios, omnia quasi per nebulam cernentes, ut solus hic Plautinos sales, & numeros ab inferis revocasse putetur. Sunt tamen, si verum fateri voluerimus, non indignæ cognitione, utpote quinquennio elaboratæ, nec dum absolutæ. In his tamen multa sunt, quæ probes, multa, quæ damnes, ac rejicias, dubitesque, utrum vitia, an virtutes majores. Nam, nisi me gustus fallit, dum Codices, temporum injuria, labefacti, & plerisque in locis exesi, numeros supplere, ac in pristinum nitorem restituere, sensusque pro libidine elicere conatur usque ad vitium diligens, multa addit, multa invertit, ac delet; majorem proculdubio illi laudem conciliatura, si, uti erant intacta, reliquisset. Illud non queo satis mirari, unde hic, & plerique alii tot antiqua Plauti exemplaria habuerint, testimonio quorum emendationes suas confirmant, cum mihi non solum Italiæ, sed fere totius Europæ Bibliothecas excutienti vix unum, aut alterum hactenus videre contigerit. Verum, ut a Pylade perperam emendata, & temerarie, citraque ullum pudorem addita, aut male interpretata palam facerem, una ratio suadebat; quia ille, Epistola quadam ad Aloysium Dardanum Venetum, indigne, illiberaliterque stili aciem distrinxit in Georgium Merulam Alexandrinum συμπολίτην σου, & præceptorem meum, Virum plane doctum, & ipso Pylade longe doctiorem, cui quicquid doctrinæ, aut judicii in me est, acceptum refero. Altera dissuadebat, ne mihi vitio ver-

tere-

teretur, quia in mortuum scriberem objectis respondere nequeuntem; praecipue cum Tryphaeus Aristophanis, & omnes Scriptores mortuis parcendum esse censeant. Sed ego tetigi terram, atque, ut ait Plautinus Tranio, nihil formido, pax mihi est cum mortuis; quamvis nec vivis, nec vita functis ulla fiet injuria, si quid super quibusdam carminibus falso Plauto adscriptis, aliter quam Pylades, aut alius quispiam, sentio, tibi breviter indicavero; de quo copiosius in Commentariis nostris in Amphitryonem dictum est. Est Scena in Amphitryone tali principio:

Quis ad fores? Ego sum. Quid, ego sum? Ita loquor. Tibi Juppiter; claudit vero hac fini:

Sacrifico ego tibi. Qui? Quia enim te macto infortunio.

Ab hoc versu (ubi multa exoleta desiderantur) usque ad illum:

Vos isthaec inter vos partite, ego abeo, mihi negotium est, inserta sunt CLXX. carmina, quae jam in impressis Codicibus leguntur, a plerisque omnibus pro Plautinis recepta. Adulterinorum carminum principium tale est:

Tun' me mactes carnufex?

in quo enarrando sic Pylades: „Hoc reliquum hujus Scenae, „& duarum insequentium Scenarum in plerisque tum anti-„quis, tum novis Codicibus deficiebat. Quod quamquam „Saracenus a se animadversum dicat, tanquam adulterinum, „& subdititium non censuisse se, admittendum in Plautinam „familiam, nos contraria sententia censuimus uti nativum „proprium, consanguineum, & legitimum, quandoquidem „& sententia absolutissima cum superioribus convenit, & „versus hi Plautinam olent lepiditatem, & Nonius eorum ali-„quot pro Plautinis citat, quemadmodum in verbo *exantlare*, „& in verbo *minitabas*, & in verbo *impedire*, ut infra dicemus.„ Hactenus Pylades, a quo tantum dissentio, quantum Saraceno assentior scribenti Pythio vera magis tripode, praesertim cum nisi in impressis Codicibus reperiantur; si in aliis extarent, jamdiu vulgata essent ab his, qui erroris sui inanias veterum Codicum testimonio probare solent. Pylades autem, dissimulator vafer, credulae, & simplici juventuti illuderaratus, quo sententiam suam tueretur, inseruit his adulterinis quaedam carmina a Nonio citata, ut illud:

E Ita

Ita ego certo cruce, & cruciatu mactabo, exi foras
Mastigia.

sed dissimulavit hoc se legisse in Nonio sibi peculiari; & illud:

Pertolerarem vitam, cladesque exantlarem impatibiles:

quamquam hoc citetur a Nonio ex Amphitryone Actii; sed in nomine nulla mihi controversia, cum constet Plautum testimonio M. Varronis, & Sexti Festi Pompei in Epitomate quinquaginta librorum Verri Flacci de priscis verbis, & Prologorum Asinariæ, & Mercatoris appellatum fuisse Marcum Actium Plautum; & Asinium quoque, si Codici meo fides adhibenda Basileæ exscripto LXXVII. ab hinc anno, ex eo exemplari, e quo XII. ultimæ Comœdiæ Plautinæ emanasse traduntur; & illud:

Quid minitabas facturum, si istas tetigissem fores?

& illud:

Imo hunc ego Thebani cives, qui domi uxorem meam
Impudicitia impedivit, thesaurum stupri teneo.

Cætera omnia subdititia sunt; mirorque, ubi nam Plautinam lepiditatem Pylades agnoscat, nisi fortasse in hoc versu, qui est adulterinorum ultimus:

Rationes jacent, judicium silet, quid agam nescio.

Enimvero ut quivis, judicare possit, Pyladæ, an mihi credendum, aliquot legitimos Plauti versus conferam cum adulterinis, quorum duo in primis se mihi offerunt:

Si minusculo digito increpuerint fores, hac tegula
Tuum diminuam caput, ut cum dentibus linguam excrees.

Pylades hunc locum sic interpretatur: „Hac, inquit, tegula, „quam manu tenebat, ut qui in superiore tecto ante januam „constiterat tegulis confecto, tuum diminuam caput; neque „apparet usquam Mercurium ipsum peluim, atque aquam „habuisse, qua Amphitryonem inspergeret, ut Pius superius „dixit.„ Ego vero, non ut Pium Bononiensem hominem in literis diligentem, ac de Plauto haud male meritum, nec mei immemorem defendam, sed ut magis Pyladæ judicium redarguam, Plauti carmen adscripsi, ubi Mercurius Amphitryonem sic alloquitur:

Næ tu postulas matellam tibi aquæ infundi in caput.

In hoc nulla tegulæ mentio, sed aquæ, & matellæ, idest vasis

vasis aquarii; sicut nec in illo itidem Plautino, quod sequitur:

Optimo jure infringatur aula cineris in caput.

Hæc carmina, quæ modo retuli, sunt genuina Plauti, sed subdititii carminis Auctor tegulam finxit, quoniam meminerat, Mercurium dixisse:

Ibo intro, ornatum capiam, qui potius decet,

Deinde sursum ascendam tectum, ut illum hinc probibeam.

Sed ne in re frivola cristam tollere videar, si alterum carmen adulterinum ostendero, haud ultra progrediar, quod tale est:

Ob istbuc indignum dictum te, obstricto collo, hac diripiam.

Hoc Pylades sic enarrat: „Jupiter in Amphitryonem manum „extendens per collum eum cœpit; abstraxitque invitum, „fauces illi stringens, & væ misero mihi clamitare cogens.„ Non vidit Pylades, cum hæc scriberet, si hoc esset Plauti carmen, ut ipse credit, & affirmat, quam insigni nota dignus esset Poeta, si tam indiligenter, ne dicam indocte, citra decorum, quod est præcipuum inter poeticas virtutes, introduxisset Amphitryonem Imperatorem strenuum, & magnanimum, cujus auspicio, & ductu Teleboæ superati sunt, subito terrore consternatum, femineo hejulatu se miserum clamitantem. Imo aliter Plautus; ille enim inducit Jovem, dum Amphitryonem, obstricto collo, traheret sic dicentem:

Manifestum hunc, obtorto collo, teneo furem flagitii;

dein Amphitryonem, uti decebat Imperatorem fortem, ac imperterritum, vim vi repellentem, haud impigre injecta manu in Jovem sic clamantem:

Imo ego hunc, Thebani cives, qui domi uxorem meam

Impudicitia impedivit, thesaurum stupri teneo.

Hæc satis, & fortasse nimium quam decuit, ne quis arguat me e Musca Elephantum facere. Non ignoro me multa præterire aliter a Pylade emendata, quam legantur in Codicibus fideliter, haud fluxe, ut illud in Amphitryone:

Æcastor condignum donum, qualis est, qui donum dedit;

in quo enarrando sic Pylades: „Ut opinor, *Qualis est*. Ita „habent Codices antiqui, & novi quoque, & versus ratio „quadrat. Cur igitur Pius corrigit, *qualis ipse viderit*.„

Neutrum horum in Plauto ſcribendum nos admonet Nonius Marcellus in Volumine de indiſcretis generibus, quod nos olim e Germania, ſicut pleraque alia, in Italiam attulimus. Apud illum ſic ſcriptum comperio: *Culeſt*, pro *qualis eſt*. Neutrum poſitum, pro maſculino. Plautus in Amphitryone:

Ædepol condignum donum culeſt qui donum dedit.

Et poſt aliquot hinc inde dicta de genere ſive maſculino, ſive feminino duarum vocum *Anguis*, & *Acheron* ita ſubdit Ugoletus:

Notavi præter hæc alia plurima, quæ olim publicabuntur, non ut ullam de erratis illius laudis occaſionem captem, ſed ne teneram juventutem judicii expertem erroribus involvi patiar. Leges interea Plautum ſtudio, diligentiaque Pyladæ Buccardi correctum, præter Trinummum, & Truculentum, quas morte præventus intactas reliquit, editis etiam Commentariis in Amphitryonem, Aſinariam, Aulullariam, Captivos, Moſtellariam, & partim Curculionis; quibus quoniam multa deeſſe videbantur, curam haud minimam lectoribus adlatura, adnotatiunculas noſtras, tumultuaria opera editas, inſeruimus, legentium utilitati, ac commoditati conſulentes, ne re etiam minima Grammaticorum libros evolvere cogerentur; quibus nec nomen noſtrum præponendum curavimus, quia certi eramus noſtras a Pylade enarrationibus facile diſcerni poſſe. Illæ enim aut de ſyllabis, aut metri ratione diſſerunt, aut Pium, & Saracenum vellicant; & plerumque, ut ait Poeta,

Tergora diripiunt coſtis, & viſcera nudant.

Noſtræ vero, nihil horum. Has igitur, qualeſcunque erunt, tibi ſummo ingenio, ſumma eloquentia, ſummo conſilio, & in omni doctrinæ genere eminentiſſimo, dicavimus, ut ſi quando a ſeverioribus ſtudiis, hoc eſt, juriſconſultis tuis, relaxandi animi gratia, ad hæc feſtiviora te contuleris, Plautum nitidiorem, quam antea viſebatur, evolvere queas. Scholia quoque Franciſci Marii Grapaldi, Viri docti, & facundi, eruditionis plena cum his imprimenda duximus; quia non minimum præſidium Plauti ſtudioſis allatura videbantur. Georgii etiam Anſelmi Epiphyllides nitidæ, & comptæ

ad

ad me scriptæ, cum rerum varietate, tum copiosa utriusque linguæ doctrina, non solum promptissimum Scriptoris ingenium, dicendi facultatem, eloquendi suavitatem exprimentes, sed unumquemque etiam doctissimum ad se adjicientes, exornabunt Rudentem, Sthicum, Trinummum, & Truculentum. Hoc tibi, suavissime mi Lucine, persuadeas velim, si otium nactus ero, quod propediem patrocinio tuo adsecuturum confido, futurum ut auspiciis tuis studio, laboreque nostro Plautus in Plauto minime requiratur. Vale, Musarum decus, & me ut amas, ama.

Et in fine Voluminis.

Finiunt viginti Plauti Comœdiæ, post omnes impressiones ubique terrarum excusas, diligentissime recognitæ, summaque diligentia castigatæ, impressæque Venetiis per Melchiorem Sessam, & Petrum de Ravannis Socios, Anno Domini MDXVIII. die duodecimo Augusti.

Mirum non est, primas, quas Pyladis in Plautum lucubratio obtinebat in Scholis Grammaticorum, eidem invidisse Thadæum Ugoletum, quem valde decebat pugnare pro præceptore suo, & una simul pro cive clarissimi Mecenatis, cui novam Plauti Editionem dicabat, scilicet Joannis Lucini Arnutii. Maximis laudibus hunc celebrat Jo. Marius Mattius Brixianus in Epist. Nuncupatoria Opinion. affirmatque, eum præter nobilitatem generis, fultum subsidio scientiæ juris, & ornamentis omnium liberalium artium, se dedisse in familiaritatem Leonis, & Clementis Medicum, antequam thronum Pontificium conscenderent, & in ea postea sublimitate collocatum Leonem ad conspicuos in Aula Romana honores extulisse Jo. Lucinum, usque ad Datariam dignitatem, ulterius evehendum, nisi obstitisset audax, et immane facinus scéleratorum, qui Perusiæ Lucinum veneno sustulerunt.

Pr-

Præter Codices, quibus ad Pyladis licentiam redarguendam se usum fuisse, eosque, quos e Germania in Italiam attulisse, scribit Ugoletus, quam sollicitus ipse fuerit in aliis etiam Florentiæ Mathiæ Pannonum Regi procurandis, Politiano prodente; testis est idem Politian. Miscellan. xxiii. ubi eum humanum, doctumque Virum appellat, quemadmodum literatissimum dixerat ejusdem lib. cap. v. pariter de pervetere quodam Ugoleti Codice loquens. Quoad carmina cxxx. quæ pro Plautinis a Pylade recepta, quin in Plautum, vafre insertis versibus quibusdam ex Nonio, quem Pylades possideret, invecta conqueritur Ugoletus, atque ea omnino subdititia, quod antea jam fecerat Saracenus, pronuntiat; nondum in Criticæ curiæ Senatu, ut ad ea dicitur in Plauti Editione Batava cum Notis Variorum, causa hæc finem accepit; plurimi enim restant, qui adhuc calculum damnatorium suspendunt, & pluscula eorum aut germana esse censent, aut talia, quæ non facile internoscas.

Ut tamen de Pylade nostro ingenue fatear, quod sentio, acerbius, quam par erat, habitum ab eo fuisse Georgium Alexandrinum reperio, perinde ac si in Opere suo jactando omnes modestiæ fines transiliisset, propterea quod impensos in eo labores herculeis ærumnis comparaverit. Multa e contra sunt in Georgii Præfat. seu Epist. ad Dardanum, quæ Georgii modestiam commendant. Fatetur enim ipse disertis verbis, se eum non esse, qui omnia in Plauto emendasse dicat, immo qui multa cognoscenda, & corrigenda reliquerit, quibus major eruditio, majusque superserit otium; & in

cal-

calce ipsius Epistolæ hæc habet: *Res agitur communis. Comœdiæ Plautinæ, quæ paucæ ad nos pervenerunt, ab omnibus juvandæ sunt, quicumque Musas Latinas colunt. Nam & Græcis Scriptoribus, & Varrone asserente judicium Poematum est quid maximum, & difficillimnm opus, magis temporibus nostris, quibus bonarum literarum principia vix percipi possunt. Quare si quis diligens fuerit, & sedulus vetustatis explorator, poterit & ipse opem aliquam Poetæ veteri, & eleganti ferre.* Hoc profecto est, verecunde de se, suisque laboribus loqui. Binos quoque Commentatores Pium, & Saracenum, quos Pylades acriter est insectatus, doctos tamen, & laude dignos fuisse in lucubrationibus illis contexendis, nemo diffitebitur. E contra Marinum Becichemum, cujus superius mentionem fecimus, licet Pyladis nostri amicissimum, in Epistolicarum Quæstionum Centuria cap. LXXXXIIII. ad Pyladem ipsum ita scripsisse deprehendo: *Plautinas castigationes tuas assidue lego, quædam perplacent, quædam valde displicent. Sententiam meam, quum perlegero, plenius ad te scribam, Plautumque nostrum, & castigationes nostras ad te (ut scribis) mittam, ex quibus, quod volueris, excipias, & pro tuis babeas. Ego enim quum non sint mauræ, nomen meum, & judicium inseri nolo.* Obtrectatores itaque suos, quibus Merulam non caruisse scripsit Politianus, quique Pio, & Saraceno non defuerunt, Pylades quoque habuit, quos tamen omnes Viros fuisse plane magni ingenii, & reconditarum, ac veterum literarum imprimis doctos, haud licet in dubium revocare. Editionis, de qua loquimur, curator Lucas Olchinensis Canonicus, licet Ugoletum in

ea

ea repræsentaverit, ab ea tamen in Pyladem obtrectatione omnino abstinuit, quin eundem, æque ac ceteros Plauti Inrerpretes, commendavit, & modeste de sua castigatione sensit, quæ omnia patent ex Epistola ipsius Lucæ, quam affero. At Lectorem prius moneo, Lucam hunc Canonicum Olchinensem mihi innotescere ex Veneta Editione Theologiæ Platonicæ Marsilii Ficini an. 1525. in cujus fronte apparet Epistola Lucæ Panetii Canonici Olchinensis ad Hieronymum Quirinum Venetiarum Patriarcham, quæ ita incipit: *Marsilii Ficini Platonicam Theologiam, quam impressorum incuria mendosam excuserat, a me autem recognitam, tuæ Dominationi muneri mitto, Reverendissime Pater, quod tibi Theologo eminentissimo, cum propter summam religionem, ac vitæ innocentiam, tum propter liberalium artium doctrinam Platonica maxime conveniunt*. Eam Epistolam his verbis Lucas concludit: *Interim Amplitudini tuæ, ad quam jure principatus omnia mea studia, in quibus XX. annis Venetiis, & Paduæ versatus sum, merito diriguntur, multa in Philosophia, & Jure Pontificio destinanda parabo.*

Præmissa autem a Luca Olchinensi Canonico Plauti Editioni Epistola hujusmodi est:

Lucas Olchinensis Canonicus Joanni Mariæ de Gabianis Cremonensi Salutem.

NAturæ quodam indissolubili nexu adeo devincti sumus, docte Joannes Maria, ut vel eos, quos nunquam facie cognoverimus, ob eximias animi dotes, incredibili amore prosequamur. Quo factum est, ut cum hisce diebus viginti Plauti Comœdias, Latini delicias eloquii, recognoverim, tu in primis ex omnibus necessariis meis occurristi, de cujus moribus,

ribus, doctrina, probitate Andreas Cremonensis mihi familiarissimus prædicare non desinit, cui omnes vigilias meas, quantulæcunque sint, potissimum dicarem. Id enim negotii quanto mihi labori fuerit. docte Joannes Maria, qui jam pluribus annis præclarissimorum virorum arcana nosti, in armariolo pectoris evolve. Certo utique scio, tibi exploratissimum esse, & quantum omnes fere consumatissimi ætatis nostræ homines in Plauto emendando insudaverint, quibus jurgiis inter se contenderint, & adhuc sub judice lis est, quisnam eorum laudatissimam palmam consecutus sit. Ego vero omnium infimus, eorum vestigia sectatus, ex collatione omnium exemplarium, quæ invenire potui, pro captu meo multa restitui, distinxi, annotavi, ut ab omnibus bonarum artium studiosis antiquissimus Auctor emendatissimus haberetur. Redegi autem de industria in idem corpus, præter tamen omnium opinionem, Georgii Vallæ, olim præceptoris mei, eruditissima Scripta, Bernardi Saraceni, & Pyladis Brixiani copiosa Commentaria, Pii Bononiensis eminentes observationes, Ugoleti, Grapaldique Scholia, & Anselmi Epiphyllides, ut quo quisque armorum genere accinctus in aciem pugnaturus descenderit, facile legentibus appareret. Nec tamen eo inficias, multa in hoc Poemate ob venerandam vetustatem subobscura Delio natatore indigere, quamplura desiderari, nonnulla vero adulterina, & subdititia pro ingenuis in Plautinam familiam esse recepta; quæ nihilominus consulto violare nolui, ne mihi studentium utilitati, ac commodo consulenti vitio verteretur: sed ut unusquisque, quid de hoc asseverandum sit, pro libito sententiam ferret, inconcussa reliqui. Adjeci insuper multas in margine annotationes, cum ad grammaticalia, & involuta vocabula, tum etiam ad fabulas, & historias plurimum conducentes. Postremo compendiosum Indicem commentus sum, quo quidquid citatum fuit, uno ictu oculi alphabetice demonstratur, & alia multa elucubravi, quæ longum esset enumerare. Qua in re nunc illud de Plauti Comœdiis affirmare ausim, multo omnium esse locupletissimas, quam quæ ad hunc usque diem excusæ circumferuntur; quod cuique cognitu facillimum erit, qui hanc nostram novissimam castigationem cum cæ-

teris conferre voluerit. Hæc igitur omnia, qualia qualia sint, mi Joannes Maria, in tuo nomine edita, tibi muneri mittimus, quia tibi propter ingenii perspicaciam, mansuetudinem, eruditionem, eloquentiam, recteque vivendi normam, quibus te præditum esse audio, sum amicissimus. Nec enim me latet, quam honestissima prosapia originem trahas, quaque nobilissima Cremonæ civitate ortus, educatusque sis, quæ non solum multoties, pro bono, & æquo conservando, horrendas pertulit calamitates; verum quandoque stirpitus eversa est. Taceo infinitos Oratores, Poetas, Medicos, Philosophos, Astrologos, ac Juris Cæsarei illustres Doctores, qui ex ipsa, tanquam ex Equo Trojano, effluxere. Tu idcirco, Joannes Maria, Plautum optime castigatum, ut soles omnes doctos, liberali animo amplectere, quandoque etiam diligentius lege; ac quoties ipsum in Bibliotheca tua videris, nominis nostri memor eris; nam faciei nequaquam poteris, cum nos a facie hactenus non noris, quod aliquando futurum confidimus. Vale.

Locum, quem Brixiani Pyladis in Plautum lucubrationibus tam Ugoletus, quam Lucas adjudicarunt, tamquam eo parum dignis abjudicatum fuisse quis forte censebit in Plauti Editione Parisiensi ex Simonis Charpentarii recognitione, apud Dionysium Rocium Bibliopolam. Hic ad calcem ejusdem Lectores monet, Plautinis Comœdiis nondum cis-Alpes impressis manum admovisse semel, atque iterum Simonem Charpentarium, in subsidium adhibitis doctissimorum Virorum, sæculi luminum, laboribus, scilicet Barbari, Pii, Vallæ, Saraceni, Merulæ, Politiani, & Beroaldi, eundemque Simonem auctorem sibi fuisse, ut illas exili, nitidoque Italico charactere evulgaret, quod fecit opera Guillelmi le Rouge. Quod Brixiani Pyladis nomen minime accensearur doctissimis illis Viris, quorum in Plautum labo-

laboribus curator ille Parisiensis Editionis profecit, suspicioni, quam diximus, ansam præbet; eoque magis quod hic in Epistola ad P. Faustum Andrelinum Foroliviensem ei Editioni præfixa affirmet, sibi cum inter versandum nonnullos vetustos, penitusque pulverulentos codices, Comœdiæ Plautinæ antiquo charactere impressæ, jamque præ vetustate ipsa pereuntes, atque omnimodis mendis depravatæ, in manus incidissent, ut easdem a tenebris vindicaret, exemplaria multa tam Mediolani, quam Venetiis postremis illis annis impressa contraxisse, summoque, ac diuturno labore illustrium Virorum, qui huic Operi emendando egregiam navaverant operam, recognitiones copulasse, futilibus rejectis, melioribusque receptis. Attamen ne inter futiles a Charpentario habitas fuisse Pyladis lucubrationes, ac proinde rejectas, facile credamus, facit incertus Parisiensis Editionis annus, qui in ea minime apparet, ac propterea nihil vetat, eandem curatam fuisse, antequam Brixiana Editio ad Parisiensis curatoris, qui Venetiis tantum, & Mediolani impressa Exemplaria sibi parasse testatur, notitiam perveniret. Certe doctorum Virorum labores, quos in unum conjunxit Editio Parisiensis, Brixianæ ætatem aliquot annis præcesserunt; quod cuivis superius de iisdem dicta recolenti facile constabit. Qui ultimo loco recensetur, Philippus Beroaldus, suam in Plautum recognitionem evulgavit Bononiæ anno 1503. De Hermolai Barbari in eum Poetam lucubrationibus altum silentium tam apud veteres, quam apud recentes Scriptores, qui fusius de Barbari Scriptis egerunt; at divinum hujus ingenium exponendis etiam

Poetis incubuisse, testatur Ludov. Nogarola in Præf. lib. III. Paraphr. Themistii. Politianum in Merulæ Emendationes Plautinas inquirere, in animo habuisse, fidem facit ipsemet in lib. XI. Epistolar. scilicet in Epist. ad ipsum Merulam data, qua vehementer in Merulam invectus, ait se in ejus Scriptis ingenium, doctrinam, & memoriam quoque desiderare. Plauto illustrando etiam operam navasse Pomponium Lætum constat ex Editione Plauti, quæ citatur in Bibl. Lat. Fabricii, fuitque ille, ut eum vocat Politian. Epistol. lib. IIII. homo totius antiquitatis, omnisque adeo literaturæ consultissimus; nec tamen tanti viri laudi quidquam decedit, quod in Parisiensi illa Simonis Charpentarii Editione haudquaquam locum sortiatur inter Plauti Interpretes, qui eandem exornant.

In Parisiensi illa Editione leguntur ad calcem primæ partis versus quidam Pauli Canalis Patritii Veneti in laudem Simonis Charpentarii, quibus profecto nihil suavius.

Ad Plautum.

Vates, Ausonidum eloquii pater,
Quo se Pierides pollicitæ Deæ
Uti, contigerit si Italice loqui:
Quis te a barbarici carceris asserit
Squallore, & Getica compede liberat?
Nam prodis nitidus, qui fueras modo
Squallens, horridulus, rusticus, & macer.

Plautus respondet:

Omnes e facie clarior abstulit
Symon hic maculas, oraque reddidit
Mi doctis nitida, & compta laboribus,
Ut cum me aspicio, jam videar mihi
Talis, qualis eram, pulpita scenico
Quum risu quaterem, meque Quiritium
Laudaret pedibus turba strepentibus.

De Paulo Canali Patritio Veneto adest inter Carmina Pierii Valeriani Epigramma, quo ejus in Græco, Latino, Hetrufcoque eloquio præstantia celebratur; necnon aliud, quo Pierius ejusdem obitum deflens, inducit Fortunam horridam, dum ingentem Italiæ cladem pararet, non aliud majus opus movere potuisse, quam Paulo Canali extincto, ne scilicet eo superstite Veneti, jura dantes tot populis subactis,

Jura quoque ingeniis, eloquioque darent.

Iis ipsis temporibus, quibus Pylades in Brixiana Academia florebat, Plautoque excolendo incumbebat, Antonius Codrus Urceus, magni in Bononiensi nominis, eandem sibi laudem adscivit. Hunc tanquam suum Brixiana sibi vindicat literatura, nam teste Bartholomæo Blanchino in ejus Vita: *Majores Antonii Urcei, qui postea Codri cognomentum assumpsit, ex Urceis oriundi sunt, oppidulo Brixianorum, familia vetere quidem, sed obscura.* Porro Antonium Urceum bene de Plauto meritum fuisse, demonstrat Supplementum illud cxxii. versuum, quod Aululariæ adtexuit, quodque palam est magni fecisse melioris etiam notæ Editiones, ubi pro fabulæ illius, quæ imperfecta ad nos pervenit, complemento, Urcei Supplementum dumtaxat exhibetur, omissis aliis ex Doctorum Virorum ingenio pariter adornatis. Verum quidem est, Fridericum Taubmannum Editioni suæ, utique præstantissimæ, carmina Antonii Urcei inserentem, non ita bene de iis sensisse, dum scribit, Supplementum illud pannum esse Bononiensem Romanæ Purpuræ assutum, habuisseque se ad manum ab Joachimo Camerario, & Georgio Reimanno composi-

ta

ta Supplementa, *sed quia* (subdit) *ille Codrus a multis jam annis in Quatuordecim sedit, loco eum pellere, & excitare, novus ego Oceanus, seu apparitor forte non debui*. Quid mirum si Taubmanni, & aliorum quorundam palato Supplementum Urcei parum sapiat? dum non desunt, quibus Plautus ipse haud bene sapit, inter quos Horatius in Arte Poet.

At nostri Proavi Plautinos & numeros, &
Laudavere sales nimium patienter utrumque,
Ne dicam stulte mirati.

Codrum nostrum elegantissimo, & lepidissimo ingenio præditum, humanarum litterarum Professorem, Poesis etiam peritissimum fuisse, sat aperte testatur Politianus in ea Epistola, qua Codri judicium perquirit de quibusdam Græcis Epigrammatibus a se compositis, de quibus edendis licet a familiaribus suis sæpe rogaretur, non ad Latinorum modo, sed omnino ad sæculi gloriam, attamen *judicium tuum* (ita ipse loquitur in ea Epist. ad Urceum) *fartum tectum habere placet*; hisque verbis eandem claudit: *Qualiacumque sint ludicra hæc mea, explores velim diligenter, agniturus & in ceteris ejusdem generis, quæ vel jam scripsi, vel adhuc scripturio, prorsus eundem gustum*. Exstat pariter Codri, qua Politiano respondet, Epistola, & ipsa fidem faciens Codrum dignum fuisse, quem Politianus consuleret, pater ille, & arbiter hujuscemodi politiarum, quique (teste Hermolao Barbaro in Epist. ad ipsum) vel in literis Græcis, dum in eo solæ desiderarentur, brevi ita profecit, ut illas aliquando ignorasse, nec sibi, nec aliis posset persuadere. Eximiam Codri in Poetica Arte peri-

ritiam commendat etiam Blanchinus in ejus Vita, affirmans eum fingendis, pangendisque primum carminibus tam Græce, quam Latine admodum deditum fuisse, nec non multa, quæ in ruinis Latinæ linguæ delituerant, pertinaci studio, ac ingenii acumine in lucem emisisse. Commendat etiam Philippus Beroaldus junior in Epistola ad Hermam Bentivolum, ubi tamen monet, Codrum non usquequaque Poemata sua emendasse morte præventum, *indicio* (inquit) *sunt ejus pugillares, in quibus multa quasi a cogitante exarata sunt, ita multa inducta, & deleta sunt; quo magis illi veniam præstandam censeo, si quid parum excoctum offendes*. Observavi in Italicis omnibus Plauti Editionibus, quas superius retuli, non solum desiderari Codri Supplementum, sed præterea in antiquioribus mentionem nullam fieri cujusvis Supplementi; in duabus autem posterioribus Saracenum, & Vallam Commentatores aperte pronunciant, carmina quædam,quæ circumferuntur, velut Plautina, ad supplementum fabulæ, quisquilias esse, atque præstigias. Hoc severum judicium Urcei nostri Supplementum haudquaquam impetet, nisi Politiani, aliorumque judicio refragari velimus, nec non Pierio Valeriano de Infelic. Liter. miserum Codri obitum his verbis describenti: *Codrus autem Urceus Ravennas multæ, variæque doctrinæ vir, eruditissimis plerisque scriptis, quæ nunc edita sunt, omnibus innotuit. Is quoque sanguinaria peremptus est morte, ab adversæ factionis latronibus fœdissime trucidatus*. Blanchinus, quemadmodum de Patria (nam Codrum ex Urceis oriundum, natum vero Herberiæ in agro

Re-

Regiensi scribit) ita nec de genere mortis cum Valeriano convenit; prodit siquidem, cum ambiguum foret, unde Codrus valetudinis causam contraxerit, sibi ea de re interroganti Codrum morti proximum respondisse, ex lautiori cibo semel tantum sumpto; subjungitque postea Blanchinus: *Aspergebatur ejus frater infamia, quasi mortis causa tanti Viri extitisset. Nam cum ægrotaret Codrus, arcæ nummariæ clavem nocte clam surripuisse fratrem e pulvinari, non desunt qui affirment. Quod ubi Codrus animadvertit, in tantam ajunt incidisse animi angustiam, ut duobus diebus continuis, antequam animam efflaret, nihil ferme aliud vociferaretur, quam ut scrinii clavem sibi darent.* Dein Codri obitum inter discipulorum, aliorumque adstantium lacrymas, post Ecclesiæ sacra pietatis Christianæ sensibus petita, & sumpta, ita describit Blanchinus, ut nil minus, quam fœdissime trucidatum hominem designet; nil minus quoque, quam hominem de Christiana Fide, & animorum immortalitate dubitantem, licet de ea Codrum aliquando dubitasse, a nonnullis prodatur. Pro Codro ab hac nota vindicando legendum, quod ipsemet scribit in Epist. ad Andr. Magnanimum, & ad Eugenium Mengum, & alibi.

Tandem ut a Plauto, & tot, tantisque jurgiis, quibus ejus causa Viri docti inter se contenderunt, me expediam, observatum volo, Pyladem Brixianum a supponendis Plauto in Amphitr. carminibus (qua de re in invidiam ab Ugoleto, ut visum est supra, vocatur) se alienum satis demonstrasse, dum in sua Editione fassus Aululariæ finem imperfectum, ab omni tamen additamen-

to

to religiose abstinuit; ac proinde minime verosimile videtur, ipsum adversus eam religionem, & fidem peccasse, subdole invectis in eandem suam Editionem multis aliis versibus in dramate Amphitr., quos Saracenus tanquam adulterinos rejecerat, & præterea aliis ex Nonio adjectis, in quos, utpote a Nonio pro Plautinis citatos, nulla caderet suspicio, sicque reliqui etiam ab ea immunes evaderent. Profecto Saracenus, Ugoletus, & alii confidentius forte,quam par erat, versibus illis nigrum theta præfixerunt, quum Plauti Interpretes, qui eosdem subsecuti sunt, plerique rem in ancipiti reliquerint, contenti diversi characteris notam iisdem imprimere, ut cuivis appareret, ipsos aliquando in reos a Criticis relatos, licet nondum peractos.

Eadem Pyladis fides, & diligentia effecit, ut ipse Plautinos versus ad certam regulam, & libram, a nullo unquam tentatam, redigere conatus fuerit. Quam tamen provinciam Plautum sub quasdam leges Comicorum carminum cogendi duram prorsus esse, Viri docti agnoverunt; adeo ut affirmari valeat, maximam inde errorum segetem pullulasse, Plautumque non genuino nitori redditum iis legibus fuisse, sed insuetæ servitutis jugo prægravatum, pristinam formam quodammodo amisisse, eam scilicet, quam præferebat, *pulpita scenico quum risu quateret, eumque laudaret pedibus strepentibus turba Quiritium*, ut superius allata Pauli Canalis verba usurpemus; multoque tristiorem induisse, quod earum legum causa cogatur, *pertolerare vim tantam, cladesque exanclare impatibiles*, ut versus ex Nonio citatus legitur in Pyladis Editione.

P. TERENTIUS AFER.

QUantum Pyladi Buccardo, & Antonio Urceo debeat Sarsinas Poeta, genuinæ, puræque Latinitatis fons, jam vidimus; modo videamus, quid debeat eorundem populari Joanni Calphurnio Terentius Afer. Hunc Plauto proxime sociari, temporis primum postulat ratio, nam Plauto Romæ adhuc vivente, adolescentiæ annos ingressus jam fuerat Carthagine Terentius; deinde par amborum in comicis argumentis tractandis, præsertim urbano, ingenioso, & faceto jocandi genere, præstantia, quin affinitas, quam Plautinæ imitationis in Terentio haud incerta vestigia demonstrant.

Profecto impensa a Calphurnio opera in Terentium illustrior quodammodo haberi debet ea, quam Pylades in Plautum impendit. Pylades siquidem ei labori se dedit, postquam doctissimi illius ætatis Viri diu, multumque in eadem incude tundenda sudassent; at primus ex ejusdem ævi Scriptoribus fuisse videtur Calphurnins, qui curam illam subiret: tantoque subiit cum successu, ut in locupletissima Terentii Editione Hagæ Comitum an. 1726. publicata, Ælii Donati locum Calphurniana obtineat enarratio in Comœdiam Heautontimorumenon, ad quam Donatiana desideratur. Non deerant utique Hagensis illius, aliarumque optimæ notæ Editionum curatoribus accurati alii Commentatores, ii scilicet, quos priscæ Editiones ostentant, inter quas mihi occurrit Veneta an. 1515. per Lazarum

de

de Soardis, in qua Commentatorum nomina, & notas, quibus designantur, sequens Octastichon significat.

Quinque notis quorum sint Commentaria, Lector,
Accipe: Donatum Sol sibi primus habet.
Guidonem porrecta Manus demonstrat & ipsum,
Candida Calphurnium dat tibi Luna tuum.
Et post hos Ascensius adest, quem digna videri
Crux tibi demonstrat, qua sine nullus eris.
Adde Sagittiferum, qui Servius esse tenetur,
Hujus ob ingenium, quæ latuere, patent.

Subditur deinde aliud Hexastichon, quo se Lazarus excusans ob menda, quæ forte in Editionem illam irrepsissent, culpam rejicit in impressoris inertiam:

quando
Sera dedit lassas artibus hora manus.

De Servio per Sagittiferum denotato Editor monet, eum nequaquam esse Servium Honoratum, celebrem illum Virgilii Commentatorem, sed Virum alium doctum. Guidonis autem Juvenalis, quem porrecta manus designat, idem Editor quinque affert Epistolas, in quibus plura habet de Mecenatum suorum in Gallia (erat enim patria Cenomanensis) erga se, & studia sua beneficentia, qua factum fuerit, ut aliquantulum ipse potuerit emergere, nam ex Horatio, *Haud facile emergunt, quorum virtutibus obstat Res angusta domi;* ita Juvenalis in Epist. ad Nicol. Pelletarium; & in alia ad Germanum de Canejo, hujus convivia celebrat, in quibus post dapes non alii ultro, citroque miscebantur sermones, nisi quibus redderetur ingenium venustius, & ornatius. Juvenalis interpretationibus pauculas suas inseruit, quæ Crucis nota signantur, Jodocus Badius

Ascensius, Belga ille, cui Ars Typographica haud parum debet, quique inter Eruditos illius ætatis locum tenet, non eum tamen, quem non sine fremitu doctorum Gallorum, aliorumque eidem assignavit Desiderius Erasmus, dum Badium Budæo, quoad dictionem Tullianam, prætulit, abreptus utique amicitiæ vi erga popularem suum.

Commentatores hos itaque, nec non alios, quotquot in priscis Terentii Editionibus apparent, (inter quas dum modo observo Biblioth. Latin. Fabricii memorare Parmensem Pomponii Læti, moneo Lectorem, ejusdem Biblioth. testimonium ex superiori pag. 44. huc referendum) eos, inquam, omnes missos faciens laudata Hagensis Editio, solum Calphurnium Brixianum dignum putavit, quem intactum Donato sociaret, celebri illi Terentii Interpreti, quem a mortuis excitandum scribit Robertus Stephanus in Præfat. suæ Edit. si quis omnia accuratissima in Terentio requireret. Cujus loci honorem merebatur adeo Calphurnius, ut in Dramate illo enarrando, quo inter Terentiana nullum elegantius, quodque propterea plerique ab eloquentissimo Lælio scriptum existimarunt, velut alter Donatus passim habeatur. Valeat autem Hagensis Editionis curator cum suspicione illa, quam movet adversus Calphurnium, perinde ac si obtruserit pro sua enarrationem in Heautontimorumenon ex Donato, quem forte integrum possidebat, desumptam, ut hac ratione in syllabo Plagiariorum Calphurnius etiam locetur. Eximiam Calphurnii doctrinam notiorem plura in hoc Specimine

red-

reddent, quam ut opus sit, eandem a plagii crimine vindicare; ac valde miror, curatorem illum amplissimæ Editionis opus habuisse, pro Calphurnii ætate dignoscenda, confugere ad injectam in Calphurnii Commentario de Laurentio Valla mentionem, quum ipsius Calphurnii mentio frequenter occurrat in eorum temporum Scriptoribus, & inter ceteros in libro de Infel. Literat. Eruditis omnibus noto, & plerisque eorum valde familiari, ubi ita legitur: *Joannes autem Calphurnius, rarissimæ Vir eruditionis, qui Patavii, me puero, bonas literas perquamdiu docuerat, nullo unquam tempore non expositus invidorum obtrectationibus, & injuriis, dum omnia fortiter ferens adversa, uni studet immortalitati, repentina paralysi percussus, amisso primum vocis beneficio, quæ lucubraverat, Opuscula pleraque indicare non potuit, eoque incommodo absumptus ignavissimos fucos elaboratis a se Operibus nobilitavit.* In Calphurnii paralysim, Carmine quodam eundem Valerianum lusisse reperio in suis Carminibus, dum eam tribuit, Græcarum, & Latinarum literarum acervo, quem tenaci sinu supprimebat Calphurnius, unde pugnantes illæ inter se contrariis viribus, impetu tali caput ruperint, atque omne excusserint cerebrum, ut statim Calphurnius destitutus, impotensque corruerit:

Sciebat ille, quidquid est sciri datum,
In expolitis undecumque literis,
Seu Græca velles, seu Latina posceres,

ait Valerianus in eo Carmine, quod claudit hoc monito,

Quicunque libris igitur impallescitis,
Exemplo habete singuli Calphurnium.

In

In Patavino Liceo Jo. Calphurnium humaniores literas docuisse, certa evincunt documenta; decessitque in eadem Urbe, & ad ejus sepulchrum, quod exstat cum simulachro in Templo S. Joannis ad Viridaria, legitur distichum Græcum, & Latinum, in quo fama ejus dicitur volitare per ora virum. Non erat igitur, cur Batavus eruditus, qui laudatæ Editionis curam suscepit, Calphurnium Brixianum quodammodo ignoraret, dum eum his verbis in Præfat. describit, *Calphurnius Brixiensis, quisquis ille fuerit;* dumque, ad ejus ætatem eruendam, factam ab ipso Laurentii Vallæ mentionem observat, multo magis ignorasse dignoscitur Calphurnii Epigramma in laudem ipsius Vallæ, quod legitur in Editione Veneta Elegantiar. ejusdem an. 1476.

Commentarium, de quo agimus, licet Donato dignum, non tamen ad Cleanthis lucernam (ut ajunt) lucubravit Calphurnius, sed pro ea, qua excellebat, in hujuscemodi literis peritia, ex tempore dictavit Antonio Moreto eruditissimo Brixiano adolescenti, ut fidem facit breve Epistolium ipsius Calphurnii præfixum Venetæ Editioni Terent. an. 1476. Moretum hunc doctis illius ætatis viris, non Calphurnio tantum, notum fuisse reperio, ac valde commendatum, quippe qui & laboriosum munus Correctoris, quo nullum Typographicæ Arti magis necessarium, diligentissime exercebat, & una simul singularis eruditionis laude florebat. Ita testatum reperio a M. Antonio Sabellico in Epistola ad Dominicum Grimanum Annotationibus suis in Plinium præfixa, ubi ait se Annotationes illas in ordi-

nem

nem prius redegisse, dein in publicum protulisse, amicis suis efflagitantibus, *& in his* (subdit) *Antonius Moretus, homo, ut nosti, nostratium literarum perbelle eruditus, studiorumque fautor maximus;* nec non a J. Parrhasio in quadam Epistola ad ipsum Antonium Moretum, in qua post multa in Mediolanensem Ciceronis Operum Editionem, nulla fere pagina vitio carentem adnotata, reliqua Antonio Moreto adnotanda se relinquere scribit, quippe in humanioribus studiis cum laude esset versatus; item a Marino Becichemo (ut reliquos omittam) qui in Centuriæ Epistolicæ cap. 57. ita ipsum Moretum alloquitur: *Facis tu, Morete mi, quod neque Tryphon, neque quisquam alius Bibliopola priscis faciebat temporibus, ut non modo incorrecta serves Auctorum monumenta, sed & ab erroribus obscuris, & a paucissimis animadversis vindicare labores. De Apulejani Asini titulo scribam, quod sentio. Tu Sabellicum nostrum, & alios eruditos Viros, qui quotidie ad te divertunt, consules, quodque magis vero proximum videbitur, sequeris.* Quare mirari subit, Annalium Typographicorum conditorem in Catalogo Correctorum, quos novæ eorundem Annalium Editioni inseruit, Antonium Moretum minime memorasse; & præterea ejusdem Editionis p. 727. de Antonio Moreto adnotare, hujus primam mentionem sibi incidisse an. 1495. quum illius nomen plures a Calphurnio nostro ante illum annum recognitæ Editiones haud parum celebre reddiderint; & præterea Antonii Moreti nomen legatur in ea ipsa Editione Annalium p. 320. ubi recitatur initium Epistolæ ejusdem Antonii, & Hierony-

ronymi Alexandrini, qua significant Jacobo Zeno Episcopo Patavino, se ejus jussis libenter paruisse in emendandis, imprimendisque Leonardi Arretini Epistolis (idque anno 1472.) *Et in iis*, ajunt ipsi, *quicquid nobis erat pecuniarum læti impendimus*. Sed de Antonio Moreto pluries redibit sermo.

Ea Calphurnii in Heautontim. interpretatio brevia hæc præfert prolegomena.

Joannis Calphurnii Viri Clar. in P. Sexti Terentii Heautontimorumenon examinata Interpretatio.

HÆc Fabula Menandri Græca, quæ facta a Terentio Latina, nomen idem observavit, ne Græci nominis euphoniam perderet (quod Terentius minus laudis existimaret propria scribere, quam Græca transferre) nomen habet a Sene seipsum excruciante ob filii absentiam, quem amantem duritia sua in militiam proficisci compulerat. Heautontimorumenos Latine se ipsum excrucians interpretatur. Illud animadvertendum, omnes Terentianas Fabulas ex utroque genere mixtas, præter hanc. Nam Comœdiæ aut motoriæ sunt, aut statariæ, aut mixtæ. Motoriæ turbulentæ, statariæ quietiores, mixtæ ex utroque Actu consistentes. In hac quamplurimum delectat, & actu, & stylo. Primæ partes sunt Menedemi, & Cremetis; secundæ Cliniæ, & Clitiphonis; tertiæ Syri, & sic deinceps. Hæc etiam, sicut cæteræ quinque actus habet, Prologum concitatum; nam & se purgat, & lædendis adversariis est occupatus. Argumentum quoque non simplicis negotii habet, nec unius Adolescentis, ut in Ecyra, sed duorum, ut in cæteris Fabulis.

Non unum autem laudatum Commentarium Terentium debere Calphurnio, sed suorum omnium dramatum accuratam recognitionem palam facit Hieronymus Bononius, patria Tarvisinus, Vir magni ingenii, magnæque eruditionis, in Editione Tarvisina anni 1477.

in

in qua legitur hæc nota: *P. Sexti Terentii Afri cum Ælii Donati Grammatici examinata interpretatione finis. Insuper addita est Calphurnii in Heautontimorumenon Terentii accurata expositio. Lepidas, elegantesque Terentii Comœdias cum Donati Interpretis Commentario juxta fidele Calphurnianæ castigationis exemplar, doctrinam, studiumque Calphurnii Hieronymo Bononio enixe commendante, Hermannus Levilapis Coloniensis probatissimus Librariæ artis exactor summa confecit diligentia.* Id ipsum palàm facit Veneta Editio, quam ad manus habeo, & cujus ad calcem legitur: *Finis Commentariorum Ælii Donati super P. Terentii Afri Comœdiis, nec non Joannis Calphurnii super Heautontimorumenon, nec non cum ipsius emendatione totius Operis. Impressum Venetiis per Lazarum de Soardis die XXVIII. Martii MDVIII.* Hæc verba mox in pagina aversa subsequitur monitum ad Lectorem, quo significatur, vulnera, imo vero flagitia, quibus incuria librariorum divinum Terentii Opus scatebat, tanquam senticetum, aut lemuribus infame domicilium, Joannem Calphurnium, optimo quo præstabat, ingenio, seu contexisse, seu sanasse, seu evulsisse in libris per Lazarum impressis, cavendumque proinde ab impressionibus aliorum impensa curatis. In calce ejus Editionis legitur ultimo loco sequens Octastichon.

Christophorus Pierius Gigas Forosempronienfis
Ad Lectorem.

Africa Romanos ornavit sæpe triumphis,
Non tamen eloquio profuit illa minus.
Sic culto quoniam sermone Terentius exstat,
Ut teneat laudes cum Cicerone pares.

 Cura

Cura, labor, studium, Lector, non defuit; hinc est,
Sic emendatum quod bene cernis opus.
Si quid at obmissum est (quoniam non Argus ubique)
Somno impressoris parcere (parce) decet.

Quod de Plauto agentes diximus, ejus lectionem haudquaquam alienam ab Ecclesiæ Præsulum moribus, & studiis habitam fuisse, quos proinde sibi in Mecenates adsciverunt veteres Plautinarum Comœdiarum Editores, id ipsum multo potiori jure de Terentii lectione dicendum est, tum quia in Plauto, licet multa habeat ad vitam excolendam, moresque emendandos satis utilia, joci tamen molles, & lascivi, Terentius vero totus pudicus & castus; tum quia Sanctus ipse Carolus Borromæus, ejusque avunculus Sanctissimus Pius IV. ipsi auctores fuerunt, ut Terentius Gabrielis Faerni, familiaris ipsius Sancti Caroli, opera & studio expolitus, in publicam lucem ederetur. Hæc enim Petri Victorii sunt verba initio Præfat. ad S. Carolum: *Recte igitur fecisti, consiliumque hoc tuum laudent omnes necesse est, qui non sunt penitus aversi a musis, nec suas tantum, propriasque utilitates consectantur*. Et de Pio IV. vetere Faerni laborum patrono ita subdit: *Quod vero nunc de illis consilium captum est, ut scilicet ederentur, quia utiles illos magnopere avunculus tuus existimabat, maluisset multo antea capi: ac memini etiam, cum ille minore adhuc in fortuna constitutus hic mecum questus est, quod negotium hoc nimis lentum foret, plusque, quam oporteret, differret Faernus monimenta hæc publicare; se namque illi semper auctorem fuisse, ut maturaret, prædicabat, & ut id facilius facere posset, pecuniam etiam, auxiliique omne genus solitum polliceri*. M. VA-

M. VALERIUS CATULLUS.

Lepidissimis, ac suavissimis Comicis Scriptoribus, Plauto, & Terentio, non alius Poeta potiori jure subjungendus, quam M. Valerius Catullus, quandoquidem eorum tempora nemo inter Poetas Latinos, qui exstant (si unum Lucretium excipias) Catullo propius contingit, quum natus feratur nondum elapsa annorum centuria a Terentii ortu, & a Plauti obitu, scilicet anno Urb. cond. DCLXVIII. At propius adhuc eosdem contingit venustis salibus, miraque sermonis suavitate, ex qua elegantissimus Poetarum meruit a Gellio appellari.

Quam autem tulerit opem illustrando Catullo Brixiana Literatura, docent illustres Veronenses ejus cives, & in primis Hieronymus Avantius in Epistola, quam ex Veneta Editione an. 1520. mox afferam. Ibi disertis verbis testatur Vir ille doctissimus, magnam Calphurnio Brixiensi gratiam habendam, *Quis enim* (inquit) *ante Calphurnii castigationem Catulli scripta non stomachosus attingebat?* Quod autem illico subdit, *Hic porro, quantum humani vires ingenii passæ sunt, uno mense elaboravit, ut quatuor illi Poetæ emendatiores haberentur*, id, inquam, nemini mirum videbitur, cui superius allatum de eximia ejus doctrina ex Pierio Valeriano elogium innotescit:

Sciebat ille, quidquid est sciri datum,
In expolitis undecumque literis,
Seu Græca velles, seu Latina posceres.

Quinam autem sint quatuor illi Poetæ, quos intra

unius mensis spatium Calphurnius emendavit, Avantio eorum nomina minime prodente, divinare non licet. Porro præter Terentium, de quo supra, & Catullum, de quo modo, quamplures alios vetustos Auctores, ac præsertim Poetas, lucem a Calphurnii ingenio recepisse, inferius patebit.

Hieronymus Avantius Veronensis Augustino Moravo Olomucensi. S. P.

SCribis, Augustine Eruditorum humanissime, tibi renunciatum esse, quemadmodum hac publica studiorum remissione, sepositis altioribus studiis, Valerii Catulli lusus retractem; rogasque, ut tibi Catullianas dictiones mancas, aut inversas, seu Epigrammata incautius congesta, transverso calamo illinire velim. Etsi onus supra vires meas injungis, turpissimum esse duxi tuæ voluntati morem non gerere, quem tantopere & colo, & observo. Malui potius audentior videri, quam ullam a me repulsam acciperes, immo & libentius quod in mentem succurrit, te auspice, observabo, expectaturus tuum de meis omnibus annotationibus simplex judicium, ac nudum examen: cum præsertim ea te comitate præditum sciam, ut stilum rudem, quo hæc condita erunt, in bonam partem accepturus sis; cumque probe cognoscas, jam ab hinc annis quinque, me humanitatis studiis pene renunciasse, & Philosophorum dogmata, quæ nostro tempore horrida sunt, & inculta prosecutum fuisse. Cur autem hac tempestate mansuetissimas Musarum delicias recolam, paucis accipe. Priusquam Philosophorum sacris initiarer, impensissime conatus sum, Catulliana pleraque loca abstrusissima percipere, ac potissimum Vatem hunc a syllabarum prævaricatione, qua maxime notabatur, vindicare. Nunc autem, cum intermissis severioribus studiis in agrum meum, ut apud me essem, secesserim, nonnulla alia restitui loca; qua industria id effeci, ut me haud laboris pœniteat. Meretur profecto Catullus, quem A. Gellius (ut scis) Vatum elegantissimum appellat, & omnes prisci, uno consensu, doctissimum nominant,

nant, eruditorum manus, quarum (ut ſic dicam) lima ſordes omnes deponat, ut ſuum priſtinum nitorem, & cultum reſumat. Quare lætor hoc ſæculum acutiſſimis ingeniis florere, quorum pia cura (non poſthabitis tamen his vigiliis noſtris) Catulli legitimus libellus, qui tot annis barbarorum manibus deturpatus, eminentium Poetarum conſortium erubuit, poſt hac in lucem prodire non dubitabit. Quis enim ante Calphurnii caſtigationem Catulli ſcripta non ſtomachoſus attingebat? Hic porro, quantum humani vires ingenii paſſæ ſunt, uno menſe elaboravit, ut quatuor illi Poetæ emendatiores haberentur. Parthenius quoque (ne longe abeam) plura loca in ſuis Commentariis reformat, & multis aliis locis lucem daturus erat, niſi amicorum aſſiduis & precibus, & adhortationibus Editionem pene præcipitare coactus fuiſſet. Verum nunc (ut accepi) feſtinationis jacturam mora, ac diligentia reſarcire nititur. Ego interim, ut pro viribus noſtris tibi mos geratur, quicquid vel ex veterum Codicum præſidio, vel ex aſſidua noſtra verſuum libratione obſervaverim, brevibus explicabo. Non enim omnium rationes ſubjiciam. Hæc enim tibi committimus, ut conferas cum aliorum opinione judicium noſtrum, quod tantiſper a te probari exiſtimabo, dum id in aliquibus (ut ait Plinius) diſplicuiſſe cognovero. Omne Catulliani carminis genus ſeorſum percurram, atque, ut plenius optatis tuis obtemperem, non modo ſyllabarum quantitatem penſitabo, verum pravas dictiones ſimul exarabo.

Sequuntur emendationes, poſt quas his verbis Avantius Epiſtolam claudit:

Habes, Auguſtine amantiſſime, quid his genialibus diebus rure morantes meditati ſimus, quæ tametſi non præcipiti calamo reponenda fuerant, a me præſertim, qui ſub Parthenio vix per triennium in hæc ſtudia incubuerim, ac eadem per quinquennium fere ſequeſtraverim, malui tamen a te caſtigari, quam ignaviæ accuſari. Tu igitur noſtras has meditatiunculas perlegas, recognoſcas, ac pro arbitrio caſtiges. Vale. Pridie Idus Octobris MCCCCLXXXXIII.

Epi-

Epistola pariter Augustini Moravi Olomucensis ad Hieronymum Avantium, quæ in eadem Veneta, quam ad manus habeo, Editione recitatur, & ipsa mox afferenda, Calphurnii cum laude meminit; nam ibi tradit Augustinus, se Avantii emendationes Leonico Patavino, Jacobo Comiti Juliario Veronensi, Aurelio Ariminensi, ac Calphurnio Brixiensi perlegendas dedisse, eosque omnes Viros esse *nulla non laude majores* pronunciat. De Leonico Tomæo, Epirota patre Venetiis genito, sed Patavino postea cive, & de Aurelio Augurello Ariminensi præclara exstant apud Jovium Elogia; de Jacobo Comite Juliario infra. Elogium, quo una cum illis Calphurnium Brixiensem donat Augustinus, demonstrat, eum valde disparem fecisse a literatoribus illis (ita loquitur Augustinus) quorum inscitia stigmatibus ineluibilibus inustus adeo reperiebatur Catullus, adeo tenebrosis eorum erroribus obductus, ut de se ipso quodammodo vaticinari visus fuerit lepidissimus Poeta, dum scripsit:

At vobis male sint malæ tenebræ
Orci, quæ omnia bella devoratis.
Tam bellum mihi passerem abstulistis.
O factum male, o miselle passer!

En autem ipsa Augustini Moravi Epistola.

Augustinus Moravus Olomucensis, Juris Pontificii, & liberalium Artium professus, studiosæ Juventuti S. P.

CUm nihil præstabilius in rebus humanis inveniatur, nihilque divinius, quam & prodesse multis, & in quo deficere cæteros videas, operas in commune largiri: id quod a summis sæpe Viris factitatum invenimus, qui tum se demum boni aliquid assecutos arbitrabantur, si id in utilitatem

tem plurimorum collocatum iri fensissent, non ut id intra privatos parietes contineant, quod miseri semper, ac sordidi ingenii existimatum est, non in his modo, quæ in usum traducendæ vitæ comparata sunt, sed in eis, & ex quibus, tanquam penetralibus quibusdam, & vitæ nostræ institutum optimum, & excolendis ingeniis fructum uberrimum eruere possimus. Quod ipsum quanto studio Antiquitas curarit, ut legendi scilicet optimi cujusque Auctoris commoda cuivis facultas daretur, cum liberalitas Principum per ea tempora, tum Bibliothecæ sumptuosissimæ tanta bonorum diligentia comparatæ, ostendunt, ut mihi non mirum sane videatur, tot Viros eruditissimos, tot præclarissima ingenia uno simul tempore effloruisse, ubi ea excolendi ingenii quasi armamentaria quædam publicitus exponerentur. Ut enim Pisistratum Atheniensem transeam, & post hunc Seleucum Nicanorem, quorum opera incredibilis librorum copia Athenis constructa dicitur; illudque etiam, quod incredibile fertur, bello scilicet Alexandrino Cæsaris ad septingenta Voluminum millia conflagrasse; nonne ejus rei apud Romanos complura nobis exempla non suppetunt, quanta vel a Paulo Æmilio, vel Lucullo post prædam Ponticam librorum copia fuerit comparata, dato post & M. Varroni negotio, Bibliothecas omnis utriusque linguæ ordinandi, ac digerendi? Nullum scilicet uberiorem ingenii fructum rati, quam si id, in quo detineretur quisque maxime, data sibi legendi copia assequeretur. In quo ævo nostro non gratulari, & quidem vehementissime, non possum, quod, extincto jam prope bonarum literarum splendore, in ea rursum tempora redierit, ut exuta barbarie, in pristinum illud decus denuo aspiret; taleque congerendis optimorum Auctorum libris studium adhibeat, ut id brevi cum his, quæ diximus, temporibus jure confligere possit. Sed neque fidelissimi Interpretes deesse nobis videntur, qui sicuti M. olim Varro, id annitantur sedulo, ac studeant, ut, quo ad ejus fieri posset, ii, qui temporum injuria quasi interierant, veternoque, ac pedore jam prope sepulti fuerant, in lucem, dignitatemque pristinam revocentur. Sic enim Plinius, sic Pomponius Mela, sic Papinius

pinius Statius, & sic Propertius, Juvenalisque leguntur, & qui superiore ævo, omnibus membris discerpti, fracti, exanimesque videbantur, nunc integri, solidi, vividique perspiciuntur. Solus poetarum Catullus, quo nemo suavior, nemo jucundior, nemo tersior fuerat, scabra adhuc rubigine consitus detinebatur. Cui ad temporum injuriam ne id quidem defore potuit, quominus a literatoribus quibusdam stigmatibus ineluibilibus inureretur. O miserandam lepidissimi Poetæ fortunam! Quis enim indolere vehementius non debeat, eas humani generis delicias, tenebrosis quorundam erroribus adeo obductas, ut jure, ac merito dicere possimus id, quod de se Vates ipse lepidissimus vaticinatus est:

At vobis male sint malæ tenebræ
Orci, quæ omnia bella devoratis.
Tam bellum mihi passerem abstulistis.
O factum male, o miselle passer!

Verum enimvero rerum Natura parens diutius tantam jacturam non sustinens, cum aliquandiu Poeta jucundissimus situ, marcoreque squalleret, quomodo tandem hunc etiam in lucem reduceret, enixa est; idest, ut civium ipsius inveniretur aliquis, qui eum & a barbarie vindicaret, & ubi aliqua, vel mendosa, vel abstrusa essent, emendaret, explicaret, atque digereret. Is est Hieronymus Avantius Veronensis, cujus vigiliæ, eximiaque in civem suum pietas id tandem effecisse perspiciuntur, ut ex obscuro nitidum, ex lacero solidum, & ex barbaro denique latinum denuo efficeret. Quod si ob servatos cives vel Sicinius Dentatus, vel Africanus minor, decreto publico, Civicas meruere; quis non hunc etiam ea dignum existimet, qui civem suum non servasse modo, sed ab inferis quodammodo revocasse videtur? Verum tanta fuit hominis modestia, tanta ingenii vivacissimi diffidentia, ut eas vigilias suas nonnisi paucis, & his quidem amicissimis, cum ruri rediret, exhiberet, ut vel arrogantiæ omnem a se suspicionem amoveret, vel æmulorum obtrectationibus, qui præclara omnia ogganniunt, occasionem omnem adimeret. Ego vero, cui jam annis duobus eas vigilias suas, utpote qui currentem eum (sicuti ajunt)

ajunt) plerumque impuleram, singulari humanitate sua dedicaverat, neve menstruos illos labores (sic enim eos appellabat) ederem, una etiam injunxerat, considerans mecum, quantum studiosis omnibus, gloriæque Catulli consulerem, si in publicum quandoque emitterentur, malui amicitiæ nostræ discrimen subire, prævaricatorque videri; quam ea intra scrinia continens, Catullum ita sicuti erat, scabrum, sentumque intra studiosorum manus relinquere; cum præsertim Hieronymi etiam gloriæ non parum consultum iri vidissem (hæc enim scripta Leonicus Patavinus, Jacobus Comes Juliarius Veronensis, Aurelius Ariminensis, Calphurnius Brixiensis, nulla non laude majores, sedulo perlegerunt, ac mire commendarunt) cum ut ingenii ipsius dexteritas, talisque in civem suum pietas vulgo studiosorum innotesceret, ut qui de se complura alia, præclaraque testimonia concionibus publicis præstiterat, quantum etiam hoc genere scripti præstet, tum etiam qualem de se spem in reliquum præbeat, his veluti laborum suorum primitiis, declarari possit. Has itaque emendationes Catullianas lætis animis, Juvenes studiosissimi, accipite, atque Catullum ipsum ita vobis restitutum tali deinceps cura, diligentiaque excutite, ut & sales ipsius, habitumque generosi hujus carminis (id quod facturos vos non ambigo) penitus imbuatis. Patavii tertio Nonas Martii. Anno Christi Domini MCCCCXCIIII.

Prioribus suis Catullianis Emendationibus Avantius quum breves alias adjecisset, has dono misit, ita ab Joanne Tacuino rogatus, Jacobo nobilissimo adolescenti clarissimi Georgii Cornelii filio, data ad eundem Epistola, in qua Jacobum, & Marcum ejus fratrem maxime collaudat ob doctrinarum studium, quod tanto amore amplexabantur, ut illius causa vix adolescentes cum affluentibus opibus natale solum deseruerint. Exstat ea Epistola post duas, quas attulimus, & alia pariter ejusdem Avantii ad Marcum Cornelium

Jacobi fratrem, in qua Cornelia domus magnopere commendatur, præsertim quod illi peculiare sit, dies, noctesque in literarum studiis summa cum laude versari, ac viros doctos fovere; quemadmodum eo tempore fovebat Nursium Timideum Veronensem, ac Bartholomæum Merulam. Joannes de Tridino, cognominatus Tacuinus, Typographiæ apud Venetos cum laude incumbebat. Nursius, quem Veronensem Phœnicem appellat Avantius in Epist. illa ad Marcum Cornelium, acceptus præsertim fuit Reginæ Cypri Georgii Cornelii sorori, ac proinde Jacobi, & Marci amitæ, apud quam versabatur, consenuitque in ædibus Corneliis, teste eodem Jo. Tacuino in Epist. Nuncup. Lactant. ad Cardinalem Cornelium. De Bartholomæo Merula dicemus infra ad Ovidium.

Quoniam vero & ipsi Eruditi Veronenses fatentur, Brixianam literaturam bene de Catullo, præter Calphurnianas Castigationes, meritam fuisse Editione illa, quæ Brixiæ evulgata fuit an. 1486., quæque non omnium quidem, ut Jo. Alb. Fabricius in Biblioth. Lat. aliquando existimavit, sed earum princeps, quæ Catulliana Poemata doctis Commentariis ab Antonio Parthenio Lacisio Veronensi elaboratis adjunxerunt, nihil alienum ab argumento meo facere videbor, si allatis in medium ex ea Editione Præfationibus, seu Epistolis eandem, qua olim Hafniensis Bibliotheca Nobilissimi Viri Nicolai Benzonis, teste eodem Fabricio, gloriabatur, notiorem Lectoribus reddam. Ea annum præfert, ut omnes de ea loquentes tradunt, 1486. XI. Kal. Majas; unum tamen exemplum vidi cum no-

ta

ta anni 1485. VIII. Id. April., licet una & eadem omnino ſit Editio, impreſſa per Boninum de Boninis de Raguſia, ut palam fiet cuique linearum poſitionem, & literarum ductum inſpicienti. Solebant autem haud raro Typographi eorundem librorum exemplis quibuſdam notam aliquando inſcribere anni proximi, aliquando ſecundi, & aliquando etiam tertii, ut recentes apparerent; qui dolus jam ab aliis animadverſus mihi demonſtrat, notam anni 1485. qua Catulli liber ſignatur, magis genuinam habendam eſſe in Editione illa Brixienſi, quam notam anni 1486. Fortaſſe prior illa, quæ ſoli Catullo appoſita reperitur, quod eo anno 1485. ſolum ederet Catullum Boninus, in ſubſequentis anni notam ab eodem commutata fuit, quod ſubſequenti anno Tibullum, & Propertium ediderit, eoſque in unum volumen cum Catullo redegerit.

Occurrit in ea Brixienſi Editione primo loco ad ipſum Parthenium Jacobi Comitis Juliarii Epiſtola, ejus ſcilicet, quem *Avantii* in Catullum Emendationes cum tribus aliis doctiſſimis Viris probaſſe, teſtata eſt Auguſtini Moravi Epiſtola, ut vidimus. Juliarius in ſua meritis laudibus extollit Parthenium, cui pronuntiat Civicam coronam deberi ob Catullum ſervatum.

Jacobus Comes Juliarius Veronenſis ſuo Parthenio ſalutem.

QUæris, Partheni, quid ſentiam de tua in Catullianum Carmen lucubratione, an exiſtimem in omnibus ad Poetæ ſenſum ſatisfacere. Ego etſi palam afferre judicium meum inter tot malivola obtrectatorum ingenia, quos noſtra videt ætas, haudquaquam arbitror tutum, dicam tamen aliquid, ſed minus certe, quam ſentio, ne meo in te amori nimium credar indulſiſſe. Adortus es rem in primis arduam,

& a nullo antehac tentatam, tum carminis ipsius duritie, quam affectasse de industria Poetam uterque auctor est Plinius, tum mutilati operis vetustatis incuria, depravatione; in quo quid effeceris, judicabunt, qui Commentarios tuos legent. Omnibus placere immensum, & supra vires prope humanas est. In hoc te dignum laude ducimus, quod ingenti id tu animo, quod nemo hactenus aut ausus est, aut potuit attingere; in magnis etiam non assecutis voluisse abunde pulchrum, atque magnificum est. Oblatraturos tantisper scio, si quos aut editione prævenisti, aut quibus suopte ingenio calumniandi animus est, donec intelligent nostro testimonio, te non ea causa ad Catulliani Carminis interpretationem adductum, ut aliis præreptam laudem velles; sed simul & officii in civem tuum gratia, & ut aliis excultius fortasse aliquid elucubrandi viam aperires. Nos jure nostro id possumus vel ab omni calumnia tuti affirmare, te vera Civica dignum, quod labentem jam, & a vetustatis injuria pene obrutum civem, ingenii tui clypeo sublevasti, protexistique; quod hujusmodi Epigrammate lusimus:

Hactenus abjecit cariosos docta libellos,
Et mutilos lusus turba Catulle tuos.
Lesbiacas norat lacbrymas, nec passeris ullus
Funera, squalebat nobile Vatis opus.
Maxima Parthenius Latiæ dispendia linguæ
Non tulit, & Patriæ publica damna suæ
Excussit salebras, abstrusaque sensa reclusit,
Amissumque capit pagina prisca decus.
Intret in arcanum lepidi penetrale Poetæ
Quisque, gerit faciles jam nova charta jocos.
Vos reducem lauro, Vates, ornate Catullum,
Parthenio satis est Civica sola meo.

Subsequitur postea in Brixiana, de qua agimus, Editione Epistola ipsius Parthenii ad Julium Pomponium, quo auctore, & auspice Patriæ suæ Veronensi, tanquam pervetusto, ac sacratissimo divinarum Musarum Templo, se Opus suum consecrare profitetur Par-

Parthenius, his verbis Pomponium (celebrem scilicet Lætum) compellans: *Tu igitur, doctissime Pomponi, unicum sæculo nostro bonarum literarum oraculum, & singularis Camœnarum Antistes, fies huic dicationi perinde ac Pontifex maximus, Commentationumque mearum Veronensi Patriæ meæ dicandarum conceptis verbis vota nuncupabis, & tuæ nuncupationi omnes celeberrimi Academiæ tuæ sectatores respondentes, linguis, animisque bene favebunt; sic vestris auspiciis lusus mei, meorumque studiorum primitiæ immortalitatem assequentur*. Ita desinet Parthenii Epistola, quam mox subsequetur Epigramma, cujuscemodi subsecutum vidimus in illa Jacobi Juliarii, & ipsum valde elegans. *Benacensem*, non *Veronensem* Parthenium dixit Cornelius Vitellius in Epist. quæ ad calcem Cornucopiæ editæ Venet. an. 1513. legitur, propterea quod Lacisium castellum ad Benaci ripam sit situm.

Antonius Parthenius Lacisius Veronensis Julio Pomponio S.

PLerique cives mei optimi, atque clarissimi Viri, disertissime Pomponi, auctoritate sua me coegerunt, ut tandem ederem ad communem studiosæ juventutis commoditatem meas in lepidissimum Poetam Catullum interpretationes, anno jam quarto singulis lectionibus lucubratas. Ego & si noveram, nullo pacto editionem esse præcipitandam, quum tamen gravissimis viris negare minime auderem, mecum diu, multumque consultavi, cui potissimum homini hasce Catullianas enarrationes dicarem. Non enim ignorabam, quantis invidiæ injuriis esset obnoxia sors, atque conditio scriptorum omnium, quorum nemo a conditis litterarum monumentis usque ad ætatem nostram malevolorum hominum difficilem nasum effugere valuit. Qua ego adversa sorte monitus, quum tutum aliquod operi meo perfugium inquirerem, Veronensem patriam meam pervetustum, atque sacratissimum divinarum musarum templum, cui libellus meus, te authore

dedi-

dedicetur, delegi, ſperans fore, ut hoc voto ſit a vulgi temeritate inviolatus. Nec novo quidem exemplo opuſculum meum immortali præſidio tuendum eſſe cenſui. Nam prius quoque rerum authores, penes quos omnium fere bonarum artium inventiones claruerunt, quorumque ingenia, & mores non ſolum hæc ætas, ſed etiam vetuſtas maxime mirata eſt, quum in plerisque aliis rebus, tum in hac præſertim prudentiſſimi fuiſſe inveniuntur: qui res, quas intemeratas, atque memoria ſempiterna munitas optabant, quo tutiores forent, diis immortalibus conſecrabant, eorumque tutelæ, omni ſtudio, & induſtria commendabant. Hinc publicas porticus, theatra, circos, amphitheatra multorum deorum nominibus dicata legimus; hinc urbium muros, arciumque mœnia diis cujuſque civitatis patriis conſecrata comperimus. Tu igitur, doctiſſime Pomponi, unicum ſæculo noſtro bonarum litterarum oraculum, & ſingularis camœnarum antiſtites, fies huic dicationi perinde ac Pontifex maximus, commentationumque mearum Veronenſi patriæ meæ dicandarum conceptis verbis vota nuncupabis, & tuæ nuncupationi omnes celeberrimi Academiæ tuæ ſectatores reſpondentes, linguis, animiſque benigne favebunt. Sic veſtris auſpiciis luſus mei, meorumque ſtudiorum primitiæ immortalitatem aſſequentur. Vale.

Antonius Parth. Laciſius libello ſuo.

Chare liber ſuperas tecum lature per auras
Nomina noſtra, vide, cautius ut ſit iter.
Effuge ſordidulos atra rubigine dentes,
Et vulgum audacem, grammaticaſque manus.
Lividius nihil eſt, nihil eſt naſutius illis,
Pagellæ criticum ſe tibi quiſque geret.
Infeſtos morſus, & acutos fortius ungues
Perfer, dum civis ſtet tibi tuta ſalus.
Sic tibi perpetuum decus, & per longa ſuperſtes
Sæcula ſit vivax gloria, chare liber.

Additur tertio loco Parthenii Præfatio, qua vehementer dolet, doctiſſimum, & elegantiſſimum Poetam Veronenſem a præſtantiſſimis civibus ſuis Cylenio,

&

& Domitio fuiſſe quodammodo deſertum, qui nimirum in externis potius Scriptoribus exponendis operam ſuam collocarunt; ſibi vero, cui Catulli reſtituendi in priſtinum ſplendorem cura fuerit relicta, haud quaquam pares cum illis eſſe vires: tentaturum tamen ſcribit, ſi poſſet in tenebroſis latebris jacentem Poetam lucubrationibus ſuis ſuſcitare. Hæ tenebræ, & latebræ quibus obſitum, & deturpatum Catullum Parthenius reperit, Calphurnii, qui ante Parthenium illi Poetæ manus admoverat, minime laudi officiunt; quemadmodum Parthenii ipſius laborem laude, quæ illi debetur, minime fraudavit Avantius, nec Auguſtinus Moravus, dum ſcabra adhuc rubigine conſitum Catullum ræpreſentant, poſtquam in eo expoliendo, & illuſtrando Parthenius pro viribus laboraſſet. Agebatur enim de expurgando Augiæ ſtabulo, ac proinde Hercules adinveniendus: nam Herculis *Septimus Augiæ ſtabulum labor egerit undis*.

Parthenii Præfatio ita ſe habet.

Antonii Parthenii Lacifii Veronenſis in Catullum commentationes.

EDiturus meas in Valerium Catullum interpretationes, ſæpe, ac multum mecum revolvi, utrum Præfatione miſerandum Poetæ mei fatum conquererer, an potius ſingulari lætitia naſcentem ejus felicitatem proſequi deberem. Nam quid in locupletiſſima litterarum republica æque dolendum erat, quam doctiſſimum Poetam Catullum uſque in hoc ſæculum noſtrum in tenebris jacuiſſe, atque a litteratis civibus ſuis Cylenio, Domitioque prẹſtantiſſimis Latinæ linguæ interpretibus fuiſſe deſertum, & quod moleſtius ferendum erat, ab illis externos Poetas elegantiſſimis enarrationibus eſſe in lucem revocatos? Quid deinde tanto gaudio meo

meo mihi dignum videri debet, quam si aut per meas lucubratiunculas, aut per nonnullorum virorum studia, mearum vigiliarum emulatione mota, cum doctorum hominum, tum scholarum, atque preceptorum ulla familiaritate Catullus illustrabitur? Quum igitur in omnibus civitatibus omnium fere Poetarum, quę supersunt, scripta legerentur, ac solus Catullus, tum quia ejus scripta corruptissima erant, tum quia carebant interprete, scholarum familiaritate orbatus esset, hunc Poetam ab eruditissimis scriptoribus nomine doctissimi, elegantissimique Poetæ honoratum in scholas, atque magistrorum manus, quoad potui, nuper inducere tentavi. Etenim si utriusque linguæ periti nostro sęculo Cives mei Cyllenius, atque Domitius doctis enarrationibus suis interpretati sunt, alter Tibullum, alter Juvenalem, Martialem, atque Papinium externos scriptores, quanto studiosius debui Catullum civem meum, quantulacunque mea declaratione, interpretari? Atque utinam Cyllenio, Domitioque mecum fuisset pro Poeta nostro idem consilium, eadem voluntas, similisque conatus, ut Catullum nostrum miserabiliter disectum, ac exanimem, jandiu in tenebris jacentem, in sua membra reducerent, atque a tenebrarum sordibus in splendidam lectionum lucem revocatum honori suo restituerent; quod si fecissent, Poetam profecto nostrum, quem vix spirantem, ac male pedibus innixum respicimus, vividum, robustum, nitidum, exultantem haberemus. Catullus enim usque ad hanc ætatem in tenebrosis latebris jacuit, nec adhuc ullas prælectionum illustrationes, ullumve interpretationis lumen habuit. Conatus igitur sum, atque tentavi, si possem, his lucubrationibus suscitare Poetam de Patria nostra benemeritum, ut si literis aliquid valeo, non tantum externis scriptoribus, quantum civi nostro prodesse multo studiosius, atque honestius voluisse videar. Nec vero multum reformidabo, quid in me inhumana invidia sit machinatura, quia opus hoc multis in locis diminutum, & in pluribus depravatum, atque ob id ab eruditioribus bonarum litterarum Professoribus tanquam cadaver, quod nullis humanis opibus, nullove ingenio excitari possi, obscuritati relictum, ego mediocri studio, nec claro admodum ingenio, audaci conatu,

sim

ſim aggreſſus. Tantum autem a me abſuit, & abeſt hujuſmodi vanus invidiæ metus, ut multo avidius, quam ſtatueram, ſuſceptum opus maturaverim. Nam cum ſit conſilium meum luci, & honori ſuo reſtituere Catullum, quanto plures docti Viri mearum interpretationum æmulatione movebuntur, tanto utilius conſulent Poetæ noſtro, & in quibus ego imbecillitate ingenii detentus defecero, ſtudioſi homines cura peritius, perfectiusque dicendi literatæ juventuti, me duce, ſatisfacient: hoc modo auſpiciis meis paulatim adjuvabitur Poeta noſter, atque per multos Scriptores pari ſtudio motos decus ſuum reparabit. Nec mihi multum moleſta erit communis omnium Scriptorum ſors adverſa, invidorum maledicentia, & obtrectatio, quas a conditis literarum monumentis evitavit nemo; nec inter omnes Scriptores quiſquam tam felici fuit ingenio, qui vel in magnis, vel in parvis aliqua ex parte non erraverit. Quo fit, ut minus moleſte ſim ſubiturus hanc communem ſortem, quam nullo modo cavere potuiſſem, niſi omnino nihil unquam ſcripſiſſem, quod peſſimum, atque calamitoſiſſimum virtuti conſilium ſi omnibus Scriptoribus fuiſſet, nulla literarum monumenta unquam extitiſſent; qua jactura quid poſſet eſſe pernicioſius hominum ingeniis? Quamobrem quod incommodum doctiſſimus quiſque, ac divinus Scriptor non reformidaverit, ego, etſi non ſummo ingenio, mediocrique doctrina, non tamen minus æquo animo ſum laturus, dum labore, ſtudio, induſtria proſim Civi meo. Etenim ſi Servius peritiſſimus Grammaticus in Virgilianis expoſitionibus Caprum, Urbanum, Hyginum, Didimum, Probum, Aſprum, Donatum, multoſque alios Virgilii Enarratores ſecutus in plurimis erraſſe deprehenditur, & nihilominus doctiſſimi Grammatici nomen, & dignitatem non amittit, ego quoque a Lectoribus non inhumanis aliquantulum veniæ ſperare poſſum, & debeo; quum in hoc per quam difficili Opere interpretando ducem nactus neminem, & ſtudio ſatisfaciendi literatis juvenibus, & ſimul adjuvandi Civis mei amore, ac pietate tantum meæ profeſſionis onus, tantumque invidiæ periculum ſuſceperim. Nam quamquam & in Græcis, & in Latinis nullum librum magis corruptum,

magisque mutilatum, quam Catullum, inveniri satis constet, ea tamen, quæ tum in emendanda, tum interpretanda lectione Catulliana senserim, neque invidiose conticenda, neque inhumane occultanda putavi. Id unum postremo Lectores monuerim, me Catulli Poemata in locis supra centum mendosa deprehendisse, ut verissimum appareat cujusdam Civis nostri Græcis, & Latinis literis eruditissimi dictum. Cum enim is, cujus nomini honoris gratia parco, super quodam Catulli obscuro, & depravato versu nuper interrogaretur, quid sentiret, fertur respondisse prudenter, se nullam ex tempore daturum esse responsionem, quoniam tanta esset Catulliani libri confusio, tantaque inversio, ut si ab inferis revocaretur Catullus, carmina sua non esset agniturus. Ego autem collatis & veteribus, & recentioribus Catulliani Operis exemplaribus, quoad potui, etsi non in totum, maxima tamen ex parte, lepidissimi Poetæ Carmina a tam sordido situ excitare, atque tantis ab injuriis extrahere, vendicare, tueri sum conatus. Nonnulla tamen, confiteor esse loca, de quibus adhuc valde quærendum esse arbitror, ut *Salipentium*, sive *Solopechyum disertum*, & bona pars Epigrammatis in Egnatium intercepta, & illud: *idmeneos ne petam montes*, tum *Peneum prope Cylleneum*, & quædam alia pauca, de quibus ego nihilominus probabiles, ut opinor, attuli sententias, ut a Lectoribus sperem, me si non magnam laudem, bonam tamen judicii mei veniam consecuturum. Vale.

Ad calcem Voluminis Parthenius æquum Lectorem exorat ne sibi vitio det, si quid necessarium ad Catulli sui illustrationem vel prætermiserit, vel ignoraverit, idque factum dicit, amicorum suorum culpa, qui nimis cupide honori ejus studentes minime passi sunt, ut sua Scripta nonum in annum comprimeret. Aliam præterea addit festinatæ Editionis causam, qnod scilicet homines quidam invidi, Enarrationes suas, quas discipulis dictaverat, jam parati essent sine ejus nomine evulgare. En

En ipsius Parthenii verba ad Lectorem.

Antonius Parth. Lectori.

HÆc habui, humanissime lector, quæ assiduis litterarii ludi laboribus implicitus, atque distractus per singulas lectiones Catullianas annua fere, aut non multo longiore commendatione mihi annotata, tecum triennio post operis structuram communicanda esse duxi, ut si enarrationibus meis studio tuo ulla ex parte consului, tu quoque pari mecum officio, & industria, si quid est a me vel prætermissum, vel ignoratum, quod ad necessariam Catulli mei pertineat illustrationem, istius arcani tui me participem benigne facias, atque, si quid erratum est, quod potuerit a me, & deprehendi, & corrigi, non tantum mihi vitio des, quantum amicis meis, honori meo nimis cupide studentibus, per quos non licuit mihi scripta mea in nonum comprimere annum. Est præterea quædam alia Editionis festinatæ causa non minor in nonnullis hominibus invidis, qui enarrationes meas superiore anno quarto discipulis meis dictatas, & in Commentarium, sine nomine meo, redactas, dum inique intercipiunt, meum operis maturandi concilium everterunt. Sed ex his interpretationibus, si qua mihi mutanda, quæ fortasse non pauca erunt, videbuntur, fato mihi non adversante, faciam te certiorem in Quæstionibus meis, quas jam exorsus succisivi temporis textura in lucem, maturo partu, deducam. Non autem ignoro plerosque litteratores, atque difficiles criticos, vel reclamaturos gravi supercilio, vel scriptis suis huic meo conatui, perinde ac temerario, refragaturos, quoniam loca quædam mutanda censuerim, & innovare sim ausus: quale illud *ideos ne petam montes*, & *peneum prope amœnum*. Verum hi, si qui sunt, hoc æquius videant, ne ipsi multo audaciorem, ne dicam impudentiorem temeritatem incurrant, quum ingenuos labores meos pro Cive meo pie susceptos, ob paucissima loca vetustate corrupta, inhumane damnent, ac invidia compulsi lacerent impudenter. Cur igitur hujusmodi homines tanquam fuci operi alieno infesti insidiatores, ipsi ante me tales conatus non sunt aggressi? Cur alienam inventionem oscitantes ex-

pectarunt? Cur herculea virtute instructi, ac freti immanem Catulliani carminis hydram non sunt ausi conficere? cur ante vigilias meas tam desidiosi hallucinatores fuere? cur denique molesti alieni operis critici bene dicendo potius quam obtrectando honestis laboribus nomen, ac famam sibi non quæsivere? Vale.

An festinatæ nimis, seu potius præcipitatæ Editionis suæ vitia Parthenius nova posta recognitione, quæ exstet, emendaverit incertum; at eam non emanasse saltem usque ad annum 1493. pro certo habemus ex recitata Avantii Epistola ad ejus anni finem data, in qua id unum affirmat Avantius, se accepisse, paratum esse Parthenium, festinationis jacturam mora, ac diligentia resarcire.

Tandem, quod spectat ad Brixianam Catulli Editionem, Lectorem monitum facio, in nonnullis ejusdem Exemplaribus solum Propertium Catullo jungi, in aliis vero plerisque Propertium, atque Tibullum; Propertium quidem cum notis valde concisis Domitii Veronensis, in quarum fronte legitur nuda hæc inscriptio: *Domitii elucubratio in quædam Propertii loca, quæ difficiliora videbantur, ad Franc. Aragoniæ Ferdin. Reg. Neap. F.* Tibullum vero cum Commentariis Bernardini Cyllenii, itidem Veronensis, quibus præmittuntur quidam versus ipsius Bernardini ad Bapt. Ursinum Ærarii Pontificii Custodem, & almæ Urbis Gymnasii Vice-Rectorem, nec non Vita ejusdem Poetæ, ad cujus calcem hæc legitur ad Scholæ Magistros obtestatio: *Si quis tamen in Schola Magister explanare discipulis tenerioris ætatis voluerit, ipsum per Deum obtestor, ut quum legendo pervenerit ad illa loca, ubi quoddam obscæ-*

ſcœnitatis præceptum traditur, quod animos adoleſcentulorum in deteriorem partem flectere, & a virtutum recta via avocare poſſit, cum ſilentio tranſeat, ſeque citius velut rigidum, & infacetum accuſari patiatur, quam ut obſequentem nimis indulgentia ſua juventutem corrupiſſe, Deus ipſe merito talione corripiat. Hic idem Interpres apparet in Veneta Editione, quæ Avantii caſtigationes complectitur, at in ea deſideratur Domitius, cujus locum occupat Philippus Beroaldus Bononienſis, qui Commentarios ſuos in Propertium mittit magnifico Senatori Bononienſi, & literarum patrono, Mino Roſcio; & in eadem junguntur Parthenii, & Avantii in Catullum lucubrationibus Commentarii Palladii Fuſci ad Laurentium Bragadenum clariſſimum Juvenem, Patritium Venetum, quem ſcribit Palladius Catulli lectione adeo delectatum fuiſſe, ut in hoc ſcribendi genere eum unum ſecutus, carminis argutia, atque lepore ipſum Poetam mirifice effinxerit. Palladium hunc Fuſcum, ſeu Nigrum in Patrio Patavino Gymnaſio humanioribus literis excultum magnam iiſdem ſibi famam comparaſſe, compertum habemus; at quod aliqui tradunt, eum primum fuiſſe, qui Commentarios in Catullum emiſerit, id mihi ægre perſuadeo, nam recitatis ſuperius Epiſtolis Hieron. Avantii, Aug. Moravi, Ant. Parthenii, Jac. Juliarii parum conſonat, immo aperte refragatur.

Q. HO-

Q. HORATIUS FLACCUS.

EX amœnis Plauti, Terentii, Catullique viridariis digressi, post Virgilium Maronem proximo illos intervallo sequentem officioso silentio salutatum, illico obvium habemus Q. Horatium Flaccum Venusinum, quem festivis salibus, lepidisque sermonibus, haud minus quam illos suavitatum Triumviros, redundantem nobis sistit Poetarum Latinorum, quam prosequimur, series. Equidem jucunditatis, & gratiæ adeo plenus est Horatius, ut ob hanc etiam solus Lyricorum Poetarum legi dignus a Quintiliano censeatur.

In veteribus Horatii Editionibus primum apparent veteres ejus Interpretes, Helenius Acro, & Pomponius Porphyrio, quorum ætatem, qua scilicet vixerunt, haud definiunt Viri docti; at inter hos convenit, illorum Commentaria misere truncata, & interpolata ad nos pervenisse. Posteriori vero ætate, ceteris in eo Poeta illustrando præiverunt Christophorus Landinus, Antonius Mancinellus, Badius Ascensius, quorum nominibus antiquiores Horatii Editiones gloriantur. Landinus mihi occurrit in Veneta an. 1495., legiturque ejus Præfatio, seu Epistola ad Guidonem Feltrium Ducem, initio Artis Poeticæ, ad cujus Epistolæ finem Mecenatem suum his verbis compellat Landinus: *De Poetica facultate in nostris Dialogis scripsimus, quos sub nomine Illustrissimi Patris tui Feltrium Federici in Virgilium edidimus. Quapropter quicquid in hoc artificio explicando possumus, tu idem pro tuo arbitrio hauries, tibique persuadebis, cum paternorum studiorum æmulus esse cu-*

pias,

pias, ad te honestandum, omnique dignitate augendum in primis pertinere, ut ad poetarum ingenia, ac vires cognoscendas te totum convertas, & quæ ab Horatio nostro de Poetica dicuntur, diligenter advertas; nam & ingenium erudire, & consilium augere, & ad ornate dicendum, & recte vivendum Poetarum cognitio plurimum conferet. Landini in perpoliendo Horatio laborem elegantissima Oda celebravit Angelus Politianus, quæ legitur in Horat. Edit. Florent. an. 1482. qua Politianus Horatium alloquens jam nitidum, his verbis eandem concludit:

Nunc te deliciis, nunc decet & levi
Lascivire choro, nunc puerilibus
Insertum thyasis, aut fide garrula
Inter ludere virgines.

Adest pariter in Veneta, de qua loquimur, Editione Epistola Antonii Mancinelli Veliterni ad Pomponium Lætum, Romani eloquii principem, cui Commentarios suos dedicat, sperans ea fronte a Læto excipiendos, qua ipse ab eo excipiebatur, dum Romæ hunc ipsum Horatium, atque alios poetas publice profiteretur; & in fine Epistolæ his verbis eosdem Commentarios jactat Antonius: *illud fateri audeo, in Odis ipsis, & in Epodis, Carmineque sæculari per me enucleatis, prius autem a tribus aliis Acrone, Porphyrione, Landino haud satis, nihil pene deesse ad rerum, aut sensuum cognitionem.*

De Badio Ascensio dictum est supra, & qua ratione Erasmus eundem judicio parum æquo prætulerit Guillelmo Budæo; nunc addo Erasmum judicium illud

lud excusantem in Epist. ad Germanum Brixium ita scribere: *Aliis liberum erit de Badio judicare, quod volunt. Ego semper illum habui in eorum numero, quorum nec eruditionem, nec ingenium, nec eloquentiam possis contemnere; tametsi non dissimulo, illum longe majorem fuisse futurum, si fortuna benignior otium, ac tranquillitatem studiorum suppeditasset.* In Annalib. Typograph. citari reperio Horatii Opera Ascensianis asteriscis illustrata in Ædib. Ascens. an. 1505. eaque Badius dedicare se scribit Hallejo adolescenti cum primis nobili, & studioso, quemadmodum & Aldus Manutius, cujus imitatorem se profitebatur Badius, suas in imprimendo Horatio operas Marino Sanuto, Patritio Veneto, Leonardi filio nuncupaverat.

Horum omnium Flacci Inrerpretum, aliorumque, si quos priscæ eo tempore Editiones præferebant, studiis incensus Joannes Britannicus, patria Brixianus (is ipse, quem superius vidimus, Pyladis conterranei sui lucubrationes in Plautum emisisse) Horatio illustrando manum applicuit, ejusque Artem Poeticam, Sermones, & Epistolas perpetuis notis exposuit. Quantum vero abfuerit ab illa acerbitate, qua Pylades Georgium Merulam, Jo. Baptistam Pium, & Bernardum Saracenum insectatus fuit, mox recitanda Epistola declarabit, in qua Viros plerosque omnes, literarum fama id temporis celebres, magnis laudibus a Britannico affici constabit; vel ipsum Merulam, & Pium, quin Raphaelem quoque Regium, quem Joanni Calphurnio, pariter Britannici civi, multo infestiorem, quam Merulæ, & Pio Pylades fuerit, dicenda ad Ovidium demonstrabunt.

bunt.

bunt. Singularis illa Joannis Britannici modestia etiam effecit, ut sine encomio nec Domitium Calderinum, nec Georgium Vallam nominandos censuerit, quos in exponendo Juvenale æmulos quodammodo habuerat. Doctos vero Brixianos, scilicet Calphurnium, Pyladem, Taberium, & alios, Britannicus in ea Epistola omnino indictos reliquit, ut externis dumtaxat Scriptoribus in censu illo locum daret, quandoquidem frequens ipsi aderat occasio populares suos alibi cum laude memorandi, qua Pyladem abunde donasse, superius jam vidimus, quum de Plauto ageretur. Demum quam modeste senserit de suis primum in Persium, deinde in Statium, postea in Juvenalem, ac demum in Horatium laboribus, quos omnes intra triginta trium annorum curriculum evulgavit, ex ejus Epistola discemus.

Joannes Britannicus Brixianus Salutem plurimam dicit Senatui, Populoque Brixiano.

SOleo sæpe, ac multum ipse mecum considerare, Patres Amplissimi Brixiani, nos Divinæ Majestati cum in omnibus, tum maxime in hoc plurimum debere, quod ejus beneficio factum est, ut dignitas rei literariæ, quę ab hinc quingentos, aut eos plus, annos, penitus aut perierat, aut situ, & veluti quadam rubigine obsita in profundis latebris ita jacebat, ut per id totum tempus non vera latinitas, sed barbaria quędam manifestissima, non solum per Italiam, sed pet totam Europam vagaretur, nunc demum quasi a morte ad vitam restituta sit. Quam sane calamitatem, nemo est, qui non intelligat, propter asperima, & crebra Barbarorum bella accidisse, qui totam Italiam, ut his etiam octo annis factum est, & in dies crudeliter fit, sęvis vastantes populationibus, inter alias prędas, omnem fere librorum copiam, aut auferendo perdiderunt, aut, ut virtutum parum cultores, incenderunt; ita ut in hanc usque nostram ætatem

literæ veluti sepultæ, ac semimortuæ jacuerint. Verum tandem hac ipsa nostra tempestate emerserunt, Dei benignitate, Viri magni quidem, & excellentis ingenii, qui literis tum Græcis, tum Latinis apprime eruditi, doctique cœperunt inveteratam barbariem illam e mentibus studiosorum abstergere, veramque latinitatem restituere. Inter quos fuerunt Laurentius Valla, cui, tanquam primo veræ latinitatis illustratori, summa laus debetur, Elegantiarum enim volumen nobis utilissime compositum reliquit; plurima enim, quæ barbarice in his nostris studiis ab omnibus fere proferebantur, sedula, & diligenti ejus opera, excusa sunt, pristinaque latinitatis sinceritas est restituta; Marsilius Ficinus, qui ex Græco Platonis Opera fecit Latina; Leonardus Aretinus, qui itidem ex Plutarcho vitas multorum in Latinum transtulit. Libros quatuor historiæ Gothicæ disertissime conscripsit Guarinus Veronensis, qui literatura Græca, Latinaque vir præstabilis, e Græco dimidiam Strabonis partem anteriorem in Latinum vertit, quum reliquum morte præventus non potuisset; nam id postea Gregorius Triphernas, Vir & ipse singularis doctrinæ, Latinum fecit. At Guarinus ille studia humanitatis profitendo, linguam Latinam plurimum juvit. Philelphus, Vir sane magnæ eruditionis, atque eloquentiæ, qui & Græce, & Latine egregie doctus, bona literarum semina per Italiam cœpit serere, moriensque multa nobis reliquit Opera, tum ex Græco in Latinum translata, tum ex sua ipsius officina prolata. Subsecuti sunt eo fere tempore & Georgius Merula Alexandrinus præceptor noster, qui publico stipendio a Veneto Senatu, mox a Ludovico Sfortia Mediolani conductus, quum Græcarum, Latinarumque literarum esset peritissimus, veram literarum frugem cœpit studiosis ostendere; & Domitius Calderinus Veronensis, qui eloquentia, & eruditione ea fuit, ut, quum juvenili, & florenti ætate expiraverit, magnam se jacturam fecisse senserit Latinitas; Commentaria enim nobis reliquit eruditissima in Martialem, Sylvas Statii, in Ibin, Sapho, & Juvenalem; cui revera, si ætatem suam in senectutem perducere licuisset, tanta fuit ingenii ejus bonitas, miram ex eo latinitas frugem sensura fuisset; & Hermolaus Barbarus

rus

rus Patritius Venetus, Vir quidem tam Grecę, quam Latinæ facundiæ florens, qui Themiſtium e Græco in Latinum vertit, Caſtigationes Plinianas, opus hercle non minus utile, quam laborioſum, edidit, quarum eruditione, mirabile eſt, quantum literarum cultoribus profuerit; Dioſcoridem e Gręco in Latinum translatum moriens reliquit, cum aliis ſane ſcriptis, quæ Corollarii nomine nuncupari voluit; cujus mors ante tempus accelerata linguæ Latinæ plurimum detrimenti attulit, plurima enim ad rei literariæ illuſtrationem brevi editurus erat; & Georgius Valla, quem Venetiis publico ſtipendio conductum omnes miræ eruditionis fuiſſe cognoverunt; Commentaria enim in Juvenalem, in librum Ciceronis de Fato, & Univerſitate erudite conſcripta reliquit. Subſecutus eſt & Marcus Antonius Sabellicus, quem & ipſum Venetiis publico ære conductum omnes eloquentia veteribus Hiſtoricis merito compararunt: mira eſt ejus facundia, quam facile ex ejus Hiſtoriis, reliquiſque ſcriptis unicuique facile eſt cognoſcere. Subſecuti ſunt Petrus, & Paulus cognomine Marſi, quorum Paulus Commentaria elegantiſſime in Faſtos Ovidii conſcripta reliquit, Petrus vero doctiſſima in libros Ciceronis de Officiis, & Silium Italicum. Subſecutus eſt & Baptiſta Pius Bononienſis, qui & ipſe publico ſtipendio Bergomi, mox Romæ conductus, Commentaria in Plautum, notationeſque multas edidit. Subſecutus eſt & Joannes Parhaſius, qui literis Græcis, & Latinis egregie doctus, Argentinis publico ſtipendio ad literarum ſtudia profitenda conductus, in librum Claudiani de Raptu Proſerpinæ Commentaria eruditionis plena ſcitiſſime conſcripſit. Subſecutus eſt & Angelus Politianus, qui ingenio, doctrinaque tum Græca, tum Latina fuit inſignis; Miſcellanea, aliaque multa elegantiſſime conſcripta moriens nobis reliquit. Quid dicam de Philippo Beroaldo Bononienſi, cujus induſtria in literis tanta quidem fuit, ut ei aut nulli, aut omnino pauci ſint conferendi? Commentaria enim, ſingulari tum eruditione, tum eloquentia referta, conſcripſit, in Svetonium ſcilicet, in Aſinum Aureum Apulei, in Propertium annotationes, plurimas declamationes, de Felicitate libellum, & multa alia, ut per eum linguæ Latiali multum

ſplendoris acceſſerit. Subſecutus eſt & Raphael Regius Bergomas, qui Græce, Latineque impenſe eruditus, a Senatu Veneto publico conductus ſtipendio, tum Patavii, tum Venetiis ad humanitatis ſtudia profitenda Commentarios doctiſſimos in libros Ovidii de Transformationibus, & Caſtigationes quaſdam non inutiles in Quintilianum edidit, & e Græco in Latinum Apophthegmata Plutarchi eleganter tranſtulit. Subſecutus eſt & Marinus Becichemus Scodrenſis, Vir ſane prompti, & velocis ingenii, qui Brixiæ, & Raguſii publico ære conductus, humanitatis ſtudia profeſſus eſt; ſeptemque variarum Obſervationum libros compoſuit, duas Epiſtolicarum Quæſtionum Centurias, Virgilianas, & Ovidianas Obſervationes, Poema, quod nos videmus, ſeptem librorum, cui titulus eſt, de morte, & exilio Jaſonis, tres & triginta Chriſtianæ Hiſtoriæ libros, qui brevi in lucem prodibunt. Subſecutus eſt & Aldus Manutius, qui literis Græcis, & Latinis eruditiſſimus, Inſtitutiones quaſdam Grammaticas valde utiles, nonnullaque alia dignitatem literariam amplіantia nobis reliquit. Subſecutus eſt Antonius Maria Viſdominus Bononienſis, qui Tragędias Senecę valde mendoſas, adhibitis multis veteribus exemplaribus, diligentique ſolertia caſtigatas, priſtino nitori reſtituit, Commentariaque in eas elegantiſſima quidem edidit, Commentaria etiam in Priapeja, in Ibin ſcitiſſime conſcripſit, librum Annotationum ex diverſis Scriptoribus, & pleraque alia laude digna. Verum, ne dum hęc libenter proſequor, Oratio mea longius protrahatur, pręteribo Baptiſtam Egnatium Venetum, qui Gręcis, Latiniſque literis doctiſſimus ſcripſit libellum bonæ ſane frugis, quem novo titulo Racemationes appellavit; ſcripſit & Commentariolum in primum librum Epiſtolarum Familiarium Ciceronis, utpote in eum, qui ceteris obſcurior videretur; ſcripſit & Exemplorum libros duodecim, in quibus ad Valerii Maximi imitationem, res, & dicta illuſtriora totius Orbis, gentiumque omnium complexus eſt, quæ milleſimum, & ducenteſimum ab hinc annum geſta ſunt; ſcripſit & commentaria in Argonautica Valerii Flacci, opus quidem omnium laborioſiſſimum, quæ omnia in lucem brevi venient. Præteribo & Lodovicum Cœlium

Cœlium Rodiginum, qui ſingulari eruditione tum Græca, tum Latina ornatiſſimus, librum non minus doctum, quam utilem Lectionum antiquarum nunc nuper edidit. Præteribo & Baptiſtam Carmelitanum Civem Mantuanum, ſane noſtri temporis claſſicum, & inſignem Poetam, tanta enim carminis gravitate laudes Virginis Mariæ, carmen Bucolicum, aliaque Poemata cecinit, nobiſque moriens reliquit, ut eum merito Patria, omnium judicio doctorum, alterum Virgilium appellare poſſit; felix nimirum es Mantua, quæ tales, tamque divinos ſoleas fœtus gignere. Præteribo & Eraſmum Roterodamum, Virum ſane ſumma laude dignum, qui opus Adagiorum elegans, & eruditum nuper & ipſe edidit miræ utilitatis plenum, quod ex plurimis Auctoribus tam Græcis, quam Latinis ſtudioſiſſime collegit. Sicque horum, multorumque aliorum, quos longum eſſet recenſere, induſtria literarum ſtudia reſpirare, reviviſcereque cœperunt. Quorum omnium virtutem ego admiratus, ejuſque prorſus pulchritudine accenſus, ſtatui & ego, quando virtute ipſa nihil omnino ſit præſtabilius, nec quo hominis vita in his vitæ tenebris magis clareſcere queat, ſtatui, inquam, qua maxime poſſem diligentia, eorum veſtigiis inſiſtens, tum ad communem omnium utilitatem, & rei literariæ dignitatem ampliandam, tum, ne more pecudum vitam ſilentio præteriiſſe viderer, aliquid ſcribere. Itaque, quum jam triginta tribus, aut eo plus, annis, Commentaria in Perſium multa lucubratione conſcripta vobis, Ampliſſimi Patres, dicaviſſem, quæ res adeo vobis grata fuit, ut munificentiæ veſtræ me immunem abire paſſi non fueritis; & puſillo tempore poſt in Achilleida Statii, & Juvenalem Commentaria edidiſſem, quæ itidem vobis inſcribi placuit; nunc demum nova alia in Opera Horatii, Poeticam ſcilicet, Sermones, & Epiſtolas conſcripſimus, quæ vobis item, ut bonarum Artium ſtudioſis, & amatoribus dicavimus, confidenter exiſtimantes, ea vobis non minus grata, atque utilia fore, quam ſuperiora fuere. Idque ipſum fecimus, ut noſtram jam veterem in vos benevolentiam, licet vobis multis ante modis perſpectam, & cognitam teſtificaremur. Si cui autem aliqua forte videbuntur a me, aut non ſecundum ſen-

ſum

sum Poetæ explicata, aut aliquo alio modo male interpretata, aut per negligentiam præterita (neque enim eam mihi laudem ascisco ut in hujus Poetæ locis tam obscuris, & tenebrosis aliquando non offenderim) id a taxatore petitum, atque impetratum volumus, ut quæ nos aut ingenii imbecillitate, aut alia quavis causa male percepimus, ipse ad communem omnium studiosorum utilitatem melius dicat, atque interpretetur, & omnia, quæ nos scripsimus (quando consilii nostri semper fuerit, rem publicam literariam juvare) in meliorem accipiat partem, memineritque Poesis naturam difficilem omnino esse, ęnigmatumque plenam, ut si quando interpres hallucinetur. mirandum non esse doceat Plato in Alcibiade in libro de Voto sic inquiens: *verum per ænigmata & iste, & cæteri ferme omnes Poetæ loquuntur; est enim ipsa natura universa poesis ænigmatum plena, nec quivis eam dignoscit, ad hanc illius naturam accedit, quod si quando insit in homine invido, nolente sua sensa cæteris hominibus revelare, mirum est quam difficile cognitu sit, quod Poeta senserit*. Itaq; malevoli, & homines perversi ii mihi maxime videntur, qui, quum ipsi nulla ex parte scribendo linguam Latinam juvant, alienis tantum semper scribentium laboribus, non secus quam araneoli muscis, tendunt insidias, eosque variis calumniis labefacere tentant, magnamque inde sibi gloriam partam putant, si ipsi nihil scribendo, aliena benefacta maledictis tantum lancinent. Quod sane maledicentię genus, quum alii sępe multi viri sane boni tam priscis, quam nostris temporibus haudquaquam vitare potuerint, quid mirum, si id & ego nec superioribus temporibus effugi, nec nunc effugero? neque enim ego sum *Gallinæ filius albæ*. Satis est, me omni studio, cura, industria, diligentiaque laborasse, ut cunctis bonarum Artium studiosis quamplurimum prodessem. Quod assecutus sim, nec ne, id in aliorum judicio malim esse positum, quam in meo. Cęterum, ut his omissis ad rem redeam, Amplissimi Patres, ad vos affero, vobisque dico, labores, & Opera mea, id a vobis petens, atque contendens, ut munus nostrum, quod filiis, & posteris vestris non minus fructuosum, quam jucundum futurum esse speramus, ea animi benignitate accipiatis, qua nos vobis inscripta esse volumus, simul-

ſimulque & nos eo amore proſequamini, quo ſemper conſueviſtis. Valete, Ampliſſimi Patres. τέλος.

Inter Viros Eruditos, quorum catalogum exhibet in hac Epiſtola Britannicus, minime ipſum memoraſſe populares ſuos, jam diximus, non eſſe, cur miremur. Nec etiam alicui mirum videri debet, cum Valla, Politiano, Barbaro, Philelpho, aliiſque, qui a multis ſæculis proculcatum literarum decus erexerunt, atque reſtituerunt, nec Poggium, nec Blondum, nec Picum, nec Lætum, nec Pontanum, nec Campanum, nec ceteros, ad quos utique eam laudem magnopere pertinuiſſe, omnes norunt, in ea Britannici Epiſtola fuiſſe recenſitos; nam ſi omnes illos Britannicus memorare voluiſſet, Epiſtola Commentario præfixa Commentarius & ipſa evaſiſſet. Nonnullos ex illis, quos recenſuit Britannicus, ſuperius, prout occaſio tulit, in medium attulimus; reliquos etiam pleroſque omnes inferius afferendi haud deerit opportunitas. Suſcepta ſcilicet a nobis in hoc Specimine ſcribendi ratio admittit, quin ſuadet, ut pro literaria in univerſum hiſtoria illuſtranda extra Brixianæ Provinciæ fines frequenter divagemur.

Multo minus morari nos debet hoc loco catalogus alius Auctorum, qui poſt Britannicum Commentaria, & Notas in Horatium conſcripſerunt, eumque inſpiciendum, verſandumque relinquimus (ſi quibus id placet) in Horatii Editione Baſileenſi, quæ, ut ejus titulus ſignificat, Grammaticorum XL. tam antiquiſſimorum, quam neotericorum lucubrationes in Horatii Opera collegit. In ea ſylva quod Britannici Commenta-

rium

rium minime appareat, quodque de eodem nulla occurrat mentio neque in Biblioth. Fabric. neque in Annal. Typogr. silentium hoc notitiam a nobis de eodem prolatam magis, magisque Lectoribus commendabit.

Aliquibus tamen ex illis Commentatoribus nota fuisse ea Britannici Commentaria, facile inducor, ut credam, quum ex horum penu multa ab illis deprompta dignoscantur. Sed fortasse nonnullis accidere potuit, quod sibi accidere potuisse Antonius Muretus in suis ad Arr. Poetic. Adnotationibus affirmat, ut eadem a pluribus animadvertantur, quum omnes, qui tractamus literas, iisdem fere libris utamur. Subditque ibidem Muretus: *Deprehensi enim sunt, qui, quum legissent Commentariolum, quem proximo superiori anno edidi, missis ad amicos literis me accusarunt, quod quædam afferrem, ut mea, quæ ipsi plus triginta jam annis in libris suis notata haberent; quasi vero mihi magnopere laborandum fuerit, quid in suo libro notasset is, quem ego natum mehercule nesciebam.*

Antequam Horatium Flaccum dimittamus, Vincentius Madius, Latinæ, Græcæque linguæ doctissimus; ac celeberrimus Philosophiæ, quam Ferrariæ, & Patavii perlegit, Professor nos advocat, & conterraneo suo Joanni Britannico sociari postulat, quum & ipse Artem Poeticam Horatii, insigni Commentario illustraverit, cujus Præfatio hujusmodi est ex Veneta Editione an. 1550.

MEcum ipse cogitans, quid in Arte Poetica Horatii contineretur, eum partim leges recte Poesim conficiendi docere, partim de Poesi ipsa tractare, partim criminari,

ac

ac perinde ut Satyricum mordere, irridereque, Pisonibus etiam consulere animadverti, quorum tamen omnium pars illa, quæ est de legibus Poesis, a qua libri hujus inscriptio desumpta est, nec non & ea, quæ de Poesi est, omnium potissimæ, ac primæ sunt; cætera enim digressiones jure optimo vocari posse arbitramur. Quoniam vero partes illæ duæ libelli hujus, quas præcipuas esse diximus, totæ fere ad Poetices Aristotelis imitationem conscriptæ sunt: non inutile futurum existimavi, si postquam ea, quæ ad Aristotelis Poeticam attinebant, explicavimus (cujus ratione omnis mihi fuerat susceptus labor) quæ hic ab Horatio habentur, in Aristotele, velut in fonte demonstrarem, a quo velut rivulum, librum hunc deduxit. Nam, ut omittam, satius semper esse fontes potius, quam rivulos sectari, illud certe negari non potest, nullum esse, nec fidelius, nec evidentius Commentarium, quam Virorum illustrium eadem de re differentium loca sibi invicem respondentia una conferre, quod ex consequentibus sensu magistro comprobabitur. Erit igitur hujus nostri scripti institutum, occultam, atque artificiosam hanc Horatii imitationem patefacere. Quod vero ad verborum expositionem attinet, viris aliis probis, & doctis eam relinquemus; satis esse viro Philosopho existimantes, si quæ huic nostro cum Aristotele communia sunt, explicentur; unde & sensus multi ab aliis interpretibus diversi apparebunt. Ad propositum igitur negotium noster jam sermo convertatur.

At de Vincentio Madio alibi, quum de ejus Interpretatione in Poeticam Aristotelis agetur: sufficit hic notare, eum appellari a Carolo Sigonio Philosophiæ Italicæ Lumen, atque omnium virtutum exemplum.

QUatuor modo veluti turmatim se offerunt Elegorum Scriptores, nimirum Cornelius Gallus, Albius Tibullus, Aurelius Propertius, Ovidius Naso, qui omnes eadem cum Horatio ætate, nempe Augusti sæculo, vixerunt, eosque unico disticho complexus est Ovidius lib. IV. Trist. Eleg. 9.

Successor fuit hic (Tibullus) *tibi, Galle: Propertius illi,*
Quartus ab his serie temporis ipse fui.

Quartum hunc præsenti loco Specimen nostrum dumtaxat sibi vindicat, quum de Tibullo, & Propertio aliquid jam supra dictum sit, ubi de Catulli Brixiana Editione; Cornelium autem Gallum silentio libenter præterimus, cum iis sentientes, qui vulgata ejus nomine carmina Oratori illi clarissimo Forojuliensi, & Poetæ egregio abjudicant.

En itaque rursus Joannes Calphurnius, quem Brixiana profert literatura, Ovidio opem ferens, quam tulisse vidimus Terentio, atque Catullo.

Antiquissima (si unam, & alteram excipias) Ovidianorum Operum Editio prodiit Venetiis per Jacobum Rubeum an. 1474. in qua apponitur hæc notula: *Hujus Opera omnia Medea excepta, & Triumpho Cæsaris, & libello illo Pontica lingua composito, quæ incuria temporum perierunt, Jacobus Rubeus natione Gallicus honestissimo loco natus impressit Nicolao Marcello Duce Venetiarum MCCCCLXXIIII.*

Moxque sequitur Calphurnii Carmen ad Lectorem.

Per-

Perlege Nasonis divina Poemata, Lector,
Musarum qui vis fontibus esse sacer.
Hic dedit ad reliquos compendia summa Poetas,
Invia qui primus per loca fecit iter.
Corpora ter quino mutata Volumine finxit,
Unde fere est omnis fabula nota tibi.
Alterno teneros tibi carmine lusit amores,
Sanavitque sua vulnera facta manu.
Cæsare dein læso Geticum relegatus in orbem
Composuit Fastos, exiliique modum.
Sed dignum, hac Veneta qui Gallicus urbe Jacobus
Impressit, miræ condidit artis opus.

Quo plures nactus est præcones, ut vidimus suis locis, Calphurnii in Terentium, & Catullum labor, eo vehementiorem passus est hostem, qui recognoscendo primum, dein illustrando Ovidio impensus fuit; Raphaelem nimirum Regium, cujus in Ovidianas Metamorphoses Enarrationes bonus Britannicus in superius recitata Epistola cum laude recensuit. Editio Mediolanensis earundem anni 1518. quæ mihi in manibus est, Raphaelis in Calphurnium virulentiam illico manifestat, nam primum libri illius versum vix explicare aggressus Raphael, *non abs re autem* (inquit) *mihi videor esse facturus, si ineptis cujusdam Joannis Calphurnii Grammaticulorum arrogantissimi cavillationibus nuper in has Enarrationes meas sub nomine cujusdam stolidi pædagogi editis obiter occurrere cœpero; idque brevi, quo & legentes dumtaxat admoneantur, nos in Apologia, & Recriminatione nostra, quæcumque ab illo objecta fuere, vana, falsaque ostensuros.* Apologia hæc Raphaelis, quæ deest in citata Mediolanensi Editione, occurrit mihi in Veneta anni 1540. eique præmittitur Epistola Nun-

cupatoria ad Philippum Cyulanum majorem Agriensis Ecclesiæ Præpositum Ungariæ Regis Oratorem apud Venetos, & Bononiæ Philippi Beroaldi auditorem. Ibi Raphael, postquam Enarrationes suas insigniter jactasset, affirmans, Librum illum Ovidii a se illustratum, ubicumque Romana est in usu lingua lectitari, jamque in quinquaginta millibus exemplaribus, & amplius fuisse descriptum, quum antea vix a quoquam propter fœdas depravationes, & obscuros locos in manus sumeretur, post insignem, inquam, hanc jactationem, de Apologia sua in calce Epistolæ ita loquitur: *Sed ne sine appendice hæc tibi Epistola scripta esse videatur, brevissimam eorum subjiciamus Apologiam, quæ isti in aliena opera linceis (ut ajunt) oculis inquirentes, in suis autem coecutientes reprehenderunt.*

Ad calcem utriusque Editionis, scilicet Mediolanensis, & Venetæ, exstat ipsius Raphaelis judiciaria quædam clamitatio, potius quam Oratio, ad Venetorum Advocatorum Collegium, qua justitiam sibi administrandam petit adversus suarum illarum Enarrationum depravatores, ut vocat, eo furore, ac verborum impetu, quem Lectori dignoscendum relinquimus ex iis, quæ sequuntur.

Raphael Regius Clarissimis Equitibus Antonio Bulduno, Joanni Francisco Pascalico, Dominico Bollano eloquentissimis Advocatoribus, Felicitatem.

IMprudens simul, & mei nominis neglector facile haberi possem, integerrimi Advocatores, nisi aliquot ex earum ineptiarum, quæ mihi falso ascriptæ fuerunt, erroribus annotassem, vobisque dicassem. Non quod istiusmodi nugas vestra tam excellenti doctrina, eloquentiaque dignas existimem;

mem, sed ut idem aptius cognoscatis, & me atrocissima injuria fuisse affectum, & eum iibrarium, quem falsi reum egi, vobis impudentissime fuisse mentitum. Is enim, cum pro tribunali ipsi denuciassetis, ut se defenderet, vos namque in ipsum esse inquisituros, & quotquot domi mearum Enarrationum exemplaria haberet, publicæ custodiæ traderet, veritus, ne, ut justum est, comburerentur, clamare cępit: illa, quæ mihi ascripsisset, ab homine docto composita fuisse, eoque mihi nullam abs se injuriam fuisse illatam. Id vero tam perspicue falsum est, ut illarum ineptiarum auctor quisquis fuerit (mihi enim ne nomine quidem est notus) non loquendi modo, atque exponendi imperitus, verum fatuus quoque, ab omnique humanitate alienus esse deprehendatur. Si qua enim prudentia foret, nunquam commisisset, ut quæ ego ad communem studiorum utilitatem in Ovidii Metamorphosin, opus tam varium accurata expositione indigens, conscripseram, ipse, me vivente, & id maxime agente, ut quam emendatissima ederetur, manum apponere sustineret; cum præsertim is sit, qui non dico Poetarum sensa exponere, sed ne ab aliis quidem plene enarrata percipere possit. Quod quidem cum ex barbarismis, atque solęcismis, quibus istius expositiones scatent, tum ex sensuum vel perceptu facillimorum perversione, carminumque depravatione manifeste colligi potest, ut nulla alia de causa imperitus iste a perfido illo librario inductus esse videatur, qui Enarrationes meas istiusmodi ineptiis inquinaret, quam ut me, ubicumque Romana viget lingua, in omne tempus sugillaret, atque infamaret. Nisi enim id quæsisset, tantisper certe expectasset, dum ego totum opus relegissem, ac quæ librariorum negligentia inversa putabam, correxissem. Sed fœdissimarum depravationum sibi conscius, quas plerisque in locis, ut malignis quibusdam, & invidis ansam in me debacchandi quærentibus obsequeretur, admittendas curarat, eum meis Enarrationibus finem apposuit, quo & mihi in communem studiosorum juvenum utilitatem vigilanti fœdissima macula est inusta, & ii omnes, qui Ovidii Metamorphosin cum meis Enarrationibus se emere putarunt, iniquissime fuere decepti. Quod si ii gravissime puniun-

niuntur, qui privatis Chirographis, aliisque instrumentis falsi aliquod admittunt, quo quis vel paucis pecuniis fraudetur, quanto majore supplicio is est coercendus, qui id genus falsi commisit, quo non solum ab illa quantulacunque doctrinæ fama, unde omnes nostræ divitiæ pendent, omnique honore, sine quo injucunda hominibus ingenuis est vita, scelere perfidissimi istius librarii in omne tempus, ubicunque Romana est in usu lingua, iniquissime sui privatus; sed maximum quoque studiis detrimentum fuit invectum; pauci namque e doctis, ut alia omittam, ne quidquam operum suorum emittere posthac audebunt, verentes, ne id sibi accidat, quod mihi quorundam conspiratione evenit? Quamobrem, integerrimi simul & eloquentissimi Advocatores, studiorum causam suscipite, istumque falsarium ita coercete, ut aliis exemplo sit; ne cum maximo, & Auctorum dedecore, & disciplinarum detrimento ea flagitiose corrumpant, quæ ad publicam utilitatem fuere conscripta. Sed cum præjudicio vestro jam sit damnatus, nullaque vobis sit opus exhortatione, ad nonnullos ex fœdissimis illius imperiti pædagogi erroribus, qui nomini meo falso ascripti fuerunt, annotando descendamus. Quisquis igitur iste fuit, qui nulla humanitatis habita ratione, tam improbe in mea invasit, suaque falce obtusa, & rubigine confecta meam segetem succidere conatus est, neque boni, neque docti Viri officio est functus. Quam vero sit scribendi peritus, ex prima statim ipsius expositione facile unicuique, vel mediocriter docto, liquere potest. Ab hoc namque versu initium sumit. *Oraque venturis aperire recentia fatis* ....

Sed de pædagogi istius temerarii ineptiis plura quam proposueram: non tam quod ulla annotatione dignas putarim, quam ut & vos, eloquentissimi Advocatores, & per vos studiosi omnes cognoscerent, istiusmodi ineptias meis Enarrationibus nulla alia de causa a scelerato illo librario fuisse adscriptas, quam ut me, meaque omnia everteret, ac ubique, & in omne tempus infamaret, ansamque invidis, ac semidoctis quibusdam in me debacchandi præberet. Valete clarissima eloquentiæ, Senatusque Veneti ornamenta.

Sub-

Subsequitur postea in utraque Editione Raphaelis ad Paulum Cornelium Patritium, & Senatorem Venetum Epistola, quæ pertinet ad secundam Editionem anno, ut puto, 1497. emissam; prior autem ab Octaviano Scota impressa, quam fœdissime sive librariorum incuria, sive invidorum conspiratione depravatam conqueritur in ea Epistola Raphael, prodierat anno 1493. Francisco Gonzagæ Mantuæ Principi dicata, quæ nuncupatoria Epistola in posterioribus etiam Editionibus apparet. In ea ad Cornelium Epistola errores, qui in secundam etiam Editionem irrepserant, excusans Raphael Cornelium his verbis affatur: *Tu namque illa es & modestia, & doctrina, ut quæ bene scribuntur, ingenue commendes, quæ vero festinatione, librariorumve incuria, peccantur, illa benigne excuses.*

Vesanæ bilis, qua Raphael Regius adversus Joannem Calphurnium exæstuabat, non Ovidianæ tantum Metamorphoses fidem faciunt, sed manifesta insuper exstant monumenta in libello quodam Venetis typis anno 1490. evulgato, in quo Raphael, Disputationem primum, deinde Dialogum cum Calphurnio instituens vix credi potest, quæ & quanta in ipsum contumeliarum plaustra evomuerit. Easdem in medium hoc loco proferre non dubitabo, quum ad deprimendam in Calphurnio meritissimis, ut superius vidimus, præconiis celebrato Brixianam Literaturam nihil faciat, magnopere vero ad dignoscendas procellas literarias, quibus eorum Professorum acerba dissidia, quin horrenda quædam facta, si Regio fides, exagitasse, ac susdeque miscuisse oportet temporibus illis Gymnasium

Pata-

Patavinum. Hujus hiſtoriam qui non multis ab hinc annis deſcripſit duobus amplis Voluminibus, mirum eſt, eum nec turbarum illarum mentionem ullam feciſſe, nec Raphaelis Regii, licet Patavii diutius docuerit, acerrimaſque cum Calphurnio pro ipſa Cathedra obtinenda contentiones geſſerit, ſeu Scripta, ſeu nomen ullo modo memoraſſe.

Diſputationem Raphael nuncupavit Hermolao Barbaro, quem, ut par erat, maximopere collaudat, at nec ipſe, nec alius quiſpiam ſatis, niſi dicamus cum Politiano l. 2. Ep. 6. eum fuiſſe ex reliquiis aurei ſæculi.

Raphael Regius Hermolao Barbaro Salutem.

DIſputationem, quam mihi nuper, & ineptiæ, & convicia, & fœdiſſimi cujuſdam Calphurnii errores in media Academia Patavina expreſſerunt, ſtudioſi juvenes, ut emittam, efflagitare non deſiſtunt. Huic aliquid patrocinii, cum nuncupatione quoque dum comparare inſtituerem, tu mihi in primis, cui ipſam dicarem, occurriſti. Solent enim, quæ præſtantibus doctrina, ac dignitate viris ſcribuntur, aliis quoque & gratiora eſſe, & facilius probari. Tu vero ea es diſciplinarum omnium cognitione, ut quem tecum poſſimus conferre, habeamus profecto neminem. Tu namque utramque linguam ita calles, ut utra tibi ſit ingenita difficile judicatu videatur. Tu Philoſophorum dogmata, tu Juriſconſultorum placita optime tenes, tu denique totius humanitatis ita es peritus, ut nihil ſit tam in ſtudiis tenue, nihil tam magnum, quod tibi pulcherrime non ſit notum. Hinc & merito quidem fit, ut docti omnes, atque ſtudioſi te colant, te obſervent, ac tuo ſane quam acri judicio ſcripta ſua, literariaſque controverſias ſubjiciant. Quare ſi tibi recte videbor in hac reprehenſione ſenſiſſe, nihil eſt mihi dubitandum, quin doctiſſimus quiſque meam ſit probaturus opinionem. Vale maximum ſtudiorum decus. Paduæ Idibus Majis MCCCCLXXXVIII.

Ra-

Raphaelis Regii in nonnullos errorum cujusdam Calphurnii Bestiæ, Disputatio.

TAmetsi gravissimo clarissimæ hujus Academiæ judicio poteram esse contentus, quæ me ex auditore Professorem, ex discipulo Doctorem effecit, cujusdam tamen Joannis Bergomensis, qui perosus patriam, ac nomen sibi a parentibus impositum, mavult Calphurnius Brixiensis nominari, calumnias in me sæpius privatim, publiceque jactatas, semel in jucundissimo conspectu vestro, eruditissimi Juvenes, retundere, & confutare decrevi, ut omnes intelligatis, quæ in me falso evomuit, in ipsum verissime regeri posse. Neque enim suus cuiquam negligendus est honor, & rectissima esse Academiæ judicia ego potissimum, qui plurimis, maximisque honoribus ab ipsa fui affectus, pro virili mea præstare debeo, & fœdissimi errores ab isto Calphurnio, posteaquam ego desii profiteri, disseminati, mihi in primis videntur explodendi, quo, hac saltem ratione, Academiæ, cui plurimum debeo, aliquid a me gratiæ referatur. Quo enim anno me primum in hanc Urbem, studiorum gratia, contuli, cum Cataldum Siculum doctum quidem Virum, sed muneri profitendæ in tanta Academia Rhetorices minus aptum, ducentorum Florenorum promisso Bononia evocatum, hoc in amplissimo loco facile convicissem, atque coarguissem, tanto juvenum Scholasticorum favore, egregia artis Oratoriæ (permittatur ita dicere) mihi Lectura fuit demandata, ut Calphurnius iste mihi tum quoque competitor quam turpissimam tulerit repulsam. Sola namque falsi nominis, quo maxime gloriatur, ostentatione fretus, cum de se nullum unquam in literis periculum fecisset, doctorum juvenum suffragiis indignus fuit judicatus, qui mihi præponeretur, qui in media Academia & legissem, & disputassem. Per quatuor vero deinceps annos ita fui comprobatus, ut duo perquam eruditi competitores, pro quibus Viri & gratiosissimi, & potentissimi ambibant, me ab hoc munere in Academia profitendi repellere incassum fuerint conati. Cum enim doctissimi juvenes me pro viribus officio meo fungi, auditoribusque minime ingratum esse viderent, nun-

quam potuerunt committere, ut apud se plus gratia cujusquam, precesque possent, quam jusjurandi religio, quæ doctioribus, aptioribusque professoribus suffragari jubentur. Ac nisi tunc, cum repulsam ferre sum visus, æquissima Academiæ instituta ab eo, qui tunc Academiæ ipsi præerat, fuissent penitus violata, & ego fuissem comprobatus, & Calphurnius iste maximo cum dedecore fuisset repulsus. Suarum vero ineptiarum sibi conscius, cum virtute me loco depellere posse desperaret, ad insidias, & dolos, ac flagitiosissimas conspirationes confugit, scelestissimisque pactionibus cum illo Rectore, qui potius ruptor, corruptorque est appellandus, effecit, ut quæ mihi comitiorum die, una omnium Scholasticorum juvenum voce, ac voluntate, Lectura iterum fuerat delata, sibi postridie triginta trium dumtaxat Scholasticorum suffragiis, quod per instituta fieri minime poterat, demandari videretur. At ne sic quidem voti compos unquam fuisset, nisi iniquissimus ille Rector, non solum ipse plura quam debebat, adversum me tulisset suffragia, sed complures etiam sceleris sui socios, qui idem facerent, induxisset, itaque facinus disposuisset, ut alius sex, alius decem, alius duodecim, alius viginti, alius etiam plura, quod incredibile est, sed verum, pro singulis suffragia tulerit. Hujusmodi igitur sceleribus, Rhetoricam in Academia profitendam, contra bonorum omnium, doctorumque juvenum voluntatem, Calphurnius iste invasit, suisque ineptiis ita per duos annos inquinavit, ut non solum tres una hora, quod vix trivialibus, vicorumque Magistris datur, explicet lectiones, sed in fœdissimos quoque, & solœcismos, & barbarismos inter legendum quotidie incidat, depravataque incuria librariorum exemplaria, cum emendare ingenii tarditate nesciat, perverse Auctorum Scripta & legat, & exponat. Quare ab omnibus Scholasticis juvenibus, qui aliquid in literis profecerunt, derelictus, puerulos corrogat, quibus se primum esse mundi hominem, primumque Italiæ lumen impudentissime jactare quotidie non desistit, eoque vesaniæ pervenit, ut neminem, præter se, quicquam literarum scire sibi persuadeat, seque primum artis Oratoriæ Professorem putet, cum neque Latina, neque Vernacula lingua,

gua,

gua, nisi ineptissime, loqui sciat. Hinc namque fit, ut suæ infirmitatis conscius, mecum in certamen literarium, quod est Viris doctis honestissimum, descendere non audeat; conviciisque vero, & calumniis, quod cum aliis omnibus, tum humanitati deditis est turpissimum, me ubique onerare non desistat. Quid enim aliud istum primum orbis terrarum, & sua, & quorundam insulsorum jactatione hominem, ne in hoc pulcherrimum certamen descenderet, potuit deterrere? Num ætas? At æquales fere sumus. Num dignitas? At nunc sex aguntur anni, cum omnibus doctissimorum juvenum suffragiis, ego dignus, qui artem Oratoriam in Academia hac Patavina profiterer, fui judicatus; iste, ut ineptus, insulsusque turpissime fuit reprobatus. Num opera fortasse, quæ scripsit ei tollunt animos? At nihil unquam a se compositum, præter carmina quædam, nullis Musis, nulloque Apolline scripta emisit. Nam quæ in Terentii Heautontimorumenon sub istius nomine leguntur expositiones, eas Guerino Veronensi, Omnibonoque Vicentino profitentibus, a discipulis collectas istum confudisse, ac sibi impudentissime vindicasse, ne dubitandum quidem est; certissimumque hujus rei illud est argumentum, quod ex eo tempore, quo sibi eas arrogavit, duodecim autem, & amplius anni aguntur, nihil aliud unquam emisit. Mea vero exstant, cum alia quædam opuscula, tum de eloquentiæ laudibus, quo anno cœpi profiteri, habitus Panegyricus. Num Orationes aut hic, aut alibi habitæ istum tam superbum forsitan efficiunt? At nemo est, qui ipsum unquam, nisi blaterantem, perindeve atque taurum mugientem audierit. Ego vero neque Academiæ, neque amicis, ut pro se orationem haberem exposcentibus, defui nunquam. Quid ergo tandem in causa est, quod mecum suas præsertim ineptas expositiones impugnante in contentionem descendere non audet? Nempe & linguæ, & ingenii tarditas, cujus ita natura damnatus est, ut aratoriæ arti, quam Oratoriæ, aptior esse doctissimi cujusque sententia judicetur. Cum enim eloquentia tribus constet, natura, arte, exercitatione, qui natura, atque ingenio vacant, ex Fabii Quintiliani consilio rus sunt mittendi. Huc accedit judicii infirmitas, quo nisi acri fue-

rint præditi liberalium artium Professores, in mille turpissimos labantur errores oportet. Istum vero Calphurnium & ingenio carere, & corruptissimo esse judicio cum ex aliis quamplurimis, tum ex earum conclusionum enarratione, quas in nonnullos errorum ipsius potissimum curavi publicandas, apertissime unicuique liquere potest. Quamobrem quo melius, faciliusque, an muneri profitendæ in Academia Rhetoricæ aptus sit, dijudicare possitis, dum primam conclusionem grammaticam expono, quæso attente audiatis. Tametsi autem iste Oratorum princeps suæ facundiæ suavitate nos omnes indignos putat, mihi tamen cum ipso sermonem esse vobis persuadeatis velim.

Subsequitur postea Disputatio, & post Disputationem Dialogus, cujus initium, *Heri puerorum turba stipatus*, at solam ex ipso quoque recitabo Præfationem; nam rabidi hominis conviciis tædet diutius immorari. Ea ad Hieronymum Donatum, Marcum Dandulum, & Paulum Pisanum sapientissimos, eloquentissimosque Venetos Patritios dirigitur.

Raphael Regius Hieronymo Donato, Marcoque Dandulo Clariss. Artium, & Juris utriusque Doctoribus, ac Paulo Pisano sapientissimo, eloquentissimoque Senatori, Felicitatem.

ETsi scio vos majoribus distringi negotiis, quam ut commode nostras nugas aut legere, aut audire possitis, Dialogum tamen mihi nuper cum quodam Calphurnio Bestia de nonnullis Quintiliani locis habitum, vobis describere decrevi, simul ut vel hinc aperte cognoscatis, quanto in errore quidam versentur, qui subdititio Calphurnii nomine ducti, istum numero doctorum Virorum putant adscribendum. Adeo namque rudis, tam nullo ingenio, ita distorto est judicio, ut me sane quam pœniteat gravioribus quibusdam quæstionibus, Hermolao Barbaro pro studiorum specimine dicatis, ipsum in certamen literarium superiore æstate provocasse. Tametsi enim videbam eum ineptum, maximeque insulsum esse, eoque tunc in disputationem descendere noluisse, mi-

nime

nime tamen adduci poteram, ut eorum, quæ ne mediocriter quidem doctis ignota sunt, imperitum esse putarem, cum præsertim se omnibus doctis anteponat. Nunc vero quid de isto sit sentiendum, ex hoc Dialogo, si quando vobis ipsum percurrere vacabit, facile dijudicare poteritis. In quo quidem solœcismos ab isto inter disputandum admissos, si minus mihi reprehensos videritis, nihil est quod miremini. Bestiæ namque adeo rusticus est sermo, ut nullam admittat correctionem. Valete clarissima Studiorum ornamenta. Paduæ Idibus Martii MCCCCLXXXVIIII.

Adest tandem in eodem libello ipsius Raphaelis ad Sigismundum Ungarum Epistola, in qua non modo de Calphurnii erroribus, sed de ejus insidiis, & dolis, quin de horrendo facinore agitur, quod nonnisi ab horrenda calumniandi libidine confictum quis credat.

Raphael Regius Sigismundo Ungaro Salutem.

QUæ superiore hyeme a Calphurnio quodam Bestia subornatus, vel proposito aureo nummo postulasti, ut tibi exponerem, idcirco in hunc usque diem distuli enarranda, quod Calphurnius iste, cujus fœdissimos errores in Academia disseminatos reprehendebam, cum argumentis stultitias suas non solum tutari non posset, verum in dies quoque magis, magisque rudis, & imperitus deprehenderetur, ad arma confugit, ac flagitiosissimos quosdam e suis immisit, qui me pugionibus aggrederentur. Istud vero mihi ab omni civilitate, non modo a studiis humanioribus, ita visum est alienum, ut ad naturam ferarum proxime accedere, meritoque Bestiam cognominari cœptum ab omnibus, quibus id notum est, & judicari, mihi persuadeam. Quid enim magis ab homine, studia præsertim humaniora profitenti, abhorrere censendum est, quam eum, a quo modeste, civiliterque, ac ex Academiæ more, graviter inter profitendum errasse coarguaris, non conviciis modo, ac mille contumeliis, verum ensibus, pugionibusque etiam insectari; curareque, ut flagitia, quibus ipse totus sis perditus, aliis in auditoriorum parietibus ascribantur? Quanquam autem vel hæc sola clarissimo omnibus possunt esse argumento,

istum m

iſtum ab omni humanitate, ſive pro eruditione, atque doctrina accipiatur, ſive pro eo amore, quo homini homo conciliatur, prorſus eſſe alienum; ex enarratione tamen ejus quoque loci Quintiliani, quem mihi, iſtius impulſu, propoſuiſti exponendum, facile conſtabit, iſtum eſſe vaniſſimum ſimul, & arrogantiſſimum nebulonem, qui & incognita, pro cognitis habeat, & ea profiteatur, quæ non percipit, & errores, quibus puerorum mentes implicat, armis quoque tutari pulchrum putet. Id vero, quo facilius intelligatur, locus ipſe Fabii, ut eſt, te afferente, ab iſto Beſtia lectus, primum deſcribatur, deinde, ut fuit expoſitus, referatur, veraque ejus expoſitio, ſimul & Epiſtolæ Ciceronis ad Atticum ſubjiciatur.

Ad nefandas Raphaelis Regii in Calphurnium noſtrum calumnias retundendas, licet ſuis locis de Calphurnio prolata elogia ſufficerent, operæ tamen pretium eſt, luculentius adhuc teſtimonium ex Marino Becichemo, quem ſuperius diximus inſignem humanarum literarum in Brixiana Academia Profeſſorem, adducere, unde non hominis tantum eximia doctrina, ſed mira etiam vitæ innocentia Lectoribus declaretur. Exſtat in Prælectione, quam in Plinium ſecundum idem Marinus compoſuit, dicavitque Andreæ Lauretano Prætori, quem Venetum Catonem, alterum Ariſtidem, & ſtudiorum ſuorum Camillum in fine Epiſtolæ appellat. Poſt itaque recenſitos in ea doctos omnes ſuæ ætatis, quos Raphael calumniator inſectabatur, videlicet Georgium Alexandrinum, Landinum, Omnibonum, Varinos, Ubertinum, Maturantium, Mancinellum, Amaſeum, Britannicum, Fontium, Merulam juniorem, Volſcum, Georgium Trapezuntium, & Beroaldum, de Joanne Calphurnio hæc habet ad Cives Brixianos:

Ex

Ex Prælect. Mar. Becichemi in Plinium.

QUid præterea in Civem vestrum Joannem Calphurnium non evomuit, virum invicti a cupiditatibus animi, rigidæque innocentiæ, & omni literarum laude dignissimum? Calphurnium, inquam, illum Rhetorem, Græce, Latineque tam eruditum, tam præstabilem, tam ut temporibus priscis excellentem, cui puer operam dedi, neque usquam a senis latere juvenis discessi; cujus mores ii fuerunt, ut non homo in terris natus, sed de Cœlo lapsus crederetur. Cœlibem se, purumque per annos sexaginta, quos vixit, interiorem æque, & exteriorem hominem præstitit, vere cœlestem vitam in terris agens, tanta fide, tanta sinceritate, tantâ sanctitate erat omnibus admirabilis, ac venerabilis, ut ad eum tamquam ad Pythagoram, & Livium alterum concursus fieret. Verum de summis, ac prope divinis ejus laudibus minus libet plura dicere, ne illas in transcursu attingendo diminuam, quas etiam plena oratione, culpa ingenii, in supremo ejus funere deterere visus sum. Illud unum silentio non præteribo, Joannem Calphurnium neminem sibi umquam inimicum fecisse, neminem odio habuisse, in neminem inimicitias exercuisse. In hunc tamen sanctissimum Virum, in hunc, inquam, cœlibem hominem, & qui vere cœlestem vitam in terris egit, impetum fecit calumniator quidam, cujus nomini parco, & quasi debilitatus coluber invasit, innocentem carpere, multisque libellis difamare conatus est. Credidi stulte, neminem lædendo nullum mihi inimicum facere posse, sed neminem absque inimicis esse Vir integerrimus Joannes Calphurnius nobis est documento. Quos enim inimicos non suscipit injuriarum abstinentia, suscitat invidia, quam nemo unquam spectatæ virtutis potuit devitare.

Et paulo post: Ausus est sacrilegus iste tot commenta machinari, & rem fœdam fœdiorem impuro calamo facere; quippe qui his verbis scurrilibus tales edidit titulos: *In errores, & in expositiones cujusdam Calphurnii Bestiæ*. Hæc verba vere bestiam, & beluam sonant, quæ si tacuisset, & famæ, & rei suæ melius consuluisset, animæque, & salutis rationem habuisset. Mentitur se cum Calphurnio contendisse coram

ram, quicum ſermonem nuſquam habuit, id quod ipſemet non uno in loco teſtatur. Exiſtimavit homo nequam, hoc ſibi magnæ laudi fore, ſi loca quædam nonnullorum Auctorum a doctiſſimo undequaque Calphurnio, male explanata confingeret, in quibus, ut in cæteris, & impudentiſſimus, & vaniſſimus eſſe deprehenditur. Nam quum nullius ſit frontis ex quiduſdam Grammaticorum noſtri temporis commentariolis hinc, & inde ea temere collegit, ſibique aſcripſit. Sed ita inſulſe, & inepte digeſſit, ut ex officina viliſſima ferruminantis, veluti fulginem nigram referentia, proceſſiſſe videantur. Tum dicta Calphurnii ſurripuit, quemadmodum ab auditoribus excepta fideliter erant: quædam dedita induſtria depravavit: quædam magna ſibi ingratitudine aſcripſit, quæ ſi quis ex ſuis auferat chartis, tanquam Cornicula furtivis nudata coloribus riſum captabit. Ingenium hominis iſtius Academia Patavina exoſa a ſe detruſit: ſpurciſſimam linguam doctiſſimi quique oderunt. Calphurnius non ita, qui vita inculpatiſſima fretus, iſtius potius miſeratus, quam deteſtatus, inſaniam, maledicta omnia prudens contemnebat.

En quomodo Raphael Becichemum invenerit, qui ei juxta ſtultitiam ſuam reſponderet. At fines omnes petulantiæ excedit ejuſdem hominis in Brixianum Senatum quidam veluti furor, quod ab eo poſthabitus fuerit Joanni Taberio in Cathedra aſſequenda. Dabo verba ipſa Becichemi, qui tamen, ut legenti Becichemi Prælectionem conſtabit, in ea Raphaelis Regii nomen nonniſi tectius indicavit.

Ex Prælect. eadem Mar. Becichemi.

ILlud præterea non ne fuit furoris indicium, quod vos. P. C. & tredicim Viros Senatores graviſſimos, & eruditiſſimos mordet, dum per literas conqueritur, veſtros Electores ab ipſa conventione iniquiſſime diſceſſiſſe, & calumnioſe aſſeruiſſe, totam civitatem veſtram ab ſe fuiſſe illuſam? quem per quinque dieculas expectare noluerunt: ſe autem

autem respondere noluisse, quod existimaret, vos impensæ ratione provinciam hanc deseruisse, & quæ petulantissime muliebriter indignabundus prosequitur usque ad illam partem, in qua debacchatur, & furibundus multa indigna relatu effudit adversus Joannem Taberium, non vulgari eruditione, & morum honestate hominem, de quo agens per contemptum, quemdam ex istis Grammaticis sibi substitutum asserit, privato magis quorundam favore, quam studiosorum juvenum utilitate, qui tantisper legat (refero verbis suis) dum alius occurrat acceptior. Hæc, & alia in literis ejusdem, ad quos (ut constat manu Gabrielis Phaytæ civis vestri, & Scribæ disertissimi) vestro decreto rescriptum est: Suam ipsius culpam, non Electorum fuisse, qui non per quinque dieculas, sed per sex menses expectaverant promissa negligentem, & veniret non semel, sed sæpius admonuerant; illumque in sui criminis excusatione magis deliquisse: dum vos, qui publici honoris, ac commodi causa jugiter opes alacriter erogastis, largissimeque effudistis, innueret rusticos, viles, avaros, insanos effectos (vestris verbis nec addo quidquam, nec diminuo) ut minimo huic oneri vobis tam utili, tamque opportuno parcere volueritis. Et in calce literarum hæc ad literam habentur: Postquam vero nos pluribus tuis comperendinationibus illusisti, æquum fuit, atque conveniens, ut illusus remaneres. Sed tandem disce, qui bene dicendi artem profiteris, maledicta deserere, ni cupias maledictiones audire. Quod operam tuam nobis offeras, tibi gratias agimus; & si non in præsentiarum amplectimur, ne mireris, quia id agimus existimantes (ut experientia vidimus) tibi magis conducere, ut artem bene dicendi discas, quam doceas. Vale.

Quam narrationem Becichemus ita concludit: *Audis, infantissime senex, quæ scribit ad te de te Brixiana R. P.* QUA NULLAM IN UNIVERSA ITALIA (SENATUM VENETUM DIVINUM MAGIS QUAM MORTALEM SEMPER EXCIPIO) AUT SAPIENTIOREM, AUT BONIS ARTIBUS DITIOREM PUTO.

At de his jurgiis jam satis. Si quis autem cupiat, quæ

præterea fuerit Raphaelis Regii adversus Becichemum ferocia, cognoscere, eum ad ipsam Prælectionem amandamus, id solum monentes inter Epistolas Clarorum Virorum Venetiis editas an. 1568. unam reperiri Victoris Fausti ad Marinum Becichemum, in qua de hujus cum Raphaele contentionibus hæc leguntur: *Si grave quid Raphaeli Regio, affecto jam seni, acciderit, scias, te vocatum iri in certamen certe periculosum, & in quo dubium sit, utrum virtus, an fortuna plus possit: cum amici jam eo temporis victori potius ornamento accedere soleant, quam periclitanti subsidio, amici inquam nostrates.*

At jurgiis illis omnino dimissis, non propterea Becichemum dimittimus, nam ipse, licet patria Scodrensis, magnum Brixianæ Academiæ ornamentum, jure ac merito exigere videtur, ut de Ovidio agentes, ipsius in Heroidas Adnotationes silentio minime prætereamus. Eas nobis exhibet Veneta, quam ad manus habemus, Editio per Joannem Tacuinum anno 1525. In earum Præfatione data Ragusii Calendis Maji anno 1495. mox Marinus profitetur Christophoro Barzizio, & Joanni Calphurnio se magnopere debere. Christophorus ille (alius utique a Bergomate ejusdem nominis, Medicinæ in Patavino Gymnasio Professore) ea tempestate haud parum florebat inter Brixianos humanarum literarum Professores, laudaturque in Annalib. Typograph. Grammaticarum Institutionum ejus Editio prima, cum hac nota *Impressa Brixiæ per Bernardinum Papiensem, & Cæsarem Parmensem III. Non. Mart. MCCCCLXXXXII. quo die, & Brixiani Palatii fundamenta sunt posita*. Eo ipso die, & anno lapidem illum,

lum, & quidem ſolemni pompa a Paulo Zane Epiſcopo, poſitum fuiſſe, ſcribit Helias Capreolus Chronic. lib. xii. addens quartam earum Ædium partem jam perfectam ſupra xx. milia aureorum conſtitiſſe.

Juvat, integram recitare Becichemi Præfationem.

Marini Becichemi Scodrenſis Præfatio in Ovidianas Annotationes.

IN literis elegantioribus, Raguſinæ Reip. Rector, Patresque Conſcripti, omnia debere profiteor duobus Præceptoribus meis, cum a Deo Optimo Maximo diſceſſerim, Chriſtophoro Barzizio, & Joanni Calphurnio; illius enim contubernio ſum uſus tali conſilio, ut ab eo, quæ non omnibus explorata ac obvia, imo ne animadverſa quidem eſſent, liberius quærerem; hujus aſſidua conſuetudine ita ſum uſus, ut ab ejus latere numquam diſcederem, ut vir multæ, ac variæ lectionis, viam interroganti ad arcana, & ſtudiorum penetralia certa indagine aperiret; & uterque optatis feliciter annuit, nec quicquam fuit tam dubium, & abſtruſum, quod non fuerim ab utroque feliciter conſequutus. Barzizius enim comiter, atque benigne, ut multa de ſe quærerem, quotidie hortabatur. Calphurnius ingenio meo, quod ſatis ſolers, promptum, & literarum amore inflammatum cenſebat, ultro varias quæſtiones, diverſa etiam ſenſa proponeret, & prioribus rejectis opinionibus, novas, & ab aliis quandoque excogitatas, non ſine grati animi teſtimonio, induceret. Hunc ego morem ſecutus, Rector, & Patres ampliſſimi, in hac veſtra florentiſſima Urbe hactenus ſervavi; ſed & illud in primis curavi, ut ſciret veſtra juventus, non omnes Auctores in omnibus uſquequaque ſequendos, ſed alios ob eruditionem pariter, & eloquentiam diurna, nocturnaque manu verſandos, alios ob eruditionem tantum legendos; quam quidem notitiam a M. A. Sabellico, cum ipſius ſtili, quantulacunque in nobis eſt, facilitate accepimus. In prælegendis autem bonorum Auctorum Operibus, nihil emendavimus ſine certo judicio, aut antiquorum Codicum fide; nihil declaravimus ſine ratione, aut aliqua, cui repugna-

pugnare nefas sit, auctoritate. Romanam elegantiam in suum candorem ita redegimus, ut nihil fidei habentes Grammaticis, aut priscis, ut Servio, & Prisciano, aut recentibus, ut Laurentio Vallensi, & Joanni Tortellio, aliud esse Grammatice, aliud Latine loqui ostendimus, & pomœrium Latinæ linguæ proferre studuimus. Vera ne, an falsa sint, quæ asserimus, Annotationes nostræ præseferunt in Virgilium, in Epistolas, & Officia Ciceronis, & in prænominatos Grammaticos a vestris & civibus, & filiis collectæ, quas successivis horis recognitas, Ragusinoque nomine insignitas emisimus; sed & eæ, quæ nunc in Nasonis Opera eodem nomine prodire in publicum permittimus, ostendent, quantum studiosis omnibus profuturæ sint lucubrationes nostræ. Vos, cum toties me præsentia vestra honestaveritis, & vivæ vocis enarrationes probaveritis, in scripto quoque ut recognoscatis, quid nobis ingenii Deus misericors concesserit, obsecramus. Valete, Rector, & Patres sapientissimi. Ragusii Kal. Maji Anno a natali Christiano MCCCCLXXXXV.

Hanc Præfationem præcedit in ea Veneta Editione Marini ad Philippum Foscarum Epistola, & ipsa digna, quæ recitetur. Data est anno 1525. ex Patavina Academia, ubi Cathedram, dimissa Brixiana, jam ab aliquot annis Becichemus obtinebat.

Marinus Becichemus Scodrensis Philippo Foscaro suo. S.

Literæ tuæ nimis verecundæ nos adeuntes, dum precibus onerarent, quod tantus, & de me tam benemeritus Patricius, me rogares, cui vel nutu imperare potes, in summa requirebant, si quid unquam tui causa fecimus, faciamus, ut nostræ in Heroidum Epistolas Annotationes, quo efflictim eas efflagitanti amico transcribendas concedas, ad te quamprimum eant. Pudet me profecto rogari a te, quem unice & colo, & observo, tum ob suavitatem ingenii, tuorumque morum probitatem, tum propter literarum specimen, quibus inter æquales præfulges, tum ob singularem amorem, quo me jampridem prosequeris, & præmia, & honores, quibus quoscunque bonarum artium Professores

non

non vulgari benignitate, velut Platonicus alter Hipparchus, complecteris, & omni studio exornas. His accedit auctoritas, & singularis in me beneficentia clarissimi Patris tui, Marci illius Foscari, qui bonorum, atque doctorum omnium consensu Heros tempestatis nostræ nominatur, & priscis Heroibus, seu præstanti virtute, seu facunda sapientia opponitur, nec immerito. Quæ enim est hominis integritas? Quæ consiliorum divinitas? Quæ dicendi vis, atque copia? Talis certe, tantaque est, ut miraculo tenus optimus, & ingeniosissimus quisque eum quasi terrestrem Deum, aut Virum de Cœlo lapsum, & supra homines exstantem suspiciant. Is mentes auditorum, intimosque sensus sic penetrat, ut nihil suadere velit, quod non persuadeat. Is, velut arbiter Curiæ, Censuram Venetiis constituit, primusque Censor omnibus comitiorum suffragiis creatus, ambitum ea remediorum moderatione repressit, ut ipsius justitiam, atque continentiam, mitem austeritatem, placidamque constantiam vel ambitiosissimi homines ad Cœlum tollant. Is ante Censorium munus Advocator in Tribunitiis actionibus, anteque quam Advocatorio supercilio functus esset, Senatus princeps in difficillimis deliberationibus, velut Pericles tonare, & fulgurare visus est. Is in Romana Legatione, hoc periculosissimo temporum statu, ita suo consilio, & eloquio, sua diligentia, atque dexteritate Rempublicam omni ex parte tutatus est, ut integrum in suo vestigio imperium, & imperii incolumitatem in sua majestate nomini Veneto servaverit. Quas ob res, quamvis vestra illum Civitas præsentem sibi desideret, inclitique Patres prudentissimos sermones ejus suo deesse ordini doleant, absentiam tamen rarissimi hominis tam æquo animo Reipublicæ ratione ferunt, ut successorem poscenti, & lege debitum dare jam annum nolint. Quorsum hæc? ut intelligas tuas mihi preces jure optimo mihi molestissimas fuisse; & me, qui vel testamento Ragusinarum Observationum editionem, cum aliis ingenii mei fœtibus, hæredibus mandaveram, factum, tua vix perlecta Epistola, mutasse. Ecce enim tibi, contra id, quod statueram, tuæ ut plenius satisfaciam voluntati, pro eo ac debeo, omnes Annotationes meas mitto in Ciceronem, Virgilium,

gilium, Horatium, Nasonem, Catullum, Terentium, Persium, Juvenalem, Servium, Priscianum, Laurentium Vallensem, & Joannem Tortelium, ut possit amicus ille tuus, quicquid desideravit, sibi sumere. Tu vero vide, quoniam si quædam earum, ut bonæ tibi arriserint, nonnullæ mediocres videbuntur, cæteræque, uti malæ, displicebunt. Cum enim illas Ragusii composui, adolescens eram, & ab auditoribus nostris festinanter (ut fieri solet) exceptas, velut parentes fœtus recens natos, adamavimus, nec postea judicium maturæ ætatis interponere per varios fortunæ casus, & assiduas professionis nostræ occupationes licuit. Vide, inquam, etiam atque etiam vide, quod, cum te judicem constituerim, sicuti qui ex laboribus his aliquid utilitatis adipiscentur, non minus tibi, quam mihi acceptum ferent, ita quoque quoquomodo offendentur, non de te minus, quam de me obloquentur. Sunt hodie præterea non tres, ut olim, sed infinitæ Harpyæ, quæ maledicos allatratores stimulabunt. Nostras siquidem magna ex parte surripuerunt lucubrationes, & suis immiscentes magis contaminaverunt; quibus Harpyis plerique etiam ex nostris auditoribus se se socios addiderunt, qui magna ingratitudine, quæ Brixiæ, Venetiis, Patavii, a nobis didicerunt, quæque a nobis scripta, & jam undetriginta annis emissa fuerunt, nulla auctoris, doctorisve facta mentione, sibi ascripserunt, & ne plagiariæ legis rei peragantur, manifesta furta, publicaque latrocinia, racemationes, & spicilegia vocarunt; & quod mirabilius est, antequam ex utero editi matrum forent, scripsisse, quæ ab aliis jamdiu scripta fuerant, Pythagorica, credo, transmigratione testantur, & aliorum Centurias damnant, quas arbitris semotis in manibus semper habent. Qui sunt, haud nominamus; si sua ipsi voce prodiderint, ut suo se puellæ latentes risu, suæ temeritatis, impudentiæ pœnas luent; si tacuerint, omnino sentient, & propediem plagiarii sentient, aliena scripta sub racemorum, & spicarum velamine in servitute teneri haudquaquam posse; & velut Corniculæ furtivis nudatæ pennis, non modo risum captabunt, sed & ipsius legis phaniæ plagis terga dabunt, te, mi Philippe, vera Patris imagine, tum auspice, tum (ut auguror)

ror) censore. Vale ex Patavina Academia Nonis Juniis MDXXV.

Unum adhuc de Becichemo placet adjungere, eum grati animi virtutem, quam erga Calphurnium præceptorem suum exhibuit, exhibuisse pariter erga Hieronymum Donatum, Patritium Venetum, cujus beneficentiam his verbis prædicasse comperio Centur. Epistol. cap. 17. *Qui (Hieronymus Donatus, Platonicus nostræ ætatis Demosthenes, & Oratorum, quos quidem viderim, audiverimque facile princeps) inter magna, & ampla innumerabilia beneficia, Brixianæ Ecclesiæ Canonicatum* (QUÆ TALIS, AC TANTA DIGNITAS EST) *suis liberis ademit, Marioque filio meo duodecimum ætatis annum agenti, Cæsarea quadam liberalitate, nec rogatus, nec cogitante me, novissime donavit, suisque pecuniis tabellarios, & libellos Romam misit, & Apostolica auctoritate firmatum ab omni potentiorum injuria servavit.*

In Veneta autem Heroidum Editione, quæ Becichemi Adnotationes complectitur, iisdem alia Commentaria conjuncta reperio, & inter cetera, Antonii Volsci Privernatis ad Ludovicum Diedum, Patritium Venetum, cujus genitorem Franciscum maxime collaudat, quod inter summas Reip. occupationes, *nihil de domestica commentatione aut scribendo, aut cogitando remittat.* Reliquos Heroidum Commentatores non vacat hic recensere, quamvis ad manus mihi sit, præter Editionem Venetam duplex Brixiana anni scilicet 1533. & anni 1560. in quibus multorum lucubrationes afferuntur.

Quoniam vero superius agentes de Catullo polliciti sumus

ſumus aliquid in Ovidio dicere de Bartholomæo Merula, ſciat Lector in Editione Mediolanenſi anni 1512. Faſtor. Ovid. exſtare Præfationem ipſius Bartholomæi ad Alexandrum fratrem, a quo de eo Volumine emendando rogatus fuerat, quemadmodum ſuperiori anno Q. Curtium emendaverat. Emendavit itaque elegantiſſimum illud carmen Bartholomæus, & præterea curavit, ut Antonii Fanenſis, & Pauli Marſi interpretationes una imprimerentur a ſolertiſſimo Bibliopola Joanne Tacuino. Antonius Fanenſis Commentarios ſuos nuncupat Friderico Duci Urbini, Paulus vero Marſus Piſcinas, ut ipſe ſe vocat, ſcilicet a Piſcine Marſorum oppido, generoſo juveni Georgio Cornelio Marci Cornelii Equitis filio, hiſque verbis ſuam exorditur Epiſtolam: *Poſtquam mihi ex longa peregrinatione redire tandem tua quoque pace e Venetiis Romam, unde decennio ante ceſſeram, velut in portum, & optatam quietem licuit, retuli me, Georgi Corneli, ad ea ſtudia, quæ tam longo tempore intermiſeram, quam longo a patriis ſedibus abſueram, traditaque publice nec optanti, nec petenti mihi profitendi provincia fuit.* Eidem Marco Cornelio Enarrationes ſuas in librum de Triſtibus dicavit Bartholomæus Merula, *Labores* (inquit) *noſtros tuo nomini quam libentiſſime dicamus, ut Dialectices ſalebris, & aſpectu horrido fatigatus, quemadmodum alii aut ad pilam ſe, aut ad calculos, aut ad teſſeras conferunt, ſic tu tanquam feriatus, ad carmen Poetæ legendum facilius accedas.* Claudit Epiſtolam eidem pollicitus, brevi ſe Enarrationes ſuas in Ovidium de Ponto emiſſurum. Eas emiſit, dicavitque eidem Marco jam ad Cardinalatus

latus

latus apicem evecto, & ibi Merula Protonotarium Apostolicum se inscripsit. Tandem occurrunt Commentarii ipsius Merulæ in libros de Arte Amandi, & de Remedio Amoris Francisco Cornelio Georgii Equitis, & Decemviri filio nuncupati. Erat Merula hic patria Mantuanus.

His omnibus, quæ, occasione tam Calphurnii, quam Becichemi in Ovidium studii, de variis in eundem Poetam enarratoribus dicta sunt usque modo, coronidem imponat Placidus Lactantius, seu, ut ab aliis vocatur, Luctatius, aut Lutatius Placidus, qui argumenta in Metamorphoses, seu in fabulas earum conscripsit. Ea mihi exhibent binæ earundem Editiones superius laudatæ, scilicet Mediolanensis an. 1518. & Veneta an. 1511. Prior exhibet præterea Petri Lavinii Lingonensis, Ordinis Prædicatorum, Epistolam Nuncupatoriam ad Claudium Longinicum, Matisconensis Ecclesiæ Præsulem, in qua de iis Lactantii argumentis, & de additis a se Ovidianarum fabularum allegoriis hæc habet: *A tantæ auctoritatis Viro* (nimirum Lactantio, quem doctissimum, eloquentissimumque superius dixerat) *nihil non dignum lectione processisse intelligens, ut Poetæ sententia a nostris præcipue declamatoribus uno legatur intuitu, fabularum allegoriam nonnumquam addens, huic operi inserenda judicavi*. Alium fuisse Lactantium illum ab elegantissimo Scriptore Lactantio Firmiano, Arnobii discipulo, a nemine in dubium revocari posse existimo. Fratris autem Lavinii allegoriæ, quibus Ovidii Metamorphoses ad Christi mysterium traduxit, in Indice librorum a S. Sede prohibitorum repositas Lector inveniet.

M. ANNÆUS LUCANUS.

POst Ovidium Nasonem in Latinorum Poetarum serie subsequitur illico Gratius, patria Faliscus, Epici carminis de Venatione purus, & elegans Scriptor; mox vero Laberius Eques Romanus, ac P. Syrus Mimographi; deinde M. Manilius, & Cæsar Germanicus, ambo Astronomicam materiam versibus complexi, iique Auream Ætatem concludunt. Argenteam a Tiberiano Imperio exordientem aperit Phædrus Thrax, Augusti Imperatoris Libertus, Fabularum nitidissimus Auctor; post ipsum L. Columella Gaditanus, qui Georgicis Virgilianis librum de Hortorum cultu, Heroico carmine & ipse usus, adjecit; dein tertio loco Seneca Tragicus, si tamen eundem esse cum Philosopho (de quo inter Eruditos non convenit) sentiamus.

Hos omnes missos facientes, ad M. Annæum Lucanum, Pharsaliæ Scriptorem, Senecæ Philosophi ex fratre nepotem, recto cursu contendimus, ut de eo Brixianam Literaturam benemeritam fuisse ostendamus: licet compertum nobis sit Quintiliani judicium, quo ille, quod ardens sit, & concitatus, & sententiis clarissimus, magis Oratoribus, quam Poetis accensetur.

De Lucano, ea, quā Specimen nostrum complectitur, ætate, insigniter meruit Omnibonus Vicentinus, Leonicenus a natali solo dictus, Grammaticus valde celebris, ac doctus, vel ipso Raphaele Regio, Bergomate, ut superius vidimus, fatente. Ejus Commentaria in Lucanum Veneriis edita an. 1475. laudantur in

Annal.

Annal. Typogr. recitaturque ad calcem ejus Editionis subsequens Dodecasticon:

Egreditur Phœbi subiturus templa Sacerdos,
Invide, ne noceas, quid nocuisse juvat?
Græcæ dulce decus linguæ, famamque Latinæ,
Omnibonum posset quis celebrare satis?
Nam nodos omnes Ciceronis solvit, opusque,
Quid sibi vult, docuit, Quintiliane, tuum.
Hoc falso scripsisse ferunt juvenilibus annis;
Perlege, digna senis cognitione leges.
Non in Lucanum quicquam quod dignius exstet,
Ex hoc ni rapiant, sæcula nostra dabunt.
Addidit Autorum Coradinus nomina, nilque
Sustulit, Omniboni quo minuatur honos.

Ea Commentaria quum adeo depravata per hominum manus abirent, ut Omnibonum ipsum eadem scripsisse, credi vix posset, illorum expurgandorum curam maximam suscepit Vir alius ejus ætatis eruditissimus, Joannes videlicet Taberius, patria Brixianus, quem mirifice celebravit Baptista Mantuanus in Panegyrico de Brixia, cujus initium:

Brixia sæpe tuas cum sis mihi gratior ipsa
Vel non grata minus Manto, genus unde Maroni
Altiloquo, genus unde mihi, contexere laudes
Dum meditor, nocet incœptis opulentia rerum,
Et facit, ut dubitem, quæ fandi exordia sumam.

Panegyricum illum doctissimus Carmelita laude ab optimo Rhetore Brixiano conclusit his versibus:

Ad varias, quibus es passim celeberrima, dotes
Vir deerat tibi Socraticam formare juventam
Doctus, & ad Musas teneram deducere pubem.
Ecce, velut Pandora polo delapsa, Joannes
Rovatensis adest.

Hic est Taberius noster, Rovato Brixianorum oppi-

do ortus, ejusque laudes Poeta prosequitur usque ad Poematis finem, Patriæ decus, & Latinæ linguæ gloriam eundem appellans.

Quam autem contulerit operam Joannes Taberius in Commentariorum, de quibus agitur, emendatione, discemus ex ejus Epistola, deprompta ex Brixiana anni 1486. Lucani Editione, quæ mihi in manibus est, & ad Franciscum Barbarum, Patritium Venetum, scripta, quem dixit posteriorem, ut eum distinguat a Francisco seniore celeberrimi Hermolai avo, quemque tanto nepote non indignum fuisse, libri partim ab eo compositi, partim conversi in Latinam linguam, cujus magnum lumen & ipse Franciscus habebatur, compositi ostendunt. Franciscus autem junior, literis & ipse magnopere excultus, Hermolai ex Daniele fratre nepos extitit, ad quem Taberius ita scribit.

Joannes Taberius Brixianus Francisco Barbaro posteriori Patritio Veneto integerrimo Salutem.

COmmentaria, quæ in Annæi Lucani Pharsaliam ab Omnibono Leoniceno edita putabantur, Viro, si quisquam fuit, ætate nostra eruditissimo, sicut mihi mandaveras, Francisce Barbare, succisiva, & tumultuaria quadam cognitione recensui, rem, quæ & altioris ingenii vires, & pluscululm temporis ad Poematis magnificentiam deposcebat. Tanta enim in illis fuit errorum series, ut mihi viderer aliquando (quod ajunt) sine filo laberinthum ingressus. Nam præter odiosam prolixitatem, multa inepte nimium, multa contra civilis Historiæ fidem, atque etiam nihil ad Poetæ expositionem conferentes nugas, ut immensum Opus excresceret, quisquis fuerit, inculcavit. Neque enim Omnibonum ipsum isthæc unquam scripsisse, crediderim, sed ab eo dictata vero similius sit quempiam ex discipulis in Volumen collegisse, qui inscriptione ipsa Præceptori suo non tam benigne,

quam

quam imprudenter acceptum retulit. Ego vero, etsi intelligebam, nullam me pro laboribus gratiam susceptarum, quum eo deliciarum omnes hac tempestate pervenimus, ut nihil sit detrahentium morsibus inviolatum, tuis tamen in me beneficiis astrictus, Opus ipsum, quod alioquin verborum ambagibus fastidiendum videbatur, pro ingenii tenuitate, sed temperata castigatione, correxi, ne forte Literatorum vulgus, crispatis naribus insurgens, alienæ messi nos avaram nimis falcem subjecisse contenderet. Tametsi quis jure succenseat? Addidimus quæ Græce, Latineque fuerant oportuna, quæ autem non poterant sine publico eminentissimi Vatis dispendio legi, recisa sunt. Depravata loca fideliter emendavimus, eaque (opinor) solertia, ut si quis errorum causas, & rationes emendationum, collato priore exemplari, sepositoque livore diligenter excusserit, pauca admodum sint, quæ ad plenam Poetæ intelligentiam desiderentur. Te igitur mihi assertorem, Vir humanissime, præstabis, cujus auspicio quicquid est hoc lucubrationis egreditur. Tu enim excellenti virtute, summoque ingenio unus imprimis literarum subtilis æstimator, & censor intelligis, quam verborum, sententiarumque majestate Poeta concitatus assurgat, intermissisque nonnunquam gravioribus studiis, poeticas interpretationes inspicis, & exploras. Stilus autem, si quid te impolitior offendet, cogitabis trimestri celeritate, & paucissimis quidem diei horis cuncta mutari non potuisse, urgente, atque indices expostulante Impressorum turba. Cujus angustiæ testes mihi Hieronymum Advocatum, Joannemque Britannicum raræ sinceritatis viros, & plane ἐγκυκλοπαιδείᾳ disertissimos appello. Quod si acutissimo judicio tuo Pharsalica hæc enarratio fuerit comprobata, nihil erit amplius, quod a doctorum etiam Bibliothecis ullam repulsam vereatur. Ama nos, & vale. Brixiæ pridie Kal. Majas MCCCCLXXXVI.

Quos laboris sui in ea emendatione testes allegat Taberius, Hieronymum scilicet Advocatum, & Joann. Britannicum, ejusdem etiam fautores habuit, ut apertum fit ex Epistola, quam mox recitamus, Brixianæ Editioni præposita.

Joan

Jounnes Britannicus Brixianus Hieronymo Advocato, Ambrosii Jurisconsulti F. Salutem.

NOn possum nostris temporibus, Hieronyme Advocate, mirum in modum non gratulari; prisca enim illa videor videre sæcula, quibus eo in culmine cum Græcarum, tum Latinarum literarum studia fuere, ut ad utriusque orationis facultatem desiderari haud quidquam posset. Perspicuum enim nobis est hæc nostra studia, quæ penitus jam trecentis, aut plus eo (ut arbitror) annis, sive temporum iniquitate, sive hominum incuria, & negligentia extincta erant, jam ætate nostra ita reluxisse, ut nostri homines priscis illis adæquari fere possint. Scimus enim illos in scribendo immortalem quidem gloriam sibi peperisse, & laudem; divinum enim quoddam, potius quam humanum ingenium scriptis suis ostenderunt. Nostra vero ætate ea proferuntur hominum ingenia, quæ tantum ipsa laudis intelligendo, quantum illi scribendo promeruisse valuerunt. Minorem enim ego virtutem censendam non puto, cum Poetarum, qui divino quodam ore, & pectore carmina effundunt, mentem, & sensum intelligas, idque tibi liceat aperire, quod ipsi plerumque ad ingenii sui magnitudinem ostendendam obscurum esse voluerunt, & vix cuiquam præter (ut ajunt) Musas, & Apollinem intelligibile. Quapropter qui in interpretandis Poetis ad communem omnium utilitatem, cum ex iis omne genus scientiæ (ut nosti) colligatur, versati sunt, de Republica Literaria benemeriti sine controversia sunt censendi, eorumque industriam, & laborem qui non laudet, admiretur, & magnifaciat, invidiæ suspicione haudquaquam carere debet. Quid enim turpius quam universis bene consulentem detractione, & calumniis insectari? & illius famam velle extinguere, qui multis vigiliis, & laboribus, aliis potius quam sibi, prodesse studet? In quo quidem genere si quispiam merito laudandus est, Joannem Taberium conterraneum nostrum, qui (ut scis) in hac nostra Urbe florentissima cum Græcis, tum Latinis literis ornatissimus & habetur, & prædicatur, extollendum judico. Is enim, cum eos Commentarios in Pharsaliam Lucani,

cani, qui falso Omniboni Vincentini titulo inscripti circumferebantur, tam manifestis ineptiis, & mendis refertos animadverteret, ut unicuique haud arduum est dignoscere, a gravissimo illo, & literatissimo Viro conscriptos non fuisse, Operis, cum ut amicis, & literatis juvenibus, tum ut Impressoribus, qui id quam emendatissimum summopere habere studuerunt, satisfaceret, correctionem tanto studio suscepit, industria, labore, & fide, ut plus certe, quam mille locis Opus emendaverit; tantumque ex suo ingenio, quo plurimum valet, & addiderit, & ademerit, ut jam Lucanus pueris etiam rudibus intellectu facilis sit. Nihil enim quod ad Historiam, ad Fabulas, ad Geographiam, & ad Astrologiam, ad Artem denique ipsam pertinet, in eo desiderandum invenias. Nec mihi quidem dubium est, quin his vigiliis suis Joannes Taberius, si minus apud præsentes, qui plerumque vitio malignitatis humanæ viventium scripta, etsi lectionis cibus sapiat, veluti fastidio quodam senili degustant, & legunt, apud posteros immortalem sibi & gratiam, & nomen sit consecuturus. Hæc autem, ut ad te scriberem, Hieronyme Advocate, duo quidem illa impulere potissimum; alterum, quod sciebam pro ea benivolentia, quam in Joannem Taberium (ut es a natura optimus, & benignus) semper contulisti, ejus scripta, & labores tibi jucundos, & gratos fore. Es enim tu is, qui inter cæteros excellentis ingenii Viros, quorum haud parvus in Urbe nostra est proventus, virtutem colis, magnifacis, amplecteris. Nihil enim tibi dulcius est, nihil suavius, nihil denique jucundius, quam in his nostris studiis versari, quorum (quod mihi aliorum pace dixisse liceat) jam primam arcem possidere mihi videris, & jam omnes, qui cum literis commercium habent, ingentes gratias tibi agant necesse est. Fecisti enim tua industria, studio, & labore, ut Victruvius de Architectura, qui jam tot sæculis in lucem caput suum proferre non audebat, quod ex omni parte mancum, lacerum, mutilatum se sentiebat, nunc politus, purus, integer huc & illuc gestiat meare, omnibus carus occurrat, omnibus gratus excipiatur. Alterum, quod tanta te observantia prosequor, ut omnes meos labores, industriam, & me ipsum statuerim tibi dicatum

tum esse debere. Nam inter cætera & corporis, & fortunæ bona, quæ illustria, & amplissima habes, unum illud est, quod me tibi incredibili quodam amore conjungit, quod ea te animi excellentia esse cognosco, & magnitudine, ut nihil fere unquam, nisi de virtute, aut loquaris, aut cogites: idque tibi statutum sit, virtutem more Stoico solum bonum dicendum esse, ex quo fit, ut qui te noverit, plurimum te diligat, plurimum te observet. Sed hæc hactenus. Illud a te dumtaxat petemus, ut Britannicum tui studiosissimum diligas, ames, & complectaris. Vale.

Quæ de Vitruvii Editione, Hieronymi Advocati industria, studio, & labore curata affirmat Britannicus, Lector animadvertat, velim, nam Britannici hoc testimonium apparens in Lucani Editione, de qua loquimur, manifeste comprobat falso asseri, ut apud Fabricium, & alios, tam primam Vitruvii Editionem Florentiæ an. 1496. deinde alteram Venetiis anno 1497. quam primam castigationem, opera scilicet Jocundi Veronensis, prodiisse Venetiis anno 1511.

Adest in eadem Brixiana Editione Epigramma Lanfranci, quo impensum a Taberio in corrigendis Omniboni Commentariis studium ita commendatur.

Lucanus ad Lectorem.

Non rudis occurro, sed lima tersus ad unguem,
Nudus qui fueram sordidus, atque lacer.
Egredior; lingua Juvenes, animisque favete;
Livida turba tace; quid nocuisse juvat?
Pantagathi (fateor) monumenta prioribus annis,
Sed mage Taberii cura secunda placet.
O utinam tales producas, Brixia, fœtus,
Unde habeas nomen, perpetuumque decus!

Præter Brixianam Commentariorum Omniboni Editionem, ad manus habeo Venetam an. 1511. in qua iis-

iisdem copulantur Joannis Sulpitii Verulani Commentaria, Cardinali Antonioto Gentili Palavicino dicata. Hunc in Epistola Nuncupatoria Sulpicius valde laudat, quod eo esset ingenio, moribus iis, ea prudentia praeditus, ut Innocentio Summo Pontifici maxime charus haberetur, qui propterea ejus opera in gravissimis negotiis utebatur. Ad Palavicinorum autem familiae claritatem augendam magnopere profuturum scribit, si, quum ipse Antoniotus Cardinalis innumeras habeat Hispanorum clientelas, per ejus manus Hispania ipsa fidam recipiat Cordubensis Poetae interpretationem. Lucani cum Virgilio comparationem in hunc modum Sulpicius postea instituit, & Epistolam claudit: *Magnus profecto est Maro, magnus Lucanus, adeoque prope par; ut, qui sit major, possis ambigere. Summis enim uterque est laudibus eloquentiae cumulatus. Dives est, & magnificus Maro, hic sumptuosus, & splendidus; ille maturus, sublimis, abundans, hic vehemens, canorus, effusus; ille venerabilius pontificio more quadam cum religione videtur incedere, hic cum terrore concitatius imperatorio; ille cura, & diligentia cultus, hic natura, & studio perpolitus; ille suavitate, & dulcedine animos capit, hic ardore, & spiritu complet; Virgilius nitidus, beatus, compositus, Lucanus varius, floridus, apertus, ille fortioribus telis pugnare videtur, hic pluribus; ille plus roboris habere, hic plus terroris, & acrimoniae; illum grandi tuba uti, & horrisona dixeris, hunc fere pari, sed clariori. Tanta denique est huic cum illo affinitas, & in diversitate praestantia, ut cum ad illam Ma-*

ronis divinitatem accesserit nemo, tamen, nisi ille priorem locum apud nos occupasset, hic possideret. Quod Lucanum Maroni parem aliqui faciant, eos Cæsar Scaliger in Poetic. existimavit, suam potius iis ineptiis insolentiam, quam Lucani magnitudinem prodere. Eruditum illud Brixianorum par, Taberius, & Britannicus, longe cautius in commendando Lucano processit, ut ex eorum Epistolis constat.

Eum ipsum, de quo agimus, Joannem Sulpicium Vitruvio emendando, & evulgando manum admovisse, certum redditur ex ejusdem Epistola præfixa Editioni Vitruvii, Parisiis in Bibliotheca Mazarinæa extanti, & Cardinali Raphaeli Riario ab eodem dedicatæ. At Sulpicium hunc primum fuisse, cui pristinum nitorem Vitruvius deberet, ut aliqui affirmant, id nec facile patiuntur, quæ de Vitruvii Editione per Hieronymum Advocatum curata affirmavit superius Britannicus, nec Sulpicianæ illius Editionis exigit annus, qui in ea, ut proditur, minime apparet, quemque præterea nonnisi vergente ad finem Innocentii VIII. Pontificatu, qui ab anno 1484. usque ad 1492. duravit, figi posse, ipsa Sulpicii Præfatio demonstrat, nam in ea plura per Innocentium gesta, nimirum finis bellis impositus, Prætorium suburbanum peractum, Campus Floræ, & Circus Flaminius lateribus strati, & post omnia, Gymnasii Romani magnifice extruendi consilium initum indicantur, quæ profecto simul sumpta postremos potius, quam primos ejusdem Pontificatus annos designant.

Primum tamen omnium Joannem Sulpicium fuisse, qui

qui Comoedias agere, & cantare Romanam juventutem docuerit, quum a multis sæculis hujusmodi actionem Roma non vidisset, testatur ipsemet in ea Epistola ad Cardinalem Riarium, a quo propterea Romam Theatrum novum expectare scribit, quum antea in medio Foro, dein in Hadriani mole, ipso Innocentio summo Pontifice spectante, atque etiam intra suos penates, Pomponianos Academicos in picturatam scenam induxisset.

Ut ad Lucanum revertar, Lectorem monitum facio, Calphurnium etiam questum fuisse de Omniboni Commentariis vitiatis. Id discimus ex Epistola ejusdem Calphurnii ad M. Aurelium in Edit. Tarvisina Horatii an. 1477. ubi hæc habet Calphurnius: *Manes certe Omniboni me orant, ut illum a tanta contumelia vindicem. Nonne ego Omnibonum intus, & in cute novi? Numquam has ineptias effudit*. Præceptorem suum in Epistola Omnibonum appellat Calphurnius; ex alia autem Epistola ipsius Omniboni, quæ legitur in Editione ejusdem Grammaticæ Latinæ Patav. 1474. discimus, Friderici de Gonzaga Marchionis, cui Omnibonus Grammaticam illam nuncupavit, Avus, quum conduxisset Victorinum Feltrensem, ut filiis literarum magister esset, unum ex his, genitorem nimirum Friderici, in condiscipulum suum assumpsisse ipsum Omnibonum, cui Friderici, fratrumque suorum indolem erudiendam traderet.

Tandem Danielis Cereti Brixiensis versus recitabo, quos in laudem laboris a Taberio in Lucanum suscepti composuit.

Quid referam culti sublimia Scripta Taberi,
Cujus jam toto nomen in Orbe micat?
Hic sibi victuram peperit per secula famam,
Dum studet Auctores restituisse graves.
Aspice Pharsaliam civilia bella canentem:
Quæque tulit patrios sæva per arma viros.
Nuper erat sine bonore liber; nec cognitus ulli,
Squallebat densis falsa per ora notis.
Hunc tamen, ut multos, facundi cura Taberi
Non passa est turpi delituisse situ.
Longa quod assiduis ætas aboleverat annis,
Restituit parvi temporis ipse mora.

Placet ex eodem Cereti Panegyrico alios versus decerpere, in laudem primum Joannis Britannici (quem ignotis ab oris innotescere dum scribit Ceretus, opinatus fuisse videtur cum aliquibus, Britannici majores ab ultima Britannia venisse) deinde Hieronymi Advocati, quorum nomina præsens de Lucano tractatio cum Taberii nomine conjunxit.

Panditur ignotis tuus ecce Britannicus oris,
Gymnasiique parens, Pieridumque decus.
Hic pius ingenium dum partes versat in omnes,
Scripta dedit Latio plurima, plura dabit.
Testis erit Vatum numerus, mendosaque passim
Carmina; barbariem ponere jussa suam.

Hieronymum Advocatum Dominico Calcaneo jungit Ceretus, eosque in Astrologica scientia excellentes deprædicat.

Est quoque Kyriacus nulli Calcaneus impar,
Seu rerum causas, seu velit Astra sequi.
Quem paribus juxta titulis Hieronymus æquat
Advocatus, claro de genitore satus.
His natura dedit cœlum metire profundum,
Syderaque, & ventos consuluisse leves.
Saturnumque gravem &c.

AU-

AULUS PERSIUS FLACCUS.

Lucanus, quum a nobis dimitteretur, Aulo Persio Flacco condiscipulo suo locum illico fecit; qui enim eosdem solus ex Latinis Scriptoribus interjacet, Petronius Arbiter, Poetarum choro minime adscribendus, licet Satyrico suo versus inseruerit, eosque admodum elegantes, ut, ob illos etiam, purissimæ impuritatis Scriptor merito appelletur. Floruerunt Persius, & Lucanus Neronis tempore, & ambo Cornutum Philosophum Stoicum Romæ audierunt, quumque ambò juvenili ætate decesserint, scilicet ante annum trigesimum, nil mirum amborum carmina & magnificam, turgidamque dictionem præferre, & aliis etiam de causis immaturum eorum obitum declarare. Tanti autem Lucanus condiscipulum suum faciebat, ut quum eum Poemata recitantem audiret, vix retineret se à clamore, quo illa vera esse Poemata diceret, ut legitur in Vita Persii apud Suetonium.

In Persii Satyris multa profecto insignia se offerunt, ob quæ multum gloriæ eum meruisse scribit Quintilianus, laudaturque a Martiali magis quam ingentis Poematis de Amazonibus Auctor, his versibus:

Sæpius in libro memoratur Persius unò,
Quam levis in tota Marsus Amazonide.

nihil tamen in eo obscuritate insignius, omnibus notum; quem proinde aliqui culpant, & perinde ac si scripsisset, ut non intelligeretur, eo igne, cui a D. Hieronymo adjudicatum fuisse, passim proditur, dignum reputant: alii contra excusant, quod Neroniani tem-

poris

poris vitia, quæ mordaci sale perfricuit, nonnisi tectius, eo ipso Imperatore vivente, ceu ulcera quædam, attingi oporteret.

Ea Persii Satyrarum obscuritas minime deterruit Joannem Britannicum, quominus reconditos earundem sensus interpretationibus suis illustrare susceperit; idque florenti adhuc juventa, & studiorum suorum primitiis, ut ipse ait, quas festinantius edidit, veritus, ne sibi quoque contingeret, quod Palacino municipi suo, Viro singularis doctrinæ contigisse, scribit: *Qui cum in Officia Ciceronis, & Valerium Maximum non minus diserte, quam sapienter quædam scripsisset, eadem morte præventus edere non potuit; quæ ab iis excepta, qui gloriam alieno partam labore, & periculo in se libenter transferunt, supprimuntur, ut successu temporis ipsi pro suis edant, injuriam profecto Palacini Manibus facturi maximam.*

Eam autem Persii interpretationem ut libentius adornaret, inde factum fuisse monet, quod a Poeta ad Brixianum quendam Macrinum scriptam fuisse conjecisset secundam Satyram, cujus initium:

Hunc, Macrine, diem numera meliore lapillo,
Qui tibi labentes apponit candidus annos:
Funde merum genio.

Ibi Britannicus hoc ex Plinio (cujus tamen neque librum, neque caput allegat) testimonium refert: *Patria ei Brixia ex illa nostra Italia, quæ multum adhuc verecundiæ antiquæ, & singularitatis retinet, ac servat. Pater Minutius Equestris Ordinis princeps, quia nihil aliud voluit. Allectus enim a Divo Vespasiano inter Prætoria-*

rianos, honestam quietem huic nostræ, ambitioni dicam an dignitati, constantissime prætulit. Quo Plinii loco recitato hæc subdit Britannicus: ***De hoc omnino Poeta intellexit, nam inter ultima Imperii Neronis, & prima Vespasiani tres tantum intercessere anni, ut temporibus Persii in Urbe Macrinus Equestri dignitate notus esset.***

Brixiani Senatus amplitudini laborem illum suum dedicavit Britannicus, ut constat ex Epistola Nuncupatoria mox recitanda. Eam desumam ex Brixiana Editione, quæ mihi in manibus est, per Magistrum Gabrielem Tarvisinum, & Paulum ejus filium anno 1481. evulgata Magistratibus Urbis *Magnifico Benedicto Priolo, & Magnifico Honfredo Justiniano*. Editio hæc ignota prorsus fuit Annalium Typograph. conditori, nec non Jo. Alberto Fabricio, qui non aliam Persii cum notis Britannici vetustiorem memorat Brixianam Editionem, nisi anni 1486. typis Jacobi Britannici Brixiani, quam pariter ad manus habeo. Eisdem æque ignota Brixiana Editio Persii sine notis, ad cujus calcem ita scriptum reperio: *A. Persii Satyrarum expressus Codex Brixiæ, una cum Juvenale Satyrico, jubente Presbytero Petro Villa XIII. Kal. Aug. MCCCCLXXIII.* nam Lovaniensem anni 1475. tanquam omnium principem sibi innotuisse scribit Fabricius; Ferrariensem vero, & Mediolanensem, utramque anno 1474. prolatam, citant Annales (ne loquar de Romana, in qua anni nota desideratur) pro primis afferentes, iique præterea non aliam norunt Brixianorum typorum Epocham, nisi Iliadem Homericam a Laurentio Vallensi

in

in Latinum converſam, & in ea urbe publicatam anno 1474 per Henricum Colonienſem, & Statium Gallicum. At de ea Epocha alibi. Nunc Britannici Epiſtola recitanda.

Joannes Britannicus Brixianus Senatui, Populoque Brixiano Salutem.

QUum multa, & varia in rebus humanis ſint, in quibus hominum ingenia exerceri ſolent, quippe quum alii arma ſequantur, alii agricolationi intenti ſint, alii ſtruendis opibus inhæreant, & alii alia id genus opera complectantur, quæ omnia quum aliqua ex parte per ſe clara, & laude digna eſſe poſſint, meum tamen ſemper fuit judicium, literarum ſtudia ea eſſe, quæ omnibus ſine controverſia præferantur. Nam quid homini magis expetendum ſit, quam ut vitam ſuam optimarum artium ſtudiis excolat? Ea enim profecto ſunt, quibus ad religionem, & ad verum Dei cultum, cæteraſque virtutes formamur. Literis omnia egregia, & præclara debentur opera. Quis enim nos a barbaria vindicavit? literæ. Quis rerum cœleſtium, & humanarum ſimul cognitionem ad nos tranſmiſit? literæ. Quis docuit nos quæ Scipio in Aphrica, quæ Metellus in Numidia, & alii in aliis præclari Imperatores locis geſſere? literæ. Nam majorum noſtrorum illuſtria opera in tenebris jacerent, niſi literarum lumen accederet. Plato enim, Pythagoras, Zeno, Socrates, & alii propemodum innumerabiles Philoſophi, niſi literarum monumenta extitiſſent, nec ii fuiſſent, quales nunc nominantur, nec eorum nomina ad nos tranſiviſſent. Nullum quidem puto majus ab immortali Deo hominibus dari potuiſſe donum. In humanis ſcimus opes, divitias, dignitates, honores, dominatus, imperia, & hujuſmodi omnia, quæ cunctis fere mortalibus exoptari ſolent, multa in ſe habere commoda, & ad hominis nomen, famamque augendam, multum valere. Sed quis affirmet ab iis ea nobis præſtari, quæ literæ largiuntur? Nam illa bona quidem ſunt, ſed quæ parvo temporis curriculo evaneſcunt. Nec iis ea virtus eſt, ut ultra fere hominis ætatem alicujus memoriam exten-

extendant; immo enim, ubi qui ea possedit, naturæ concessit, ejus sæpe nomen, & fama eodem obruitur tumulo, quo corpus tegitur. At literæ non modo nobiscum non intereunt, nec circumscripto temporis spatio nomen nostrum terminant, sed, quod nemini diffitendum est, ita nos morientes posteritati commendant, ut fama nostra æternitatem consequatur, & eo circumferatur splendore, qui nec annorum multitudine obscurari potest, nec ulla alia temporum injuria extingui. Adde quod ex literis delectatio petitur jucundissima. Nam, cum cæteris rebus neque omnis ætas, neque tempus, neque locus detur, iis studiis adolescentia regitur, senectus oblectatur. Hæc eadem (ut ait Cicero) res secundas ornant, adversis solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quanti autem faciendi sint literæ, cum multa alia, tum illud in primis nobis documento esse potest, quod Homerum (auctore Cicerone) Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smirnii vero suum esse confirmant. Et cur a tot populis civis suus dicitur Homerus? ob literas nimirum, quia non parvam accessionem laudis, & gloriæ civitatibus fore arbitrabantur, si talem habere virum contigisset. Quamobrem cum iis nihil in humanis pretiosius, utiliusve cognoscerem, ad eas semper eo delatus sum desiderio, ut nihil mihi dulcius, nil suavius videretur. Cæterum indignum, & illiberale putabam, me ita literis deditum esse, ut etiam iis nihil ad communem hominum utilitatem afferrem: sed cum multa se nobis offerrent, quæ labore, & industria nostra non mediocrem videbantur afferre posse legentibus fructum, illud potissimum aggrediendum censui, quod a juventute Brixiana maxime exoptabatur. Nam cum superiore anno forte Persium publice legerem, in ejusque expositione a me nonnulla dicerentur, quæ vel præter multorum opinionem dici videbantur, vel a quoquam (quod scirem) a ætate nostra, literis prodita non erant, nonnulli adolescentes Brixiani, qui non minus literis, quam probitate morum præfulgent, & in primis Gabriel Emus, Patritius Venetus, excellenti adolescens ingenio, in præsens discipulus meus, hortati sunt, ut quæ a

me dicta fuerant, accuratius colligerem, publicaremque. Quod, etsi profitendi officio, & aliis negotiis familiaribus impediebar, ut ad id efficiendum nullum mihi tempus concedi videretur, tamen ne eorum causa noluisse, aut me laboris pertæsum esse putarent, negotium suscepi. Et eo quidem studiosius, quod ejusmodi res esset, quæ mihi benevolentiam, & gratiam conciliatura esset, & illis utilitatem allatura. Persium enim cognoscebam eum esse Poetam, quem certe omnibus ejusdem operis Auctoribus præferendum non dubitarem. In eo namque mira eruditio, & acerbitas, venustatis plurimum, fellis non parum. Quis enim Persio magis ad vitia fugienda nos doceat? quis ad virtutem sequendam magis erigat? Cæterum cum temporum mihi ratio constaret, quibus tanta hominum iniquitas irrepsit, mihi non fecisse hilum videbar, nisi Opus meum iis dicaretur, quorum patrocinio, & potentatu ab improborum invidia tutum esset. Itaque amplitudini, & fidei vestræ, Cives Brixiani, me totum, & omnia mea trado, dicoque. Illud a vobis igitur peto pro ea humanitate, & fide, qua inter alios mortales semper claruistis, ut quod opera, & industria nostra ad communem omnium utilitatem in Persii expositionem elucubratum est, ita sinu vestro excipiatis, ut ab eorum morsibus, qui alienæ semper virtuti invident, tutum præstetis. Neque tamen ita amens sum, ut existimem, me malignitatis humanæ dentes vitare posse. Præsidio tamen, & auctoritate fieri vestra potest, ut improborum latratus me minus offendant. Nam quod publica fovetur æstimatione, ab iniquis minus audacter detrectari solet. Quod si has studiorum meorum primitias judicio vestro probari sensero, majori cum fiducia, alia, quæ jam cœpta sunt, propediem edemus. Illud enim mihi maximum esse lucrum putavi, quam maxime vestris servire commodis, & ea omnia cogitare, & facere, quæ dignitatem, & amplitudinem vestram promereantur. Illud addo, me hanc interpretationem eo libentius suscepisse, quum a Poeta secundam Satyram ad Brixianum quendam Macrinum, ratione temporum, scribi conjiciebamus, ut latius in Commentariis declaratur. Confido etiam quodcunque scripsimus hujusce

jusce Operis studiosis non parvam utilitatem allaturum. Eos autem, qui literarum studiosi sunt, & eos præsertim, qui invidia non moventur, oro, obtestorque, ut si qua forte a me, vel male interpretata, vel prætertia sunt, quæ plurima esse possunt (cum divini potius sit, quam humani ingenii non errare) sua ipsi industria labori meo subveniant, & communi omnium utilitati consulant. Non dubito, quin, si Horatii præceptum secutus fuissem, qui in arte Poetica suadet, editionem non esse præcipitandam, sed nonum premendam in annum, plura a me & addita fuissent, & mutata. Festinantius itaque editionem maturavi, quam erat in animo, veritus, ne id mihi viventi accideret, quod nuper mortuo accidit Palacino municipi meo, viro singularis doctrinæ, qui quum in Officia Ciceronis, & Valerium Maximum non minus diserte, quam sapienter quædam scripsisset, eadem morte præventus edere non potuit, quæ ab iis excepta, qui gloriam alieno partam labore, & periculo in se libenter transferunt, supprimuntur, ut successu temporis ipsi pro suis edant, injuriam profecto Palacini manibus facturi maximam. Quum igitur, Cives optimi, nulla prorsus commotus gloria, hoc tantum oneris susceperim, sed ut industria mea, iis, qui me ad hoc hortati sunt, morem gererem, vos rogo, hos Commentarios ea benevolentia, & liberalitate suscipiatis, qua a me scripti sunt. Valete.

Inter adolescentes non minus literis, quam probitate morum præfulgentes, quos sibi auctores fuisse scribit Britannicus, ut notas suas in Persium ederet, unum (ut vidimus) tanquam ceteris illustriorem ipse recenset, Gabrielem Emum, suum excellentis ingenii discipulum. Alibi etiam celebratum reperio Gabrielem Emum, nempe ab Julio Ferreto Ravennate, dum ei dedicans suam in Paradoxa Ciceronis Recognitionem, Philosophiæ, liberaliumque Artium studiosissimum dicit.

Commentaria Britannici, de quibus agimus, con-

juncta mihi occurrunt in Veneta Editione anni 1520. cum Commentatiis Cornuti Philosophi, nec non Bartholomæi Fontii, & Jo. Baptistæ Plautii. De Scholiis, quæ Cornuti nomine circumferuntur, Eruditorum sententiam recipio, ea minime uni Auctori adscribenda, scilicet nec Cornuto Philosopho, nec Cornuto Grammatico, nec Probo, nec Elenio Acroni, sed qualia hodie exstant, ex diversæ ætatis, & eruditionis Interpretum notis fuisse conflata. Primo itaque ex illis quatuor, præceptori nimirum Persii, nimis confidenter ea adscribit in mox laudata Editione Jo. Bonardus Veronensis, nuncupans Angelo Marcello Patritio Veneto, & Joanni Tacuino imprimenda tradens, postquam, ut ipse scribit, fidissimum illum Persii Interpretem, ex temporum injuria mancum, lacerum, depravatissimum, in pristinum candorem operosa industria sua redegisset. Bartholomæus autem Fontius, Florentiæ, ubi ortus fuerat, Rhetoricen Sæculo XV. profitebatur, Marsilio Ficino, Pico Mirandulano, Angelo Politiano, aliisque Viris doctis ejus ætatis familiaris, celebraturque a Verino duobus his versibus:

Fontius est Rhetor, pubis moderator Hetruscæ,
Judicio, & nulli morum pietate secundus.

Ejus in Persium Commentarius non eo favore exceptus fuisse traditur, quo ipsius Orationes. Eundem, ceu non antea notum, edidisse Augustum Ducem Brunsuvicensem adhuc juvenem, nomine suo dissimulato, gratis ab aliquibus confingi, docemur ex Ephemeridibus literariis Lipsiens. ad an. 1710. Tandem Jo. Baptista Plautius, Patria Parmensis, Persii & ipse Inter-

ter-

terpres, Bononiæ, ut ipse prodit in Epist. Nuncupatoria, literis operam dedit sub Philippo Beroaldo, & Jo. Baptista Pio, dein receptus fuit in ædibus Jo. Francisci Aldovrandi, in quibus tantam librorum, & studendi facultatem invenisse scribit, ut ex multifaria illa supellectile consilium cœperit Persium commentandi, & interpretandi. Suos illos Commentarios Jacobo Antonio de Sancto Vitali Belfortis Comiti, & Equiti inscripsit, de quo, ejusque Majoribus multa prædicat Plautius, & præsertim, quod ad ipsum Comitem Jacobum, unum decus, & præsidium eruditorum, tamquam ad anchoram, ea tempestate catervatim literati decurrerent, & alterum Mecenatem esse judicarent; inter quos Dominicum Mutium, Philippum Cornazanum, Jacobum Vallensem, & Angelum Malgarium recenset. Quamvis autem fuerint ea Commentaria primitiæ studiorum Plautii, sic enim ipse illa vocat in ejusdem Epistolæ fine, affirmans se viginti, & unum annos natum, easdem sub incude literatoria excudere, nihilominus in Editionis, de qua agimus, fronte apparet primo loco Philippi Beroaldi testimonium hujuscemodi, *Plautius apprime studiosus, doctus, ingenii acumine præpollens, & mihi discipulus, nuper condidit hæc annotamenta ad enodandas Persii Satyrographi nodos mire conducentia*. Subsequuntur ibidem in laudem eorundem Commentariorum primum Jo. Baptistæ Pii, dein Nicolai Aldovrandi, & Camilli Aldovrandi Epigrammata.

Tria hæc Cornuti, Fontii, & Plautii Commentaria haud parem cum illis Britannici Brixiani commenda-

tio-

tionem ab Eruditis retulisse, compertum est. Præter laudem, Britannicum mercedem etiam a Brixiano Senatu reportasse, fidem ipse facit in Commentariis suis ad Statium, de quibus mox dicetur, seu in Epistola Nuncupatoria eorundem, scribens, se commentando Statio post Persium studiosius incubuisse, quod eos in Persium Commentarios splendidissimus Senatus Brixianus benigne probaverit, necnon munifice acceperit.

Ultimo loco Lectorem monemus, Britannicum in Statii etiam Sylvas paucula quædam exarasse, quæ in fronte quarundam Juvenalis Editionum afferuntur, ad Dominicum Bonominum, & Gabrielem Cyminum ab eodem, cum aliis item brevibus Adnotationibus, transmissa. Dominici Bonomini, seu Boni, utique Brixiani, occurrit mihi mentio in Centuria Becichemi c. 30. nam ei in Ciceronis Rhetoricos suas dicans Castigationes Becichemus, ita eum alloquitur: *Insignis tua probitas: nec ullo indiget præcone. Insignis est & eruditio, qui in tot, tantisque occupationibus & familiaribus, & publicis errores tollere quæris ex his Operibus, quæ sunt in manibus omnium, & negliguntur, ut sunt libri Rhetorici Ciceronis.* Eundem commendat idem Becichemus in Prælect. ad Plin. tanquam Britannici amicum.

P. PA-

P. PAPINIUS STATIUS.

QUemadmodum Britannicus, ut ipsum modo affirmantem audivimus, suo in illustrando Persio labori statim, altero post anno nimirum, laborem in illustrando Statio subjunxit, nos quoque Persio Statium subjungemus. Hujus praeclara laus est, ex Julii Caesaris Scaligeri judicio, quod ad Virgilianam majestatem nemo, seu veterum, seu recentiorum, ipso propius accesserit; qua laude, quam indignum ipsemet Scaliger reputaverit Lucanum, visum est supra, nunc addimus, eadem indignos pariter pronunciasse tam Silium Italicum Punici belli secundi Scriptorem, quam Valerium Flaccum Scriptorem Argonauticorum, qui soli in tradita a Fabricio Latinorum Poetarum serie Persium a Statio sejungunt.

Ea Virgilianae imitationis laus, quae inter utrumque Poetam, ut scribebat Grotius ad Gronovium, quibusdam in partibus dubiam palmam facit, maxime elucet in Achilleidis Poemate, quod Britannicus explicandum suscepit. Quoniam vero ea etiam tempestate vigebat controversia, an Statius illud perfectum reliquerit, & an perfectum, ut modo exstat, haberi debeat, mox Vir doctissimus neutrum esse negandum constituit, innixus primis Achilleidos versibus, qui ita se habent:

Magnanimum Aeacidem, formidatamque Tonanti
Progeniem, & patrio vetitam succedere caelo,
Diva refer, quanquam acta Viri multum inclyta cantu
Maeonio, sed plura vacant, nos ire per omnem,
(Sic amor est) Heroa, velis, Scyroque latentem

Dul.

Dulichia proferre tuba, nec in Hectore tracto
Sistere, sed tota juvenem deducere Troja.

Ad hos versus Britannicus in Vita Poetæ eisdem præfixa, hæc observat: *Non longam historiam promittit se scripturum, illud enim, inquit, non attigero, quomodo Hector interemptus ab Achille sit, & tractus circa sepulchrum Patrocli, id est nihil cecinero ex iis, quæ circa Ilium gessit. Unde hinc facile eorum refelli potest opinio, qui hoc Opus imperfectum esse contendunt, hac una ratione adducti, quod ait Poeta, Nos ire per omnem Heroa velis, non intelligentes Poetam dicere, omnem eum dumtaxat Achillis vitæ cursum descripturum, qui ab Homero prætermissus sit. Nam si omnia ejus facta scripturus esset, quomodo affirmaret, se nihil de rebus gestis circa Trojam scripturum esse, cum ait, Nec in Hectore tracto sistere, sed tota juvenem deducere Troja? Præterea illic innuit, Opus breve futurum, cum dicit: Patere hoc sudare parumper Pulvere; nam si omnia Achillis facta canere statuisset, operis quidem fuisset, & voluminis immensi, contraque propositionem suam fecisset Poeta.* Sententiam suam iterum inculcat ad suarum enarrationum calcem Britannicus, nam ad postremum Poematis versum, *Aura silet, puppis currens ad litora venit*, hæc habet: *Bene ex instituto suo Opus absolvit, nam in Proœmio id tantum professus est, se de Achillis educatione dicturum, & ut ad Trojam ductus sit, cum ait, Nos ire per omnem (Sic amor est) Heroa velis, Scyroque latentem Dulichia proferre tuba, nec in Hectore tracto sistere, sed tota juvenem deducere Troja. Hæc ideo subjunxi, ut error eorum, qui Opus perfectum non censent, monitione nostra*

bus

corrigatur, & rem eo perductam cognoscant, quo promisit Poeta; nam, ut diximus, in principio Operis Poeta promisit, se nihil dicturum de rebus gestis ab Achille circa Trojam, cum ait, se velle deducere juvenem a tota Troja. Sileant ergo, qui sensum Poetæ non percipientes, Opus ad calcem perductum esse negant. Scio utique, Barthio, aliisque magnopere displicere eam Britannici persuasionem, eosque censere, postremum illum versum *Aura silet* perfida temeritate in aliquibus Exemplaribus additum fuisse; at non propterea Britannici sententia omnino rejicienda.

Affero modo Britannici Epistolam Nuncupatoriam ex Brixiana per Jacobum Britannicum Editione anni 1485. quæ ad manus meas, frustra diutius quæsita, tandem pervenit.

Joannis Britannici Brixiani Interpretatio in Achilleida Statii Papinii Neapolitani ad magnificum, & splendidissimum Comitem Petrum Gambarensem.

EXistimavi semper, magnifice, ac splendidissime Comes Petre Gambarensis, eum hominem, qui vivere ex naturæ præscripto velit, ita in hoc vitæ curriculo versari oportere, ut quicquid agat, quicquid dicat, quicquid meditetur, neminem ex ulla prorsus parte lædat, sed ad communem potius hominum utilitatem conferatur. Nam, cum omnia, quæ in terris gignuntur, ad usum hominum procreata esse constet, nulli nimirum ambigendum est, quin hominis sit, cum suæ, tum communi humani generis utilitati vitam suam dispartire, ac dilargiri. Quod qui faciat, ut bene a natura institutum, cæteris mortalibus anteponere solemus: nec immerito quidem. Quid enim in hac vità quis efficere laudabilius potest, quam ita se cunctis in rebus gerere, ut alteri potius, quam sibi natus esse censeatur? Hinc enim veterum omnis vita dependet Scriptorum, qui littera-

rum monumentis majorum gesta consecrantes, totum studium suum in hoc collocabant, ut communi magis utilitati, quam sibi consulerent. Quicquid enim laboris, onerisve suscipiebant, ad humani, sine dubio, generis institutionem, beneficentiamque cumulabatur. Quod quidem vitæ institutum cum a tenera usque ætate mihi placuisset, eo animo ad bonarum me artium contuli studia, ut partim mihi discerem, partim amicis. Illiberalis enim esse censeo, & sordidi ingenii, sibi ipsi tantum sapere, nec ad alios (cum id semper liceat) virtutis semen transmittere. Itaque consilii mei rationem secutus, cum inter Poetas, quorum eruditio plerumque solet esse cum obscura, tum varia, & multiplex, animadverterem Satyris Persii Volaterrani hominum institutioni nihil accommodatius, utpote qui vitii turpitudinem mira carminis acerbitate detestetur, virtutem extollat, animos hominum ad eam assequendam erigat, statui, nova commentatione ejus carmen explicare: quod quidem tanta diligentia, ac studio fecimus, ut cum altero anno ipsos Commentarios edidissemus, splendidissimus Senatus noster Brixianus, cujus dignitati Opus consecravimus, tam benigne labores nostros probaverit, tamque munifice acceperit, ut industriæ haudquaquam meæ pœnituerit. Scio enim me in eo Opere interpretando multa quidem aperuisse, quæ ætate nostra alii literarum nostrarum studiosi gravioribus fortasse studiis occupati vel certe neglexerunt, vel, si assecuti sunt, non prodiderunt. Cæterum cum animi sit a natura bene informati, nullo a via virtutis diverticulo deflecti, proposui his proximis diebus, quibus ab urbe per pestem decessimus, Achilleidi Statii, quam jam fere totam ante eramus interpretati, extremam manum imponere, delectatus sane carminis pariter gravitate, & doctrina Poetæ. Operæ pretium enim est observare, quam prudenter nobis, dum Achillis educationem canit, præscribat, quibus moribus, quave eruditione liberi nostri sint educandi. Labores igitur nostros emissuri, Te unum, magnifice, ac splendidissime Comes, ex multis ornatissimis Viris hujus nostræ Urbis delegimus, cui me, & omnia mea dicata esse volumus. Ad quod quidem faciendum cum multa me hortarentur, duo illa

præ-

præcipue impulerunt; unum, ut tui, totiusque Familiæ tuæ posteri, qui (ne a Majorum vestigiis tuorum recedant) artibus liberalibus, & disciplinis instrui gaudebunt, opera, & industria nostra ad felicissimos illos scientiæ fructus, quibus tu semper delectatus es, & excelluisti, aliquid haberent adminiculi; nullum enim esse non ignoras librum tam malum, ex quo aliquid boni elici non queat. Alterum, quod inter alia ornamenta cum domestica, tum militaria, quibus domus tua amplissime illustratur, illud perspeximus (quod debita laude haudquaquam fraudandum est) te cum fratribus tuis florentissimis, in opibus, quas amplissimas possidetis, & partas a Majoribus vestris, & a vobis non solum conservatas, sed auctas, tanta munificentia, & liberalitate omnes æque vivere, ut propemodum domus vestra liberalitatis quædam officina credatur. Illinc enim principibus, & illustribus Viris honorificum patet diversorium. Illinc hospites tum urbanis, tum etiam rusticis tectis benignissime excipiuntur. Illinc inopia laborantes piissimo munificentiæ sinu foventur. Illinc dotes Virginibus, pestilentiæ incursu fatigatis subsidia erogantur. Animus quoque gratus, & honoratus in eos, qui quandam observantiam in familiam vestram contulerunt. Accedit etiam (quod insigni quidem præconio celebrandum est) quod quinque fratres tanta concordia vivitis, tam mutua pietate, tantaque morum similitudine, ut nulla unquam inter vos sit dissensio, sed communi consilio omnia gerantur. Quæ omnia, cum omnium animos, tum meum in primis mirabiliter sibi devinciunt, ac conciliant. Nec fieri quidem potest, quin omnes singulari quadam vos observantia prosequantur, insignique benevolentia totam complectantur, ac colant familiam. Itaque, splendidissime Vir, hanc nostram lucubratiunculam, quam tibi dicamus, & omnino tribuimus, singularis quidem meæ in te fidei, & præcipuæ observantiæ testem accipies; illudque tibi in animum statutum esse (quod omnino tibi vendicas libenter) cupimus, ut quando tam benigne vigilias nostras tibi offerimus, memineris interdum animum tuum jam omnibus negotiis defunctum hujus Poetæ lectione relaxare. Nihil enim (ut probe nosti) habes, in quo haud conquie-

ſcere velis libentius, aut honeſtius poſſis, quam in literis. Scribimus etiam alia majora quidem, quæ, ſi hæc noſtra prima munuſcula judicio tuo, quod plurimi facimus, cum in reliquis omnibus, tum in literis maxime, probata eſſe ſenſero, in lucem brevi prodibunt. A te autem hoc peto, atque contendo, ut Britannicum tui, ac totius denique familiæ tuæ ſtudioſiſſimum ames, in humanitatiſque, ac benevolentiæ tuæ ſinu recondas, ac colloces. Te autem Domini noſtri Jeſu Chriſti clementia incolumem conſervet, ac tueatur. Vale.

De opibus, ſplendore, & munificentia vere regia inclytæ familiæ Comitum de Gambara copioſius adhuc ipſemet Britannicus in Elegia ad frontem laudatæ Editionis exſtante, & ipſa ſtatim recitanda; poſtquam monuero, in alia Statii Editione, quam pariter ad manus habeo, nimirum Veneta an. 1490. Franciſci Maturantii Peruſini in Achilleidem Commentaria contineri. Floruit ille Peruſiæ, ubi natus fuerat, & ubi humanas literas profitebatur, multaque edidit, inter quæ occurrunt mihi in libros Rhetoricos Ciceronis ad Herennium enarrationes, Antonio Moreto Brixienſi nuncupatæ, eumque in Præfatione, poſt celebratum impreſſoriæ Artis admirabile, & prorſus divinum inventum, his verbis alloquitur Maturantius: *Tu, mi Antoni Morete, omnium (modo non invideant) conſenſu digniſſimus judicaris, qui, quicquid rei literariæ pro tuo exactiſſimo judicio fore arbitraris adjumento, diligenter, vel anxie potius inveſtigas, & vel ab invitis dominis extorques, tradis impreſſoribus, &, ut quam optime, ac emendatiſſime imprimantur, operam das. Non minus pro tam ardenti in Latinam linguam ſtudio, & in literas, ac doctos omnes obſervantia, habiturus apud poſteros nominis, quam aut Trypbon ille*

Biblio-

Bibliopola, cujus quotidiano convitio coactum se fatetur Fabius, ut jam pridem scriptas Oratorias ederet Institutiones, aut Socii, quorum pumice nitidus Horatianus liber spectari, & prostare in publico properarat, consecuti sunt.

En Britannici Elegiacum carmen, quo non Statium tantum suum, sed & Persium ad Petrum Comitem Gambarensem transmittit.

Joannes Britannicus ad Librum suum.

I Liber, i. Trepidas? nescis quo mitteris? An quod
Præceptum dedimus, decidit omne tibi?
Non tibi crudelis domus est adeunda Neronis.
Non Siculi torsit qui bovis ære viros.
Ingrediere domum, quam tu cum videris, Aulam
Esse deum dicas, Aonidumque lares.
Non ibi sævitiæ locus est, non sordibus ullus:
Non illam potuit commaculare scelus.
Ast sibi diversis Virtutes partibus Aulæ
Hic stabilem cernas composuisse locum.
Hic dulcis pietas, sedet hic concordia felix;
Inque suo residet limine casta Dea.
Hic æterna quies nullo unquam turbine læsa.
Quid dicam? Probitas hoc sibi fecit opus.
Hæc sunt Gambarei sublimia limina tecti,
Quæ novit littus qui colit Oceani.
Hæc norunt, habitant & qui sub sole recenti,
Et Libyci terras qui tenet Hannibalis.
Hæc domus est, quam sæpe tibi narravimus, hæc est,
Cujus nocte, die, janua tota patet.
Hæc blando complexa sinu recipitque, fovetque,
Illustresque Viros, magnanimosque Duces.
Hæc & quisque sibi celebrant externus, & hospes
Atria: divertunt huc Eques, hucque pedes
Hic centum famulos, varia discurrere pompa
Aspicias; calices hic gerit, ille dapes,

Hic

Hic lavat argentum, vasa aurea nititur alter
Tergere, non cessat virque, puerque, senex.
Ornatam aulæis, pulchrisque tapetibus aulam,
Auratasque trabes contueare licet.
Hic conviva sibi quicquid terraque, marique
Nutritur, lautum repperit arte coqui.
Non illic armi Leporum, non Turdus obæsus
Primiparæ deerit nec tibi vulva suis.
Illic invenias, non qualem Claudius edit
Boletum, Rombos hæc tibi mensa dabit.
Videris & volucrem, quæ transportata carina
Argoa e Ponto, a Phaside nomen habet.
Non hic cervices Anatis, non pectora desunt.
E Lybia invenias Tubera missa tibi.
Et tibi Perdices lautissimus ecce minister
Attulerit, dantur quæ nisi divitibus.
In mensas veniunt puero gestata superbo
Anseris exta pii, quem sibi Roma colit.
Illic quam didicit volucris Junonia claris
Pusio mirari, ponitur hospitibus.
Hic & setigeri lumbus concernitur Apri,
Asparagusque simul ponitur ante cibos.
Altilis & manibus structoris cæditur hic, quam
Fannius in cœnis non tibi Roma dedit.
Sive velis mulos, acipensera, sive Benacus
Quos mittit pisces, mensa, coquusque dabit.
Ostrea (quæ cupias) Veneris mittuntur ab oris.
Quid memorem? Cœna est vilior ipsa Jovis.
Qualia deinde Jovi Ganymedes pocula miscet,
Brixiacis hic sunt vina reperta jugis.
Sive voles genuit tibi quæ Minoja tellus,
Sive Falernus ager, condita promus habet.
Cæcuba non desunt, non Surrentina roganti,
Hæc cœlo hospitibus munera missa putes.
Illic & niveus, mollique siligine panis
Convivis dabitur, quem decet esse jovem.
Vade huc, care Liber, gratosque revise penates,
Hosque salutato, sic mihi carus eris.

Vade

Vade huc; ne metuas fastus, limenque superbum:
Nulla est in toto mitior orbe domus.
Hæc domus est portus, felix tutela, salusque,
Fortunæ miseros quos facit imperium.
Hinc sibi mendicus vinum, panemque, togamque
Accipit, ægrotus munera multa capit.
Quid referam quam largo animo, vultuque benigno
Hæc dentur? Pietas hunc tenet ipsa locum.
Occurret Dominus, qui te manibusque, sinuque
Excipiat, tractet, mulceat, atque legat.
Invigilat tetricæ (certum est) hac urbe Minervæ
Nemo magis; Vatum est maximus ipse pater.
Qui si forte roget, quid quæras, veneris unde,
Num sibi vicinus, num peregrinus eas?
Non longe venio, sed ab Urbe Britannicus huc me,
Responde, misit, fratre sequente meo.
Nos utrosque jubet vestro parere clientes
Imperio; servos nos facit esse tuos.
Hic est ambiguos potuit qui solvere sensus
Persi, quem tota nunc canit urbe puer.
Per me in bella ferox trahitur manifestus Achilles,
Ægre quem raptum Deidamia tulit.
Crede mihi, facilique manu, vultuque sereno,
In quo cara locat, vos feret in pluteum.
Sic vobis minime livor metuendus, & ora
Latrantum, vobis hic erit apta quies.
Id vestrum sed erit tantis meminisse parentis
Delitiis, ambos qui bene vos genuit.
Nam me magnanimo vestrum commendet uterque
Petro, quem salvum protegat usque Deus.

Carmen hujusmodi, & alia plura suis locis superius recitata, haud profecto demonstrant, Britannici, aliorumque ea ætate doctorum Virorum ingenia in Poeticis lucubrationibus, quas suo marte pepererunt, ita semper valuisse, quemadmodum in veterum Poetarum sensibus interpretandis (prout illa ætas ferebat) valuerunt.

DE-

DECIMUS JUNIUS JUVENALIS.

A Statio ad Juvenalem libero pede, quum non alius inter ipsos locum teneat Poeta, qui nobis moram injiciat, accedimus, ipso Britannico deducente, qui, post enarratum Statium, ad enarrandum Juvenalem accessit. Statii mentionem a Juvenale in septima Satyra factam fuisse deprehendimus, his versibus:

Curritur ad vocem jucundam, & carmen amicæ
Thebaidos, lætam fecit cum Statius Urbem,
Promisitque diem, tanta dulcedine captos
Afficit ille animos, tantaque libidine vulgi
Auditur, sed, cum fregit subsellia versu,
Esurit, intactam Paridi nisi vendat Agaven.

Juvenalem pro Satyricorum principe habet Jul. Cæsar Scaliger, quem proinde Horatio præponit argumentorum varietate, dexteritate tractandi, ubertate inventionis, crebritate sententiarum, acrimonia reprehensionis, facetiis, & urbanitate. Cui Scaligeri judicio aliqui, nec sine indignatione, refragantur, alii libenter subscribunt. Sales autem Juvenalis Casaubonus salibus Horatii, & Persii præferendos censuit, quod non acumen modo, sed eruditionem quoque præseferant, & ingenium longo declamandi usu probe subactum.

Novam itaque hanc Spartam, suo dignam ingenio, nactus Britannicus, ornare aggressus est, licet eidem aliorum Interpretum industria minime defuisset, quos scilicet priscæ Editiones ostentant, scilicet Angelum Sabinum, Domitium Calderinum, Georgium Merulam, Georgium Vallam, & Antonium Mancinellum: De omnibus aliqua suis locis jam diximus, eosque omnes

omnes recenſet Mancinellus, Nuncupatoriam ad Nicolaum Rubeum, Patritium Venetum, Ædis Geminianæ Antiſtitem, & D. Marci Canonicum Epiſtolam, quam mihi exhibet Editio Veneta anni 1493. his verbis exorſus: *Edidere hactenus Commentationes in Juvenalem, Præſul digniſſime, Viri clariſſimi quatuor, Sabinus, Calderinus, Merula, Georgius Valla; quintus igitur ipſe accedo.*

Britannici Commentariorum Editionem non aliam vetuſtiorem agnoviſſe videtur Fabricius Brixiana anni 1501. quam ad manus ipſe habeo, nec tamen eam principem fuiſſe oportet, cum in Aſcenſiana Juven. Editione recitetur Epiſtola Aſcenſii ad Henricum Valuphinum data anno 1498. in qua ipſe explanationes ſuas in Juvenalem familiares appellans, ſubdit ſe in illa ſua Editione eruditiſſimos Joannis Britannici Commentarios propoſuiſſe, *ut qui majora velint, ad manum habeant*. Eos Britannicus dicavit Senatui Brixiano, a quo in Epiſtola Nuncupatoria, quam ſtatim affero, ſe ampliſſimo munere (id ipſum indicaſſe vidimus in Præf. ad Statium) donatum ſcribit ob Perſium eidem dicatum.

Joannes Britannicus Brixianus ſalutem plurimam dicit Senatui, Populoque Brixiano.

Conſideranti mihi, Ampliſſimi Patres Brixiani, homines (ut placet Stoicis) hominum cauſa eſſe generatos, ut ipſi inter ſe alius prodeſſe poſſit alii, in mentem veniebat, eum demum illiberali cenſendum eſſe ingenio, omnia, quæ aut diceret, aut faceret, aut denique cogitaret, non ad aliquam aliorum utilitatem, ſed ad ſuum dumtaxat commodum referret: nec immerito. Nam (quod & Plato ſenſit) illud ſemper nobis ſtatutum eſſe debet, nos non ſolum nobis, ſed Patriæ, & amicis natos eſſe, ut non magis no-

T ſtra

ſtra, quam aliorum commoda quærenda ſint. Quare, Patres Ampliſſimi, quum in toto ætatis meæ tractu omnia temporum momenta ad percipiendam doctrinam contulerim, viſuſque ſim clementia Dei noſtri eo perveniſſe, ut ex his ſtudiis aliquem omnino retulerim fructum, putavi operæ pretium me facturum eſſe, ſi eum non ſolum ad meam, ſed ad communem omnium in literis verſantium utilitatem, & beneficentiam conferrem. Sed quum multa in hac re literaria exſtarent, quæ non magis delectabilia, quam fructuoſa eſſe viderentur, in quibuſque non ſine aliqua laude verſari poſſem, exiſtimavi eum mihi Poetam interpretandum, cujus doctrina ex omni fere parte ad noſtram inſtitutionem eſſet accommodata. Juvenalis igitur Satyras, etſi temporibus noſtris a nonnullis aliis egregie literatis Commentatoribus vel cum magna ipſorum laude enarratæ fuerant, aggreſſi ſumus, quod omnino animadverteremus, in toto Opere multa ab iis, ſive incuria quadam, ſive conſulta opera præterita eſſe, quoniam quæ ipſi forte intelligerent, eadem & cæteris perſpicua arbitrarentur, multaque etiam longe aliter expoſita, quam ſenſus Auctoris expoſceret; hocque eo libentius fecimus, quod Juvenalem eum eſſe novimus Poetam, qui veluti flagello, atque enſe peccantium vitia perſequens ſaluberrimo carminis ſui ſtilo docet a ſemita turpitudinum declinandum, honeſtatemque apprehendendam, ita ut in Scholis (quando adoleſcentes Poetice inſtituendi ſint) nihil fere utilius, fructuoſiuſve legi queat: ii enim mihi tum demum probatiſſimi videntur Auctores, quorum doctrina non tam ad voluptatem, quam ad inſtitutionem noſtram refertur. Confido autem in toto Opere, præter fortaſſe tria, aut quatuor ad ſummum loca, quæ aut ingenii mei imbecillitate, aut morum ignoratione veterum, non intellecta, altioribus ingeniis enodanda relinquo, nihil prorſus relictum, quod a me non ſit optime dilucidatum, multaque etiam longe rectius explicata, quam ab omnibus aliis, qui ante me in Poetam ſcripſere. Quod autem lucubrationes meas vobis, Ampliſſimi Patres, dicandas eſſe cenſuerim, illud me maxime impulit, quod memineram ſuperioribus annis, quum in Achilleida Statii, & Satyras Perſii Commentarios edidiſſem

dissem, vobisque nuncupavissem alteros, ita vobis placitos fuisse, ut me non mediocris solum laus, & gratulatio vestra secuta sit, sed insuper amplissimum mihi munus publico totius Senatus consulto decretum fuerit. Qua una liberalitate, ita me vobis prorsus devinxistis, ut statuerim, si quid unquam in his studiis laude dignum perficerem, id totum vobis tradere, atque dicare. Et cur non facerem? cum hæc nostra Civitas bonarum semper Artium studiis delectata sit, in diesque vehementer delectetur? Quot enim ex hac Civitate (ut a cultu divino exordiar) sanctissimi Episcopi, atque etiam Cardinales? Quot Verbi divini saluberrimi (ut dicunt) prædicatores? Quot Jurisconsulti, vel veteribus Legum conditoribus comparandi? Quot Physici præclarissimi? Quot in omni genere doctrinæ consumatissimi Viri prodiere? Sed quid probatissimos Civitatis mores celebrem, quum ipse Plinius junior fateatur, ipsam multum antiquæ verecundiæ, & frugalitatis retinere, ac servare? Labores igitur nostros, Amplissimi Patres, quos forte majori voluntate, quam facultate perfecimus, vobis afferimus, obsecrantes, ut quando nihil sit tam bene factum, quod non vellicare malignitas possit, eos in tutelam vestram ita recipiatis, ut omnibus perspicuum sit, Britannicum, omniaque ejus Opera vobis esse commendatissima. Quod si a vobis (ut confidimus) fiet, studium profecto nostrum ad graviora maxime excitabitur. Vobis autem Domini nostri Jesu Christi clementia incolumitatem perpetuam, & salutem æternam largiatur. Valete.

Huic Britannici Præfationi, seu Epistolæ præmittitur Pamphili Saxi Carmen in ejusdem laudem. Pamphilum Saxum, Mutinensem, laudatum reperio a Marino Becichemo in citata sæpius Prælect. in Plin. his verbis: *Nosti Pamphilum Saxum? Virum omni orationis genere, & ingenio, & omnifaria scientia præstantem arbitror.* Hic ipse Poema quoddam Becichemo dicavit, de quo in eadem Prælect. Becichomus: *Testem me facio, & veritati apud posteros astipulor; quippe qui onus imposui,*

& injuncti Pœmatis materiam ex tempore susceptam scio a Pamphilo, quam ne Apollinis quidem divinitas pervidere potuisset, & libellum intra novem dierum curriculum recepi, Venetiis agens, ab illo, qui Brixiæ tunc commorabatur.

Carmen Pamphili Saxi.

Tela, faces, laqueos, horrorem, fulmina, morsus,
Verbera, clamores, murmura, dicta, sales,
Qui Juvenalis avet pernoscere funditus, immo
Affectus, animum, pectora, cor, genium,
Hunc legat, Interpres non est, sed carminis Autor,
Egregii Vatis vita sed egregia.
Carmina non generat, sed gignit aperta, serenat
Sensa, nec exponens lucida, sed generat.
Increpat, invehitur, castigat, corrigit, urget,
Cogit, sollicitat, ducit, agit, stimulat.
Prosa canit Vatis concentu dulciter hujus,
Concentus prosa solvitur, & loquitur.
Denique sunt unus, sub Vate Britannicus ipse est
Collectus, numeris clausus, & exiguis.
Sub se collectus Vates extensus in illo est,
Qui legit hunc igitur, cautus utrumque legit.

Ad calcem Venetæ Editionis Commentariorum Domitii Calderini an. 1474. reperitur brevis Epistola Calphurnii ad Antonium Moretum Brixiensem, quem laudat ob curam ab eo impendi solitam, ut libri diligenter impressi ad studiosorum manus pervenirent. De Domitii autem Expositionibus hæc habet: *Expositiones Domitii Calderini in Juvenalem summa cura recognovi, quas exclusa in cæteros malivolentia, cæteris omnibus, quas in Juvenalem adhuc viderim, præferre non dubito, in quibus quæ abstrusa erant, in lucem edita sunt.*

Ne autem hoc Calphurnii judicium Britannico nostro

ſtro injurium reputemus, attendenda eſt duplex Epiſtola Domitii ad Julianum Medicen. In priore: *Juvenalis* (inquit) *Satyras nova commentatione tuo nomine explicare conatus ſum; in quibus interpretandis non ignoras, quam multi bonarum artium ſtudioſi operam poſuerint, & tamen aliquando ingenue ſint profeſſi, ſe multa non aſſecutos eſſe, vel carminis obſcuritate, vel temporum ignoratione*. Deinde in eadem Epiſtola loquens Domitius de Sabino, cui Fidentini nomen toto opere a ſe merito impoſitum dicit, ejuſdem carpit ineptias. Multoque acrius id ipſum facit in alia ad eundem Julianum Epiſtola, qua ſuos in Juvenalem Commentarios concludit, ita in ea ſcribens: *Nihil mihi in toto Opere perficiendo moleſtius fuit, quam quod Fidentinus ita plerumque occurrebat ſuis ineptiis, ut ea refellere pigeret; nam cum Scripta noſtra aliquando legiſſet, quæ a ducentis ferme Auditoribus excepta ſunt, hoc anno Brotheo duce, & præceptore ſuos commentarios, quos olim ei dicaverat, emendare conatus eſt, quod facile agnoſcas*. Acerbe eidem Domitius in tota illa Epiſtola inſultat, quæ his verbis deſinit: *Portenta ſunt, quæ multis etiam Auctoribus aut falſo, aut non neceſſario nominatis in Juvenalem edidit, & plane Paradoxa, quod ipſa inſcriptione ingenue faſſus eſt; ſunt enim παρὰ δόξαν, & ſententiam Juvenalis. Equidem hæc non ſcripſiſſem, ſi in Urbe tantum de hoc ageretur, ubi contemnitur. Sed quoniam ad alios hæc fortaſſe pervenient, nolui eos ignorare, quis ſit Fidentinus, ne homines ignorantiam Academiæ Romanæ, unde hæc emittuntur, adſcribenda judicent*. Sabini Paradoxa in Juvenalem lucem vidiſſe eo ipſo anno 1474.

Ro-

Romæ fidem faciunt Annal. Typographici.

Georgius Merula, alius Juvenalis Interpres, in Præfat. ad Federicum de Montefeltro Urbini Ducem, conquerens in ejusdem Satyris explanandis non solum varia, & discrepantia, sed falsa pleraque, ac ridicula a Grammaticis sui temporis tradita fuisse, de Sabino, & Domitio, quos tamen minime nominat, ita subjungit: *Verum quid nos ea exagitamus, quæ sine nomine jaceant, cum novissime duo prodierint Commentarii cum Auctorum titulis, qui ex veterum Scriptorum sententia, & auctoritate cum certius quiddam quam superiores attulerint, supra modum elati, exposuerint ne, an magis has Satyras perturbaverint, haud facile dixerim; nam summa dissensione certantes, dum nimis petulanter se invicem convitiis lacerant, ea fere, quæ altissimæ eruditionis sunt, & ad intelligendas Satyras necessaria, præteriere.*

Domitio quamvis infensissimus quoque fuerit Politianus, ut patet ex ejus Literis ad Jacobum Antiquarium Epistolar. lib. 3. & ex Miscellan. cap. 9. & cap. 75. eum tamen dicit illo cap. 9. Virum acris ingenii, multæque in literis industriæ, Latinæ linguæ diligentissimum, Græcæ non incuriosum, non prosam condere absurdum, non carmen; nec non quanti ingenium ejus fecerit, se demonstrasse scribit Epigrammate suo, quod in ripa Benaci lacus, ipso Domitii natali solo, Baccius Ugolinus Florentinus, atque Angelus Maffeus Veronensis incidendum saxo curaverant. Exstant pariter in eodem lib. 3. Epistolar. Polit. literæ Lucii Phosphori, Episcopi Signini, ad Alexandrum Cortesium, in quibus adeo honorifice de Domitio sentit, ut

ut ſcribat, nefas eſſe, ac plane impium, non laudare Laurentium Vallam, & Domitium, eiſque Politianum poſtea adjungit, atque ita triumviratum creat.

Dum itaque Calphurnius Brixienſis Domitii Calderini lucubrationes in Juvenalem magnopere probavit, ejus tantum adverſariis, non autem Britannico eundem prætulit. Ille ipſe jure flocci fecit peracerbas illas ſimultates, quas cum æmulis exercebat Domitius, quæque minime obſtiterunt, quominus vel ipſe Paulus Jovius eas indicans in ejuſdem Elogio, faſſus fuerit, Domitium, quum Romæ profiteretur, & obſcura ſenſa duriorum Poetarum admirabili reconditæ eruditionis teſtimonio dilucidaret, literarii ſplendoris aſſertorem, ac omnis obſcuritatis illuſtratorem acclamatum fuiſſe. At Britannicum non ſolum ſuo illo judicio minime læſit Calphurnius, ſed illi primas daturum fuiſſe, poſſumus augurari, ſi Britannici Commentaria ob oculos habuiſſet, quæ an. 1474. dum Calphurnius Moreto citatas literas ſcriberet, nondum prodierant, quin forte nec prodierunt ante Calphurnii deceſſum, quem ex Becichemo diſcimus contigiſſe ſedente in Patavina Cathedra Petro Barocio, quo præſente funebrem ipſius Calphurnii ſe habuiſſe laudationem, teſtatur ipſemet Becichemus in ſæpius memorata in Plinium Prælectione. Petrus autem Barocius Epiſcopatum Patavii iniit an. 1488.

Certe ad Britannici laudem quam maxime facit, in Juvenalis, & Perſii Satyrarum Editione Amſtelodamenſi anni 1684. cum Variorum Commentariis, ſoli Britannico tribui ex ſuperius nominatis Juvenalis Interpretibus,

ut

ut ejus Notæ *passim* in ea afferantur, quod declarat vel ipse in illius Editionis fronte descriptus Catalogus Auctorum, ex quibus Notæ Variorum sunt desumptæ. Qua occasione Lectorem monemus, ipsius Britannici in Statium pariter Commentaria paginam facere utramque in Editione accuratissima Statii an. 1671. Lugd. Batav. ex Officina Hackiana.

Antequam autem ad Martialem transeamus, eundem Lectorem monendum censemus, in priore illa Domitii ad Julianum Medicen Epistola, plura contineri, quæ docent multo adhuc asperiores, quam cum Fidentino ob Commentarios in Juvenalem, exarsisse controversias ob Commentarios in Martialem inter ipsum Domitium, & Brotheum. Nicolaum Perotum, Præsulem Sipontinum, ita nominavit Domitius, eumque omnia tentare scribit, *ne homo quinquagenarius ab eo, qui nondum vigesimum nonum complevit annum, discere videatur*. Causam autem celerius Commentarios suos emittendi allegans in eadem Epistola Domitius, eam non aliam fuisse tradit, quam Marci Aurelii eosdem legendi desiderium: *Eo autem* (inquit) *celerius emittuntur, quod Marcus Aurelius Senatus Veneti Scriba vir doctissimus, eloquentissimusque mecum jampridem per literas egit, ut tandem aliquando hos ederem, quos vehementer legere cuperet. Est enim his studiis eruditissimus, & quum fides, morum gravitas, aliaque ornamenta quotidie in eo spectentur, doctrina maxime eminet.* Clarissimi hujus Viri superius mentionem fecimus, agentes scilicet de Terentio, & de Lucano, quibus locis binas ad ipsum a Calphurnio scriptas Epistolas indicavimus.

M. VA-

M. VALERIUS MARTIALIS.

ADest tandem, qui Juvenalem proxime subsequens, Argenteæ Latinorum Poetarum Ætati finem imponit, M. Valerius Martialis, isque eorundem decadi, in prima hac Speciminis nostri parte comprehensæ, coronidem pariter constituet. Martialem Jul. Cæsar Scaliger, Adr. Turnebus, & alii pro lepidissimo Poeta habent, ejusque versus candidos, numerosos, plenos, denique optimos affirmant, & divina vocant Epigrammata; contra non defuerunt, qui ineptum e trivio scurram eundem appellarent. Omnes vero nonnulla ipsius Epigrammata præ putida obscœnitate lectu prorsus indigna pronunciant.

Quoniam autem nullum Martialis Enarratorem Brixiana profert Literatura, sed judicem dumtaxat Domitii in eundem Commentariorum, Joannem videlicet Calphurnium, ne brevior tractatio præsens evadat, haud abs re erit, plura in medium adducere, quæ dum enatas eorum Commentariorum causa controversias declarabunt, ostendent etiam, quam recte, quam docte judicis munere functus fuerit Calphurnius noster.

Exstat Calphurnii judicium in ea ipsa Epistola, cujus superius mentionem fecimus, nam ibi Vir doctus affirmat, se de præclarissimo Juvenalis a Domitio expositi Opere id ipsum sentire, quod de Martiale jam dixerat: ***Superioribus temporibus minime intellectum fuisse, dum turba illa rudis, antiquitatum ignara, quasdam ineptias minime tolerandas effunderet.***

Eodem tempore, tam Domitius in Romana Acade-

mia, quam Nicolaus Perotus Martialis Epigrammata lectitabant, indeque asperæ inter utrumque exortæ sunt controversiæ. Hominem suis Commentariis infensum designat ipse Domitius in Epist. Nuncupatoria ad Laurentium Medicen: *Non defuit, qui lucubrationem nostram maledictis interpellaret. Quidam enim in meam de quodam loco sententiam edita Epistola gravissime invectus est, cui quid responderim, in fine hujus Operis leges.*

Primam hujusce Responsionis partem recitabo, unde & controversiæ illius status, & Domitii, cui Calphurnii judicium favit, non eruditio tantum, sed modestia etiam, & mansuetudo dignoscantur, ac proinde non adeo facile assentiamur Politiano Miscell. cap. 9. de Domitio ita scribenti: *Nimium sui tamen, quod Opera ipsius testantur, admirator, ac pro sententia, cui semel adhæserat, etiam contra verum contumax, & refractarius. Tum ob id in scribendo quoque jactantior, atque omnium præ se contemptor, omniumque minima occasiuncula cavillator, & sine discrimine vellicator.* Aliorum potius in Domitium, quam Domitii in alios, cavillationes, & vellicationes, subsequens demonstrat Epistola.

Domitii Calderini Veronensis Defensio cum Recriminatione in Calumniatorem Commentariorum in Martialem, quos nondum ediderat, ad Corelium patris amplissimi Cardinalis Neapolitani Nepotem.

NOn potuimus assequi id, quod vel tu optabas, Coreli, vel studiis nostris maxime consentaneum erat, ut Martialis interpretationem sine ulla animarum contentione absolveremus. Nam qui partim nuper cæperat invidere, partim odium habet jam diu, nullum detrahendi, & insectandi finem facit: quod quandiu inter parietes ab eo actum est

apud

apud te, Theodorum Nicolaum Præsulem Modrusiensium, Viros plane bonos, & doctos, æquissimo animo injuriam tuli, aut certe dissimulavi. Sperabam enim magnopere, fore aliquando, ut cum suæ æstimationis, ac dignitatis rationem haberet, tum veteris observantiæ meæ; nam etsi fidem in eum, benivolentiam, pietatem nunquam ipsi uni, quod videam, probare potui, tamen officio meo plurimum delectabar, cujus fructum vel ex eo capiebam maximum, quod sapientissimorum Virorum consiliis, Nicænique imprimis voluntati, in cujus eram familia, me satisfacere intelligebam. Fuissem profecto, illo etiam amisso, in eadem instituti ratione, a qua maledictis, jurgiis, injuriis gravissimis me nunquam depellere potuit, nisi paulo ante, Epistola quadam, agitatum jampridem animum penitus exulcerasset. Ita enim me lacessit, ita vocat in jus, ita accusat, ut silentium pro confessione sit profuturum; quod sane gravissimum esset, in hominem præsertim innocentem, & qui optimam causam habet. Qua in re non magis me offendit, quam cavillatoria quadam versutia, parum quidem illa digna libero homine, sed teste fortasse vel infirmitatis, vel facti iniquissimi; non enim scripsit ad me, non passus est suo nomine Epistolam reddi, sed quemdam subornavit, qui ostenderet, mentitus se aliunde accepisse. Si jure dissentit, cur apud nos hoc non profitetur ingenue, & docet? Si injuria oppugnat, cur audet scribere, conqueri, vociferari, declamare quotidie, quasi vero nihil ad eum magis pertineat, quam quod Martialem profitemur, cum multa pro hominis instituto, & officio proposita sint, in quibus majore cum laude versari, & possit, & debeat? Equidem vel severissimi censoris reprehensionem non aspernor, modo justa sit, & pro animi æquitate proficiscatur. Huc enim industria, labores, vigiliæ nostræ omnes spectant, ut tuis, aliorumque auribus dignum aliquid afferamus, quod posteris etiam speremus utile futurum, id sive malivolorum objurgatione, sive mea opera fiat, non laboro vehementer. Satis præstare videbor, si mea causa, quæ a multis incognita habentur, & disputata fuerint, & literarum monumentis commendata. Quod si nunc aliquid doceret, agerem illi gratias, & nos omnes maxime

debere arbitrarer: sed quidquid proponit, & jactat, nostrum est; nos dictavimus; in nostris est commentariis, præter contumelias, quas ex suo ingenio addidit. Nos illic utramque sententiam complexi, alteram probavimus. In eo vero mecum præclare agit, quod non modo perpetuo Epistolæ argumento, sed singulis ferme syllabis eum animum præsefert, ut nemo non intelligat, cur hæc meditetur, & tanta cura, tantaque sollecitudine, corruptis auditoribus, scripta nostra perquirat. Utinam is esset, qui esse debeat, nam & ego aliquando hæc cum eo communicassem, & ipse multis in locis melius sentiret. Remitto illi contumelias, & maledicta, quibus me intemperanter oneravit; tam autem immerito audio, quam ille inhoneste jactat. Tribuo hoc personæ, quam sustinet, nihil scribam, quod ipsius animum merito offendat; causa tantum posita, veniam ad altercationem, ex qua Viri docti aperte dijudicabunt, an ego aliquid inepte meis auditoribus dictaverim, an ipse scriptis nostris admonitus, quædam ex Strabone, ex quo fonte sententiam nostram haussimus, invidiose admodum repetat, & pronunciet; susceptam autem olim sententiam, ex qua deturbari non vult, parum tueatur. Singulis Epistolæ partibus non respondebo, quod semper existimavi infirmi ingenii, & perturbati, omnino alienum a veritatis cognitione. Illud in primis præterire non possum &c.

Quæ in ejusdem Epistolæ fine habet Domitius, evincunt ei cum Nicolao Peroto, quamvis illius supprimat nomen, negotium fuisse. Nam ibi Domitius de adversario suo, hæc habet: *Ego nec soleo mentiri, nec ipse debet. Illud certe multis testibus liquido affirmare possum, me intra paucos dies supra ducenta ejus errata in lucem prolaturum, ex quibus aut in Polybio pervertendo infantem, aut in Martialis, & aliorum castigatione censorem iniquissimum plane agnoscas*. Polybii versionem, & adnotationes in Martialem, invidioso Cornucopiæ titulo inscriptas, Nicolaus Perotus, Antistes Siponti-

nus,

nus, lucubravit; has post ejus mortem, quæ contigit anno 1580. Pyrrhus ipsius ex fratre nepos typis edidit; illa lucem jam viderat Romæ anno 1473. tantoque excepta fuit plausu, ut teste Jovio in Elog. non defuerint, qui eam antiquissimam, furtoque surreptam existimaverint ob egregiam fidem, æquabilemque, & prædulcem Romani sermonis puritatem. At quominus Domitii in eam versionem iniqua censura reputetur, Isaaci Casauboni facit auctoritas, qui in Præfatione ad novam Polybii Editionem a se adornatam, confidenter affirmat, *Perotum a fidelis Interpretis laude tantum abesse, quantum qui longissime*.

Novis a Peroto impetitus injuriis Domitius, rursus ipsum ad palæstram vocavit occasione Juvenalis a se editi, cujus Voluminis calci apposuit Scriptum quoddam, suorum in Martialem Commentariorum aliam Defensionem, & Recriminationem adversus Perotum complectens. Ejus Scripti priores ambas partes afferemus, tam scilicet Defensionis, quam Recriminationis.

Domitii Calderini Veronensis, Secretarii Apostolici, Defensio adversus Brotheum Grammaticum, Commentariorum Martialis Calumniatorem, cum Recriminatione Retractationis Plinianæ, in qua Brotheus ducentis, & septuaginta quinque locis præstantissimum Scriptorem depravavit.

UTinam, Heli, & Marce, consilio meo mihi uti licuisset, quod ab ineunte ætate sponte suscepi, & omni tempore secutus sum libentissime: nulla enim nobis contentio esset cum adversariis istis, qui nec suæ dignitatis ullam rationem habent, nec studiorum meorum, & ocii, quod me profecto tantopere delectat, vix ut multis contumeliis, conviciis, clamoribus tandem aliquando excitari potuerim, &

& in hanc disceptationem impelli, turbulentissimam quidem, & istorum odio incredibili, animique pravitate agitatam potius, quam ulla literarum cura, vel susceptam, vel confirmatam. Nam, ut sæpe ex me audivistis, non dissentiunt perditissimi homines, sed oderunt; non docent, sed invident; non disputant, sed objurgant, & insectantur. Non ne videtis, quam solliciti sint, quanta concursatione omnes prehensent, per totam urbem errantes duo levissimi asseclæ, qui suam famam jamdiu perdiderunt, ut nunc obesse meæ conarentur? Hi Brothei Grammatici Epistolarum inani numero gloriantur, libellum pergrandem fore denunciant, in compitis ostentant. Denique duæ alieni furoris faces ad optimi cujusque interitum comparatæ omnium oculis sese objiciunt. Hæc, etsi a multis quotidie mihi nunciabantur, qui movebant, & rogabant, ut tam perditam maledicendi licentiam, & temeritatem aliquando coercerem; tamen in animo erat dissimulare tantisper, dum tertium, & quartum lucubrationis nostræ, quæ in manibus est, absolverem libros. In quibus non solum, quæ multis Epistolis calumniando, & invertendo obiiciunt, facile confutavimus; sed ita eorum coarguimus ignorantiam, ut in ducentis, & septuaginta quinque locis Plinianum Codicem, quem Brotheus imprimi jussit, depravasse, fateatur, necesse sit. Sed cum librarius meus nunc absit ab Urbe, quem intra triduum spero affuturum, eorum sententiæ, & auctoritati non nihil concedendum fuit, qui interea aliquid a nobis emittendum censuerunt, quo suæ levitatis, & ignorantiæ moneatur, cujus dedecus, & infamiam libris nostris editis vix ferre poterit miser rectis sensibus, nisi omnino dissolutus sit, & plane perditus; qualis si est, quid aut in me, aut in alios dicat, nihil laboro, quum, in se quid dici possit, penitus jamdiu neglexerit. De asseclis nihil nunc quidem scribo: parum enim me movet eorum dementia, cujus (mihi credite) & pœnas dederunt hactenus, & paulo post eos gravius pœnitebit. Brotheo tantum Grammatico respondebo, qui si me Timonem nominat, quod, ut ille, omnes odio habeam, se Brotheum justius appellari non ignoret, quem ne parentes quidem amare potuerunt. Hujus Epistolæ, numero quidem multæ, gravitate vero,

ro,

ro, & pondere nullæ feruntur. Ex iis septem sunt; quibus, quantis contumeliis (Dei Maximi fidem!) quam indignis persona, quam sustinet, quam inhonestis ætati jam ingravescenti, septem in Commentariis nostris loca labefacere, evertere, tollere studet; & in eo omnes ingenii nervos contendit. De his nunc agemus, reliquis in alterum opus conjectis.

Septem illis locis a Peroti censura vindicatis, Domitius verbis his Defensionem absolvit, & Recriminationem postea exorditur.

Hæc septem in Commentariis nostris accusat Brotheus, in quibus satis (ut arbitror) hominis & pravitatem refellimus, & indicavimus ignorantiam, in quam (mihi credite) nunquam tam turpiter esset lapsus, si ab officio non discedens, mecum de his disputasset aliquando, ut quotidie solebat, quum primum e Provincia rediit. Hectorem enim pomilionem suum singulis pene horis ad me mittebat, consulebatque de rebus nonnunquam, in quibus docendis me ejus vicem pudebat, adeo pervulgatæ erant, & pueriles. Nam vel negotiorum occupationibus obsitus esse, vel, quod magis existimo, nunquam didicisse aliquid videbatur. Renunciavimus ei, more majorum, amicitiam, quod an ipsius culpa, an certa consilii mei ratione acciderit, aliquando explicabimus. Nunc eadem hac Epistola responderem, nisi ad graviorem illam actionem redeundum esset, ubi toto agmine non modo leves Brothei incursiones repressimus, sed omnino victum, ac fugientem castris exuimus. Penetravimus enim in Commentationem illam Plinianam, ubi tercentum ex locis irrupimus, quæ sua imperitia penitus concusserat, & profligaverat. Quo in genere nunc tantum septem proponam, ut causas agere a nobis discat; nam judiciorum, & fori rationem non satis perspectam habere videtur, quum ea adversario obiiciat, quæ & facillime dilui possint, & eum de gravioribus criminibus reum agant, id, quod in præsenti causa demonstravimus. Si quem accusare vis, Brotheu, quod a puero adamasti, ea tibi colligenda sunt crimina, quæ nulla translatione, inficiatione, disputatione juris, denique nullo defensionis genere, vel everti possint,

vel

vel debilitari, ne odio, & nefario tuo instituto potius, quam honesto studio in causam descendisse videaris; & non tam potuisse accusare, quam voluisse, quod ab omni Viri officio alienissimum est, in te vero etiam impium. Audi, quam simpliciter nos in te agemus. Plinium a doctissimis Viris emendatum, tu in ducentis, & septuaginta quinque locis pervertisti. A Procemio orsus, libris de Cosmographia intermissis, quam vix attingere ausus es, ad septimum accurristi. Inde ad operis usque exitum alia evertendo, alia demendo, alia addendo, pulcherrimam Historiam depravasti. Negas te in eo laborasse? At manus tua in margine Codicis Pliniani est, quem librariis pro exemplo tradidisti. Hic apud me est, & in tuæ ignorantiæ testimonium, multis ad me venientibus sæpe profertur. Inficiaris? At quadringenti Codices, qui ex tuo exemplo manarunt, testes sunt. Itaque, aut, quæ commisisti, defendas, necesse est, aut culpam fatearis, quum nullus inficianti locus relictus sit. In principio statim Procemii &c.

Quænam sit Pliniana illa Editio, cujus menda Domitius Peroto exprobravit, compertum minime habeo. Equidem post Romanam anno 1470. cura Joannis Aleriensis Episcopi vulgatam, Perotoque parum probatam, ut constat, ex ejus Commentariolo ad calcem Cornucopiæ, Antonio Moreto in aliquibus Editionibus, Francisco Guarnerio in aliis inscripto (de quo alibi) at a Cornelio Vitellio propugnatam, ut constat ex hujus Epistola ad Parthenium Benacensem, quæ ibidem subditur, post Editionem, inquam, illam, non aliam Romæ factam mihi suggerunt Annales Typograph. ad quam Calderini Recriminatio allegata in Editione Juvenalis, de qua superius, ac proinde in libro edito anno 1474. referri possit, nisi illam, quæ anno 1473. in lucem prodiit.

Qui

Qui nomen Fidentini, insignis apud Martialem plagiarii, Angelo Sabino, ut superius vidimus in Juvenale, imposuerat Domitius, ipse Nicolaum Perotum, quum ab hoc Timonis nomen recepisset, vicissim Broteum appellavit, ad Broteum illum respiciens, quem ne parentes quidem amare potuerunt, seu qui nec lucem pati poterat, & de quo Ovidius in Ibin. Putarunt aliqui Brotei nomen Sabino, Fidentini vero Peroto aptatum fuisse a Domitio, Lilii Gregorii Gyraldi in Dial. 1. de Poet. nostr. temp. verba allegantes: *Usus est hic Sabinus amicitia Nicolai Peroti, Sipontini Pontificis, Viri & eruditi, & eloquentis, ab eoque adjutus est contra Domitium Calderinum Veronensem, cum quo inimicitias exercuerunt; hunc Fidentinum, illum Brotheum Domitius suis Scriptis appellavit;* parumque advertentes in horum verborum constructione primum pronomen ad Sabinum referri, utpote sensui, & animo loquentis viciniorem, posterius vero ad Perotum, qui licet in dictionum compositione proximior, a sensu tamen orationis, & animo loquentis longior censetur, & est. Exempla Ciceronis, & Quintiliani, quæ id probent, Grammaticis minime desunt.

Haud minus atrociter, quam Perotus primum in Domitium, dein Domitius in Perotum, Pyrrhus Peroti ex fratre nepos in Domitium debacchatur in Nuncupatoria Epistola Cornucopiæ ad Federicum Urbini Ducem, vilissimum pædagogum, tacito tamen nomine, appellans, qui plerasque sententias e sacrario patrui sui sumptas, pro suis venditaverit in iis Commentariis, quorum innumeros errores ipse patruus in duobus volu-

minibus Epistolarum, Romanarum scilicet, & Perusinarum confutandos susceperat. De his Epistolis Sabellicus in Dialogo de Latin. Ling. reparat. *Nollem* (inquit) *in aperta convicia, & simultates indignissimas persona, quam sustinebat, tam aperte descivisse*.

Eorundem Commentariorum causa nimis quam acriter dissensit etiam a Domitio Georgius Merula Alexandrinus, Martialis & ipse enarrator. In eo dissidio Angelum Politianum a parte Merulæ stetisse, jam diximus, dum ageremus de Plauto. A Domitii parte contra Merulam stetit Cornelius Vitellius, qui Epistolam ad Hermolaum Barbarum scribens (ea exstat in Tomo 1. Thesauri Crit. Gruteri) de Georgii Merulæ in Martialem Annotationibus ita loquitur: *Nullum fere est Martialis carmen, ad cujus sensum perveniat, sed insolenti tantum dicacitate, & maledictis (ut mos est Merulæ) in eum ipsum Domitium invehitur*. Domitii Commentarios cum Merulæ Commentariis comparanti dijudicandum relinquimus, quænam sit plena illa velificatio, qua scribit Politianus invectum Merulam in Domitium, hunc compressisse, ac veluti attrivisse. Illud omnino certum, quod fatetur eodem loco ipse Politianus, auctoritatis tam magnæ fuisse Domitium, ut Romæ inter Professores, juvenis adhuc, primam sibi celebritatem vindicaverit.

Ad calcem Editionis Venetæ Martialis anni 1485. quæ mihi in manibus est, exstat Epigramma M. Lucidi Phosphori, Antistitis forte Signini superius laudati, seu alterius Viri docti ex ea ipsa familia, quam Domitii studiis favisse, Domitii Defensio superius allata,

Heli,

Heli, & Marco Phosphoro inscripta, demonstrat. In eo Domitii labor ita commendatur, ut Martialis decus ad ipsum etiam Domitium spectare dicatur:

Tu quoque, qui fueras mutilus, mendosus, & asper,
A cunctis poteris nunc bene, Marce, legi.
Ecce tibi eximium partum est Interprete nomen,
Redde vicem, alternum divide, Marce, decus.

Calphurnii nostri judicium in Merulæ lucubrationes ferri, haud facile mihi persuadeo, nam illud jam ab anno, ut sæpius dictum est, 1474. proditum fuisse, certo constat; quo tempore minime constat, easdem publicam lucem aspexisse, seu ad Calphurnii manus pervenisse. Imo vero si quis contenderet, nec ad ipsum Perotum spectasse Calphurnianum illud judicium, non valde repugnarem; quin (ut verum fatear) vix credi potest, Calphurnium de rudi Grammaticorum turba, cui Domitium prætulit, loquentem, Nicolaum Perotum eidem adscripsisse. Profecto in Baptistæ Guarini Dissertatione, quæ legitur post citatum Sabellici Dialogum, licet maximopere laudetur Domitius a Guarino conterraneo suo, adeo ibidem Perotus non contemnitur, ut tam ex hujus, quam ex Pomponii Læti in Martialem Commentariis profecisse Domitium, Guarinus minime inficietur. Id ipsum quod de Peroto, fatetur de Angelo Sabino Guarinus, nimirum aliqua ex accuratissimis hujus in Juvenalem Quæstionibus accepisse Domitium. Peroto, & Sabino Georgius Alexandrinus in ea Dissertatione mox subditur, magnis & ipse laudibus a Guarino celebratus, quibus nec Cornelius Vitellius ab eodem fraudatur. Elogium autem,

quo ibidem Calphurnium donavit Guarinus, hujusmodi est, ut duabus dictionibus eximiam laudem complectatur; *Quid Calphurnio copiosius? quidve eruditius?*

Utinam non eo fuisset ingenio Calphurnius, quod a Pierio Valeriano perstrictum alibi vidimus, qui nimirum satis habens immensam mente sua Minervam complecti, ejusdem fœtus edere, parum, aut nihil curavit. Utinam non solum in Domitii Commentarios judicium tulisset, sed alios Marte suo ipse elaborasset. Hi profecto dignam primæ huic Speciminis nostri parti coronidem imponerent; nam de Calphurnio canentem Valerianum superius audivimus:

Sciebat ille quidquid est sciri datum
In expolitis undecumque literis,
Seu Græca velles, seu Latina posceres.

Aliorum etiam de eo laudes suis locis attigimus, nec non appositum ad ejus tumulum distichum, quod integrum modo allegamus, Græce, & Latine, ut legitur in Templo S. Joannis ad Viridaria Patavii:

Τῦ πάνυ ἐυσωνέτυ Καλπέρνυ ἔνθαδε σῶμα,
Φέρτερον ἀυ κείνυ πρόσλαβεν ἄςρα μέρος.
Calphurni Cineres sunt hic, possessor Olympi
Est animus, volitat fama per ora virum.

Finis primæ Partis.

SY-

SYNOPSIS
PRIMÆ PARTIS
HUJUS SPECIMINIS.

PLAUTUS.

Plautus Comicorum inter Latinos Poetarum princeps. Ejus Comœdias edidit primum Georgius Merula Alexandrinus anno 1472. *Venetiis. Eædem iterum emendatæ prodierunt anno* 1482. *Tarvisii; & postea anno* 1490. *Mediolani recognitæ, Merulæ jussu, ab Eusebio Scutario Vercellensi, ejus discipulo. De sua Editione magnifice sensit Georgius, Herculis ærumnis comparans laborem in duodecim posteriores, quadraginta tantum ab annis repertas, impensum, dolensque ab uno tantum archetypo, quod ad manus suas non pervenerat, omnia exempla deducta fuisse. Dolet pariter sibi esse refellendas eorum opiniones, qui mandante Nicolao V. Romano Pontifice, sive Alfonso Rege Apuliæ, Plauto manus admoverant. Hieronymum Baduarium, & Franciscum Minium, Patritios Venetos, sibi auctores fuisse scribit, ut opus ad finem perduceret. Illud nuncupavit Jacobo Zeno Episcopo Patavino, ratus, Plautinam lectionem minime dedecere Ecclesiæ Principem. Affertur ea Epistola Nuncupatoria ex Tarvisina Editione an.* 1482. *Georgius Merula a Politiano in Miscellan. laudatur; at graves ipsi inter se exercuerunt inimicitias, de quibus in Epistolis ipsius Politiani. In Merulæ laudes nemo effusior Scutario, ejus discipulo, qui in Epistola præposita suæ Recognitioni pleraque Merulæ Opera recenset. Affertur ea Epistola ex Editione Veneta anni* 1495. *Certum est Merulæ Plautinas Quæstiones lucem nunquam vidisse. Cornelius Vitellius Merulæ valde infensus. Plauti Commentatores Bernardus Saracenus Venetus, Jo. Baptista Pius Bononiensis, & Georgius Valla Placentinus. Junctos exhibet Veneta Editio an.* 1511. *Petrus Valla Georgii patris sui Commentarios publicavit. Saracenus suos Francisco Marcello, Episcopo Tragurino, dicavit. Affertur ea Epistola ex citata Editione. Pius plures in Plautum retractationes edidit. Affertur duplex ejusdem ad illas Præfatio.*

fatio. Pylades Buccardus Brixianus novæ Plauti Editioni incumbit, prioribus bellum indicens. Georgii ostentationem maxime carpit, Plautumque tam ab ipso, quam a Saraceno, & Pio pessime habitum conqueritur. Opus suum inscripsit Aloysio Dardano, Cancellario Veneto. Illud ad Marinum Becichemum, Professorem Brixianum, pro censura transmisit cum Epigrammate, quod recitatur. Affertur ea Epistola Nuncupatoria Pyladis, nec non Veneti Principis Privilegium ex Editione Brixiana an. 1506. *Hanc curavit Joannes Britannicus, item Brixianus, cui Pylades moriens rem commendaverat. Britannicus Plauti loca quædam emendare aggressus, manum illico sustulit ob magnam erga Pyladem venerationem. Britannici Epistola ad Aloysium Dardanum ex eadem Editione Brixiana an.* 1506. *affertur. Thadæus Ugoletus Parmensis, Georgii Merulæ discipulus, hujus tutatus est partes adversus Pyladem Brixianum in nova Plauti Editione, in qua suas Adnotationes, Grapaldi Scholia, & Epiphyllidas Anselmi adjunxit Pyladis Commentariis. Usus est Ugoletus præsertim Codice Basileensi ante septuagesimum septimum annum exscripto. Thadæi Elogium in Pierio Valeriano. Affertur ejus Epistola ex Editione Veneta an.* 1518. *a Luca Canonico Olchinensi curata ad Joannem Lucinium Aruntium, quem magnopere laudat, Thadæus laudatur a Politiano. Non omnino certum suppostitios esse versus, quos pro Plautinis edidit Pylades. Pylades erga Georgium aliquantulum iniquior. Becichemus Pyladis emendationes non omnino probavit, alias ipse composuit, quas ad Pyladem misit. Lucas Panetius Olchinensis Canonicus (hic Hieronymo Quirino Patriarchæ Venetiarum Platonicam Marsilii Ficini Theologiam dodicavit) Ugoleti Editionem in suam transtulit, additis præterea Vallæ, Saraceni, & Pii Commentariis. Affertur Lucæ Epistola ad Joannem Mariam de Gabianis Cremonensem, ex citata Editione Veneta an.* 1518. *Pyladis lucubratio locum minime invenit in Plauti Editione Parisiensi ex Simonis Charpentarii recognitione, quæ Editio Brixianam laudatam forte præcessit. Ad calcem primæ partis illius Editionis exstant versus elegantissimi Pauli Canalis, Patritii Veneti, qui recitantur. Mentio ejusdem in Carminibus Pierii Valeriani. Codrus Urceus, Bononiensis Professor, originem suam traxit ex oppido Brixiano. Hic dramati Plautino Aululariæ Supplementum adtexuit, quod recen-*

tes

tes præstantiores Editiones minime reiiciunt. Codri ingenium elegans, & lepidum. Epistola Politiani ad Codrum, & Codri ad Politianum. In Editionibus antiquis non solum Codri Supplementum desideratur, sed præterea nulla fit mentio cujusvis Supplementi. Saracenus, & Valla carmina quædam ad supplementum fabulæ conficta memorant, & explodunt. Codri obitus. Ejus pietas Christiana. Piladis fides in Plautina Editione. Ejusdem diligentia in Plautinis metris investigandis.

TERENTIUS.

Joannes Calphurnius Brixianus castigando, & commentando Terentio primus inter suæ ætatis Interpretes incubuit. Ejus Commentarius in Heautontimorumenon intactus allegatur in optimæ notæ recentioribus Editionibus. Plagii suspicio in Calphurnium haudquaquam cadit. Duplex hujus Elogium ex Pierio Valeriano, ac proinde minime ignotus esse debebat curatori Hagensis Editionis anno 1726. publicatæ. Calphurnii Epigramma in laudem Laurentii Vallæ. Eum Commentarium Calphurnius ex tempore dictavit Antonio Moreto, adolescenti Brixiano eruditissimo. Moreti laus ex Sabellico, ex Parrhasio. Innotuit hic multo ante annum 1495. Edidit an. 1472. Epistolas Leonardi Arretini. Affertur brevis Præfatio Calphurnii in suum Commentarium. Calphurnius omnia Terentii dramata recognovit, ut patet ex duplici Terentii Editione, Tarvisina, & Veneta per Lazarum de Soardis. In calce hujus postremæ exstat Epigramma Christophori Pierii Forosemproniensis, quod recitatur. Terentius Gabrielis Faerni studio expolitus lucem vidit sub S. Caroli Borromæi auspiciis; nam fuerat hic inter familiares S. Caroli, & ab hujus avunculo Pio IV. Pontif. Max. ad opus perficiendum sæpius excitatus fuerat.

CATULLUS.

Catullus non minus ætate, quam salibus, & sermonis suavitate Plauto, Terentioque proximus. Calphurnius Brixiensis omnium primus Catulli scripta castigavit. Ejus laus ab Hieronymo Avantio. Item a Pierio Valeriano. Affertur Epistola Avantii ex Veneta Editione anni 1520. ad Augustinum Moravum Olomucensem.

Laus

Laus Calphurnii ab Augustino Moravo. Affertur Epistola Augustini Moravi ex eadem Editione. Avantius breviores alias in Catullum emendationes Marco Cornelio nuncupat. Ejusdem Marci, & Jacobi fratris studia, & impensus ab eorum familia literis favor. Editio Brixiana Catulli cum Commentariis Antonii Parthenii Lacisii anno 1486. *evulgata, magni quidem facienda, & qua ratione omnium princeps. Aliquod ejusdem exemplar præfert annum* 1485. *Affertur ex ea Jacobi Comitis Juliarii ad Parthenium Epistola, cum quodam Epigrammate. Affertur item Epistola ipsius Parthenii ad Julium Pomponium, pariter cum Epigrammate. Affertur insuper Parthenii Præfatio. Tandem Parthenii ad Lectorem excusatio ob festinatam nimis lucubrationis suæ editionem. In nonnullis ejusdem Brixianæ Editionis exemplaribus Catullo jungitur Propertius cum notis valde concisis Domitii Veronensis, in aliis vero etiam Tibullus cum notis Bernardini Cyllenii. Hujus monitum ad Ludimagistros. In Veneta Editione, de qua supra, adsunt Bernardini notæ, at desunt notæ Domitii, cujus locum occupat Philippus Beroaldus. Adsunt in eadem Commentarii in Catullum Paladii Fusci ad Laurentium Bragadenum, quos omnium primos in Catullum editos fuisse minime constat.*

HORATIUS.

Veteres Horatii Interpretes Acro, & Porphyrio. Ætas, qua vixerunt, incerta. Horum Commentaria misere interpolata. Landinus inter recentiores vetustior. Laudatur a Politiano. Post ipsum Mancinellus, & Badius. De Badio judicium Erasmi. Joannes Britannicus Brixianus eosdem subsequitur. Ejus æquitas, & modestia in laudandis Viris doctis sui temporis, quorum catalogum texit in Epistola Nuncupatoria. Affertur ea Epistola ex Editione Brixiana an. 1520. *Britannici in Horatium Commentarii nulla mentio nec apud Fabricium, nec in Annalibus Typographicus. Vincentius Madius, Brixianus, Horatii Poeticam illustravit. Ejus Præfatio affertur. Madius laudatur a Sigonio.*

OVIDIUS.

Calphurnius Brixianus Venetam Ovidii Editionem an. 1474. *publi-*

publicatam emendat. Eidem quoddam Carmen præponit, quod recitatur. Raphael Regius in Calphurnium invehitur in suis ad Metamorphoses enarrationibus, quas Raphael insigniter jactat. Affertur Oratio judiciaria ipsius Raphaelis ad Venetos Advocatores, necnon Epistola ad Hermolaum Barbarum, cui Disputationem nuncupat adversus eundem Calphurnium habitam. Afferuntur hujus Disputationis, item cujusdam Dialogi Præfationes, seu initia; ac tandem Epistola ad Sigismundum Ungarum. Hæc omnia ex libello Venetiis anno 1490. evulgato. Defensio Calphurnii ex Prælectione Marini Becichemi in Plinium. Raphaelis in Senatum Brixianum insolentia ex eadem Prælectione. Victoris Fausti Epistola de iis jurgiis ad Marinum Becichemum. Becichemus Heroidas Ovidii illustravit. Profitetur multum se debere Christophoro Barzizio, & Joanni Calphurnio. Affertur Marini Præfatio ad eas annotationes. Item ejus Epistola ad Philippum Foscarum. Gratus Marini animus erga Hieronymum Donatum, a quo Brixianæ Ecclesiæ Canonicatum ejus filius consecutus fuerat. De Bartholomæi Merulæ in Ovidium Commentariis. De Lutatii Pla*cidi in Ovidianas fabulas Argumentis, & de Allegoriis F. Lavinii Lingonensis in easdem.*

LUCANUS.

De Lucano insigniter meruit Omnibonus Leonicenus. Recitatur in hujus laudem dodecasticon. Ejus Commentaria Joannes Taberius Brixianus expurgavit. Taberius laudatur a Baptista Mantuano in Panegyrico, cujus primi, & ultimi versus recitantur. Affertur Taberii Epistola Nuncupatoria ad Franciscum Barbarum juniorem. Affertur Epistola Joannis Britannici Brixiani ad Hieronymum Advocatnm, de ea Taberii expurgatione. In ipsa laudatur Hieronymus ob curatam ab eo Vitruvii Editionem. Hæc omnia ex Brixiana Lucani an. 1486. Editione. Falsum est principes Vitruvii Editiones esse Florentinam anni 14 6. & Venetam anni 1497. Falsum etiam, Jocundum Veronensem primam Vitruvii castigationem edidisse. Ex eadem Editione recitatur Epigramma Lanfranci in laudem Taberii. In Veneta Editione Lucani an. 1511. Commentariis Omniboni copulantur alia Joannis Sulpitii Verulani. Comparatio inter Virgilium, & Lucanum per Sulpitium.

pitium. Hic Vitruvium edidit sub extremos Innocentii VIII. Pontificatus annos. Idem Comoedias Romae restituit. Omniboni a Calphurnio laus. Recitantur versus Danielis Cereti in laudem primum Taberii, dein Britannici, ac tandem Hieronymi Advocati.

PERSIUS.

Persio explanando Joannes Britannicus Brixiensis incubuit. Meminit Palacini, municipis sui, qui in Officia Ciceronis, & Valerium Maximum quaedam scripsit. Macrinum in Satyra secunda Persii memoratum, item municipem suum fuisse contendit. Prodiit anno 1481. *Brixiana Editio Commentariorum ejus in Persium. Alia Editio Brixiana Persii sine notis antiquissima. De Epocha Typographiae Brixiam invectae ante annum* 1474. *Affertur ex ea Editionne anni* 1481. *Epistola Nuncupatoria Britannici ad Senatum Brixianum In eadem laudatur Gabriel Emus, ab aliis etiam celebratus. In Veneta Editione anni* 1520. *Commentaria Britannici conjunguntur cum Cornuti Philosophi, Fontii, & Plautii Commentariis, de quibus aliqua. Britannicus ob eam nuncupationem munus a Brixiano Senatu accepit, de quo in Statii Commentariorum nuncupatione. Idem Britannicus etiam in Sylvas Statii quaedam exaravit, praeter illa Commentaria.*

STATIUS.

Britannici labor in Statium. Ejus de perfecto Achilleidis Poemate sententia. Affertur ejus Epistola Nuncupatoria ad Petrum *Comitem Gambarensem ex Editione Brixiana anni* 1485. *De Francisci Maturantii in idem* Poema *Commentariis. Carmen Elegiacum Britannici ad eundem Comitem, ubi multa de ejus familiae splendore, & munificentia.*

JUVENALIS.

Pr*imi Juvenalis Interpretes, quos exhibent veteres Editiones, Sabinus, Calderinus, Merula, Valla, Mancinellus. Joannes Britannicus eidem illustrando se dedit. Brixiana ejus Commentariorum Editio anno* 1501. *publicata, non omnium princeps.*

Aliam

Aliam vetustiorem designat Badius Ascensius, qui ea Commentaria suæ Editioni inseruit. In Epistola Nuncupatoria ad Senatum, Populumque *Brixianum, Britannicus iterum meminit amplissimi muneris, quo donatus fuerat ob* Persium *eidem dicatum. Affertur ea Epistola ex Brixiana an.* 1501. *Editione. In Britannici laudem recitatur Epigramma* Pamphili *Saxi. Hujus laus a Becichemo. Calphurnii judicium, quo Domitii expositiones in Juvenalem ceteris præferuntur, Britannicum minime respicit, sed Angelum Sabinum, & alios. Georgius Merula tam Domitium, quam Sabinum perstringit. Domitio infensus quoque* Politianus, *quem tamen magnopere laudat. Magis adbuc a Lucio* Phosphoro, *Episcopo Signino, Domitius laudatur. Calphurnii judicium Britannici Commentariorum Editionem forte præcessit. Calphurnius obiit sedente* Petro *Barocio in Cathedra* Patavina. *Britannici Commentaria in Amstelodamensi cum Notis Variorum Editione passim allegantur, quemadmodum Commentaria ejusdem in Statium in Editione Statii Lugduni Batavorum. Commentaria in Juvenalem celerius emisit Domitius, ut Marco Aurelio gratificaretur. M. Aurelii, Scribæ Veneti, laus, de quo etiam in Lucano mentio.*

MARTIALIS.

Domitii Commentaria in Martialem ceteris, quæ viderat, præferenda censuit Calphurnius. Nicolaus Perotus *Epigrammata Martialis in Academia Romana lectitabat eo ipso tempore, quo Domitius. A* Peroto *lacessitus Domitius duplex Scriptum opponit, sui Defensionem, & Recriminationem* Plinianam *complectens, unum Corelio, aliud Heli, & Marco* Phosphoro *nuncupavit. De* Piniana *Editione a* Peroto *reprobata, & de alia, cujus menda* Peroto *a Domitio exprobrantur. Brothei nomen* Peroto *imposuit Domitius, non Fidentini, quod Sabino aptavit. Locus Gyraldi, unde aliqui in errorem inducti.* Pyrrhi Peroti *in Domitium invectiva. Georgius Merula in Martiale commentando a Domitio dissentit.* Politianus *Merulæ favit, Vitellius* Domitio. *Laus Domitii a Lucio* Phosphoro. *Calphurnii judicium Merulam non attigit, & forte nec* Perotum. *Laus Domitii,* Peroti, *Sabini, Merulæ, Vitellii a Guarino Veronense. Ab eodem magnopere commendatur Calphurnius, in cujus laudem recitatur distichum appositum ejus tumulo.*

POE-

POETAE
AUREAE ET ARGENTEAE AETATIS
In priore hujus Speciminis parte memorati, quos scilicet Brixiani Scriptores illustrarunt.

MONITUM TYPOGRAPHI.

Errata, si quæ forte contigerint, nam pauca admodum fuisse confidimus, ad calcem totius Operis adnotabimus. Id unum hoc loco Lectorem monemus, & rogamus, ne impressoribus vitio det, orthographiæ, interpunctionis, literarum capitalium, metri etiam rationem, aliquando parum exacte servatam; ea unice tribuenda, seu veterum Scriptorum stylo, seu Editionibus ipsis, unde illorum Scriptorum monumenta descripta sunt. Fides in iis repræsentandis adhibenda ipsum quandoque Operis AUCTOREM adegit, ne omnino in iis minutiis, castigatam, sibique constantem, scribendi normam sequeretur.